

Тема1: СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТТЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

ПЛАН

1. Сутність, роль та місце туристичних ресурсів у туристичній діяльності
2. Кількісні та якісні характеристики туристичних ресурсів.
3. Основи класифікації туристичних ресурсів.

1. Сутність, роль та місце туристичних ресурсів у туристичній діяльності

Туристична діяльність, як головна форма рекреації, належить до видів суспільної практики з яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Морські узбережжя із комфортними погодно-кліматичними умовами, гірські та приозерні ландшафти, мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, пам'ятки історії та культури стали тим підґрунтям, на якому здавна базується активний відпочинок людини і сформувалася потужна галузь нематеріального виробництва – індустрія туризму.

Україна володіє значним ресурсним потенціалом туризму, раціональне використання якого може забезпечити не тільки повне задоволення пізнавально-оздоровчо-спортивних потреб вітчизняних та іноземних туристів, а й принести значну економічну вигоду державі. Тому сьогодні все частіше актуалізується проблема дослідження туристичних ресурсів.

туристична діяльність на певній території розвивається на основі тих ресурсів, які існують чи можуть бути задіяні або створені в країні. Розрізняють наявні ресурси, що вже використовують в туристичній діяльності, та потенційні (туристсько-рекреаційний потенціал), які можуть бути задіяні за певних умов (реставрація, реконструкція, розвиток транспортної, туристичної інфраструктури тощо). Потенційні ресурси надають можливості для нарощування пропозиції, створення нового турпродукту, є основою як інтенсивного, так і екстенсивного розвитку туризму шляхом залучення до туристичної діяльності нових територій задля інтенсифікації внутрішнього та іноземного туризму.

Туристичні ресурси – це сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.

Автор	Визначення змісту	Визначальні характеристики
Еколого-економічний підхід		
В.Квартальов, М.Мироненко, І.Твердохлебов	Наявність благ як чинника виробництва турпродукту, що є неодмінною їх складовою, яка, залежно від характеру ресурсу, має певну споживчу вартість	Наявність благ як чинника виробництва турпродукту
Я.Олійник, А.Степаненко	Сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту	Сукупність об'єктів, що придатні для створення турпродукту
С.Кузик	Об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовують або можуть бути використані для туристичної діяльності	Об'єкти та явища, які використовують для туристичної діяльності
І.Школа	Сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, придатних для виробництва туристичного продукту	Об'єкти, придатні для виробництва турпродукту
О.Любіцева	Об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані у процесі створення та реалізації туристичного продукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору, наприклад за видом, сезоном тощо	Об'єкти та явища, які є мотиваційною підставою для створення туристичного продукту

Функціональний підхід		
І.Смаль	Сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту	Сукупність комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини
П.Дефер	Сукупність природних, створених людиною ресурсів та всі види людської діяльності, які викликають інтерес туристів незалежно від навколишньої ситуації	Сукупність ресурсів та всі види людської діяльності, які викликають інтерес туристів
І.Зорін, В.Квартальнов	Природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил	Сукупність об'єктів здатних задовольняти духовні та фізичні потреби туристів
В.Криворучко Л.Криворучко А.Островерхов, І.Лебедева	Природні, історичні, соціально-культурні й інші об'єкти, що стимулюють туристів до подорожі, здатні задовольняти потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил людини	Сукупність об'єктів, що стимулюють туристів до подорожі

Територіальний підхід		
М.Труасі	Сукупність природних, створених працею людини та "додаткових" ресурсів для послуг, які охоплюють інфраструктуру району і всі підприємства з прийо́му та обслуговування туристів	Сукупність ресурсів, які охоплюють інфраструктуру району
М.Чабб, Х.Чабб	Сукупність туристичних потреб, які змінені людиною, відносно навколишнього середовища, в результаті розвитку ділянки	Сукупність туристичних потреб, які змінені людиною, в результаті розвитку ділянки
Н.Фоменко	Сукупність унікальних явищ природи та історико-культурних і сучасних об'єктів	Просторова сукупність об'єктів та явищ
М.Борушак	Території і акваторії, маршрути і парки, ландшафти і природно-кліматичні зони	Поєднання територіальних компонентів туризму

Розглянувши три основних підходи до тлумачення змісту даного поняття та враховуючи специфіку туристичної сфери, на підставі виділення визначальних характеристик туристичних ресурсів, пропонуємо наступні висновки.

По-перше, як правило, туристичні ресурси визначають формування туристичної діяльності в регіоні. Динамічний розвиток туризму потребує як природних та антропогенних, так і інфраструктурних ресурсів, тобто навіть за доволі привабливих властивостей суто туристичних ресурсів (унікальних природних чи історико-культурних об'єктів), без наявності комунікацій, засобів зв'язку, транспортної доступності тощо туристична діяльність для широкого кола споживачів турпродукту неможлива.

По-друге, для визначення поняття «туристичні ресурси» необхідним є наукове обґрунтування саме просторового поєднання як власне туристичних так і допоміжних та додаткових ресурсів, оскільки особливістю туризму є те, що дана сфера пов'язана не стільки з виробництвом продукції, скільки з переміщенням людей (для задоволення духовних потреб туристів, сприяння відновленню та розвитку їх фізичних сил).

По-третє, саме наявність та територіальна локалізація суто туристичних ресурсів, перш за все природних та культурно-історичних, дозволяють охарактеризувати їх як реалізуючі, локалізуючі чинники, територіальна диференціація яких визначає спеціалізацію діяльності і туризму. Тобто, природні властивості певної території, які визначаються її географічним положенням і фізико-географічними характеристиками і є, за сутністю, природними благами (кліматичні, ландшафтні тощо), що як об'єктивні чинники мотиваційної привабливості, створюють передумови розвитку туристичної діяльності; культурне надбання – об'єкти матеріальної і духовної культури, що історично зафіксовані на даній території.

Враховуючи природну, соціальну та історико-культурну складові у визначеннях рекреаційних та туристських ресурсів, орієнтацію на споживання і задоволення потреб людей (туристів) найчастіше ці поняття вважають близькими за значеннями і об'єднують єдиним поняттям – туристсько-рекреаційні ресурси.

О. Бейдик визначає рекреаційно-туристичні ресурси як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність. У структурі рекреаційно-туристських ресурсів виділяють дві основні складові: природну та соціально-економічну.

2. Кількісні та якісні характеристики туристичних ресурсів

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів можна вважати такі:

- ❖ обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів;
- ❖ період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;
- ❖ площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні території;
- ❖ територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць концентрації туристсько-рекреаційних ресурсів;
- ❖ порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати дохід;
- ❖ багаторазовість використання при дотриманні норм раціонального природокористування;
- ❖ універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;
- ❖ масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежать туристичні потоки і можливість створення інфраструктури;
- ❖ соціальність – туристсько-рекреаційні ресурси характеризуються «цільовим призначенням» – покращення соціальних параметрів у суспільстві.

3. Основи класифікації туристичних ресурсів.

До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Різноманітність туристичних ресурсів викликає необхідність їх класифікації. Єдиної загально визнаної класифікації туристсько-рекреаційних ресурсів досі не існує.

РІЗНОВИДИ КЛАСИФІКАЦІЙ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

О. Бейдик поділяє рекреаційно-туристичні ресурси на такі групи:

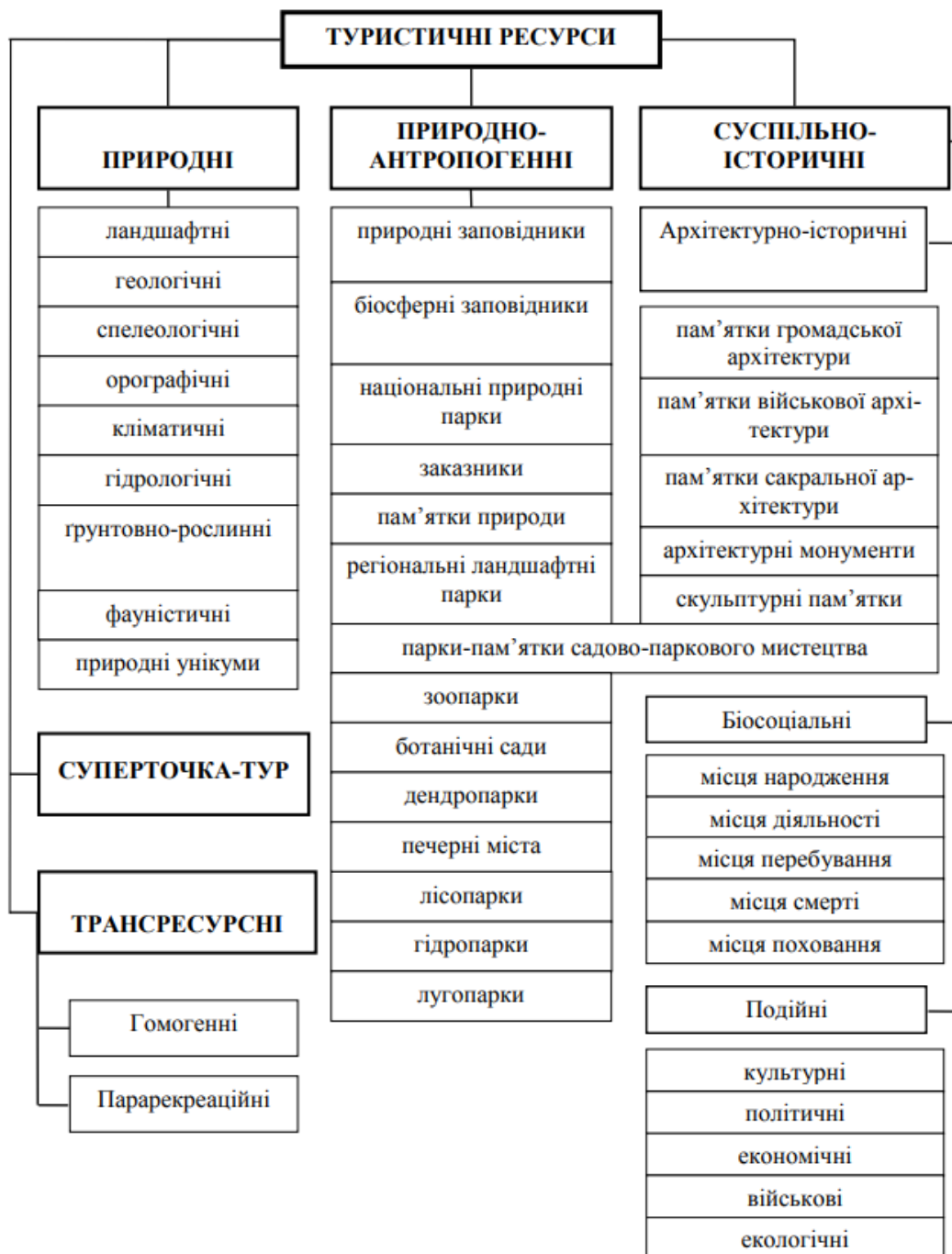
- природно-географічні;
- природно-антропогенні;
- суспільно-історичні;
- об'єкти рангу суперточка-тур.

І. Смалю, у структурі туристичних ресурсів виділяє декілька складових:

- природну;
- соціально-культурну або суспільну;
- технологічну;
- Подієву.

Класифікація туристичних ресурсів за І. Смалем

Тема 2 КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ

План

1. Предметно-сутнісна та діяльнісна класифікація туристичних ресурсів.
2. Антрактивна та ціннісна класифікація туристичних ресурсів.
3. Георізноманіття як основа географічної класифікації туристичних ресурсів.
4. Пейзажні характеристики.

Класифікація є науково-методичним прийомом з упорядкування інформації за певною ознакою. Якщо таких ознак не одна, а декілька, тоді мова може йти про типологію. Найчастіше відомі з літератури системи впорядкування інформації з туристсько-рекреаційних ресурсів є класифікаціями, і побудовані вони переважно за сутнісною ознакою, тобто відбивають якісні відміни. Такий класифікаційний принцип є найбільш простим і зрозумілим, оскільки одразу ділить всю наявну інформацію на кілька великих класів і кожен з виділених класів має власну внутрішню структуру. Такий підхід плідний у просвітницькій, популяризаційній діяльності, на перших етапах наукової та практичної роботи. Але класифікаційна схема стає громіздкою і малоприсадною для практичних цілей з ускладненням структури ресурсної бази.

1. Предметно-сутнісна та діяльнісна класифікація туристичних ресурсів

Згідно предметно-сутнісного підходу (рис.1) туристичні ресурси поділяються на:

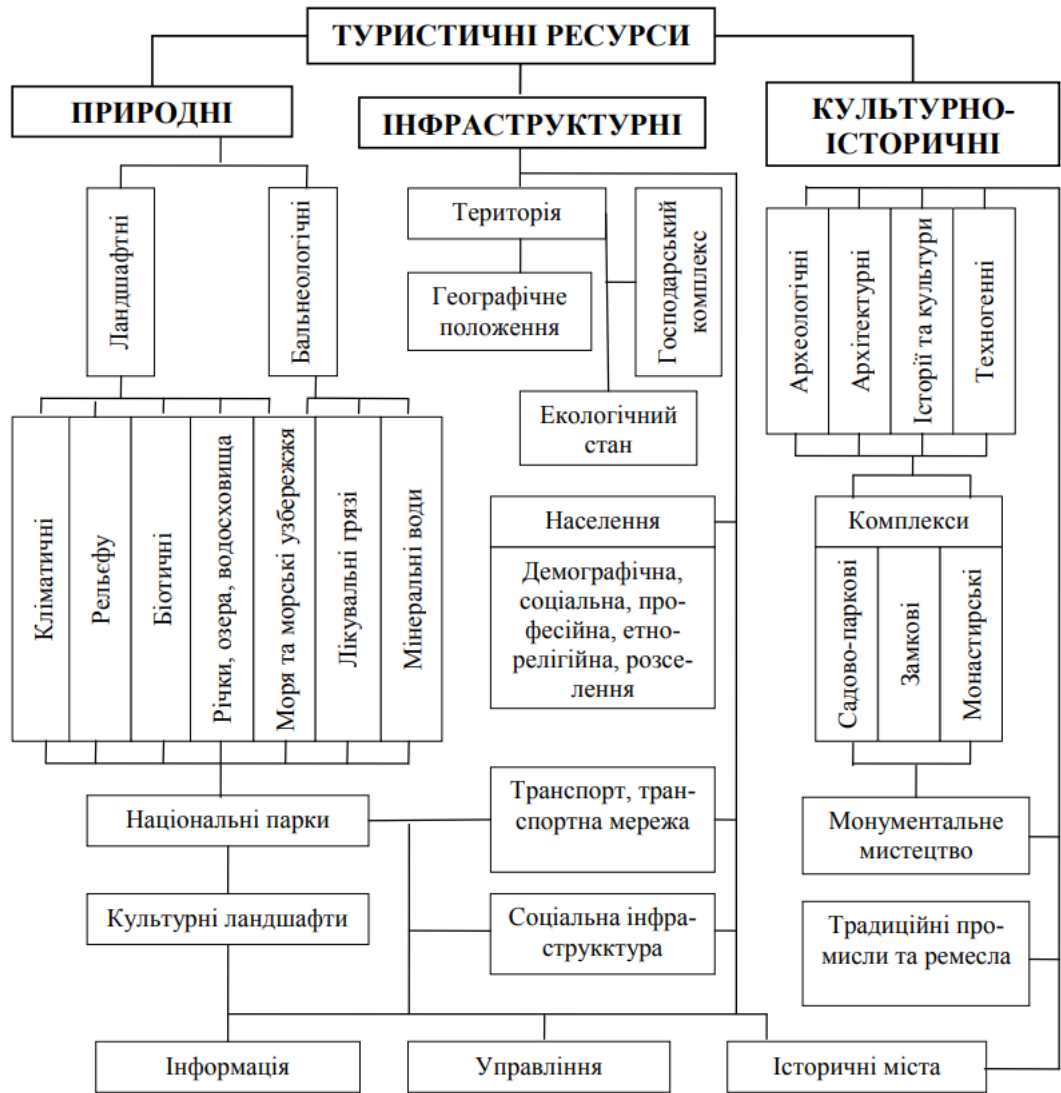

Рис. 1 – Класифікація туристичних ресурсів (сутнісний підхід)

а) природно-рекреаційні (клімат та розподіл його складових протягом року, узбережжя морів та океанів, акваторії водойм та річок, мінеральні джерела, мальовничі ландшафти, національні природні парки тощо);

б) культурно-історичні, куди відносяться археологічні, архітектурні пам'ятки, здобутки історії і культури минулого та сучасні архітектурні та техногенні шедеври;

в) інфраструктурні, представлені територією, яка сама є ресурсом (її протяжність, конфігурація, географічне положення), населенням з його традиційною етнічною культурою (одяг, їжа та напої, житло, промисли та ремесла, традиційні прийоми господарювання, вірування, побутові звички та традиції, свята та обряди, завдяки яким можна ознайомитись з фольклором, піснями, танцями населення даної країни тощо), втіленою як в традиційну, так і в сучасну систему господарювання, яка забезпечує функціонування туристичної галузі в складі суспільно-географічного комплексу території шляхом розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, наприклад, цілеспрямовано створюючи місця відпочинку як спеціалізовані територіальні рекреаційні комплекси (ТРК).

Діяльнісний підхід дозволяє класифікувати ресурси за соціально-економічною сутністю, вартісними та трудовими ознаками на:

а) туристичні блага, наявність яких об'єктивна і практично не залежить від людської діяльності. Це природно-рекреаційний потенціал території, представлений сприятливим для відпочинку в будь-яку пору року кліматом, мальовничими краєвидами, іншими природно-географічними умовами

б) туристичні ресурси, які включають об'єкти, створені людською працею (пам'ятки історії, культури, архітектури, музеї тощо) та об'єкти, до яких докладається людська праця з метою підтримки їх атрактивних якостей (пляжі, національні парки тощо);

в) туристична інфраструктура, представлена підприємствами розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування та проведення дозвілля.

Перші дві групи обумовлюють абсолютні переваги певних територій в розвитку туризму і становлять мотиваційну основу для здійснення подорожі, а третя група сприяє комфортності подорожування, створюючи умови споживання турпродукту. За рівнем розвитку туристичної інфраструктури, що характеризує розвиток пропозиції на туристичному ринку, ступенем її концентрації можна робити опосередкований висновок про цінність даної території для туристів.

В той же час слід мати на увазі, що надмірна експлуатація туристичних цінностей призводить до їх деградації і негативно впливає на попит. Тому необхідним елементом туристичної діяльності є визначення граничних навантажень на туристичні об'єкти певного класу і неухильне їх дотримання в практиці експлуатації.

Вже зараз в ряді країн існують обмеження на відвідування національних парків, окремих об'єктів природи та історико-культурних пам'яток.

2. Атрактивна та ціннісна класифікація туристичних ресурсів

Атрактивність - важлива властивість туристичних ресурсів, що свідчить про їх рекреаційні цінності.

За атрактивністю в туристичну діяльність можна виділити:

а) об'єкти показу або атрактивні об'єкти, які включають до складу турпродукту і використовують як елементи програмного забезпечення турів;

б) об'єкти дозвілля, які можуть становити як програмне забезпечення, так і входити до складу додаткових послуг, що надаються в місцях відпочинку.

Відповідно до ціннісного підходу розрізняють світову культурну та природну спадщину та національне **культурно-історичне і природне надбання**.

Поняття культурної і природної спадщини формувалося протягом другої половини ХХ ст. і оформилось прийняттям у 1972 р. Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.

В якості культурної спадщини Конвенцією визначені пам'ятки історії та художньої творчості, їх ансамблі та пам'ятні місця, які мають видатну універсальну цінність з точки зору культури, науки та естетики.

До природної спадщини належать пам'ятки природи (геологічні, фізико-географічні і біологічні об'єкти) та території, що є ареалами поширення видів тварин і рослин, які знаходяться під загрозою знищення, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, охорони довкілля чи природної естетики.

Таке розширене трактування культурної і природної спадщини людства ґрунтується на розумінні цілісності, взаємозв'язності природних і культурних компонентів у розвитку людської цивілізації, на зростаючій в умовах глобалізації пріоритетності загальнолюдських цінностей. Саме тому спадщина визначається як «інтегральний чинник, як результат формування і розвитку етносів, матеріалізований в об'єктах та явищах природи і культури, що знаходить свій прояв у георозмаїтті», закріплюючись в етноекологічній геокультурній ситуації, що й становить основу цього георізноманіття.

Збереженню біологічного, ландшафтного та етнічного розмаїття присвячена науково-практична діяльність ЮНЕСКО зі створення Списку всесвітньої спадщини та охорони його об'єктів.

Варто відмітити, що до Списку всесвітньої спадщини (на початок ХХІ ст.) внесено майже 600 об'єктів, з яких 76 % становлять об'єкти культурної, 21 % – природної та 3% – природно-культурної спадщини, що розташовані в більш ніж 110 країнах світу. Кожна країна, згідно діючого законодавства, опікується охороною культурно-історичної та природної національної спадщини, яка також становить туристичні ресурси даної країни.

3. Георізноманіття як основа географічної класифікації туристичних ресурсів

Функціональний підхід до класифікації туристичних ресурсів оснований на комплексному характері туристичного споживання і туристичної діяльності з виробництва турпродукту.

Комплексність споживання туристичних ресурсів відтворює мотивацію подорожування і ґрунтується на георізноманітті.

Георізноманіття є об'єктивним фактом сполученості природничої і соціальної історії, зафіксованим зовнішніми відмінами «від місця до місця».

Георізноманіття сформувалось внаслідок адаптації певного етносу до природного середовища, «яке його годує» (за висловом М. Гумільова) і візуально фіксується пейзажними властивостями культурного ландшафту. Культурні ландшафти в процесі культурогенезу змінюються, але в цілому зберігають основні властиві їм риси, які склалися в процесі традиційного природокористування з притаманними тільки йому елементами матеріальної та певною мірою духовної культури, що склалися на даній території.

Георозмаїття, його ознаки, що є мотиваційне привабливими для здійснення подорожі і особистого ознайомлення з ними (туристичного споживання), є **туристичним ресурсом**.

Георізноманіття фіксується ландшафтними відмінами, які є зовнішньою ознакою, та культурними відмінами, які становлять функціональне наповнення виділеної за зовнішніми ознаками етноландшафтної геокультурної системи (артефакти матеріальної, духовної та екологічної етнічної традиційної та сучасної культури, подійні соціокультурні факти сучасного життя тощо).

Ландшафт є закономірним сполученням природних компонентів, що має чіткі просторові обриси. Ці обриси сприймаються як цілісна, закономірна, гармонійна картина з характерними тільки для даної місцевості рисами – пейзажними (зовнішніми) ознаками.

Пейзажні властивості ландшафту відбиті в зорових образах, що закарбовуються в людському сприйнятті і містять для людини не тільки інформацію, яка дозволяє орієнтуватися в докiллі, але й важливі життєві цінності, формуючи світосприйняття. Візуальний підхід дозволяє виділити в ландшафті характерні риси і на цій основі провести типологію ландшафтів за пейзажними ознаками (рис. 2).

Рис. 2 – Пейзажна типологія ландшафтів

Пропонована типологія побудована на основі міркувань, висловлених В. Семеновим-Тян-Шанським. «Дикий» або **природний пейзаж є первісним, який за наявності біотичного компоненту поділяють на органічний, де основною складовою є рослинність, і неорганічний, де основною складовою є рельєф.**

Неорганічні пейзажі, які формуються за відсутністю одного з природних компонентів, викликають у людини «пустельне почуття» – самотності, меншовартості, покинутості, врешті-решт, чогось фантастичного, позалюдського.

Культурним є пейзаж, в якому наявні і візуально «прочитуються» антропогенні складові: елементи матеріальної культури чи наслідки людської діяльності.

За ознакою змінності (міри антропогенного втручання в природне середовище) культурні ландшафти можна поділити на **мінімально антропізовані**, де наслідки людської діяльності «вкраплені» в природне оточення (лісогосподарські, транспортні та інфраструктурні) та **максимально антропізовані** або практично повністю змінені людиною (промислові, урбаністичні). Між цими двома крайніми проявами окультуреності існує безліч перехідних типів (наприклад, різноманітні сільськогосподарські тощо). **Таким чином, пейзаж сприймається передусім як певний простір, структурований за співвідношенням природних та антропогенних компонентів в ландшафті.**

4. Пейзажні характеристики ландшафту

Пейзажні характеристики ландшафту змінюються в часі залежно від інтенсивності антропогенних впливів. За цією ознакою виділяють п'ять видів пейзажів:

1) **первісні**, яких не торкнулась людська діяльність (слід зауважити, що таких ділянок в світі стає все менше. Дикими можна вважати, та й то умовно, високогірні території, незадіяні в господарюванні, та високі широти, де немає постійного населення, а провадяться тільки наукові роботи, та окремі території, що за своїми природними умовами непридатні для заселення);

2) **напівдики**, в яких наявні певні ознаки освоєння людиною цих територій. Це території, де панує привласнюючий тип господарювання з його обмеженими технологіями, наприклад, мисливські угіддя;

3) **культурні**, в яких домінуючими складовими є результати людської діяльності (поселення, технічні об'єкти, кар'єри, рекультивовані землі, зрошувальне землеробство тощо);

4) **занепалі**, в яких наявні елементи матеріальної культури та відчуваються наслідки людської діяльності, але які занедбані чи внаслідок загального падіння цивілізації, чи економічного занепаду, чи з військово-політичних причин тощо. В таких пейзажах спостерігається руйнування елементів матеріальної культури, експансія природних компонентів, особливо рослинних, але природна для даної місцевості рослинність інколи нездатна

відродитись, внаслідок значного тиску в попередній період, і тому замінюється іншою, що справляє враження занедбаності певної території;

5) **здичавілі або пейзажі**, де майже стерлись наслідки людської діяльності, практично повністю замінені відновленими елементами первісного природного середовища, лише де-не-де зустрічаються найбільш стійкі з привнесених зниклою людською культурою ознак.

Пейзажна оцінка ландшафту є результатом суб'єктивного сприйняття стану довкілля, а об'єктивні чинники обумовлюють спільність таких суб'єктивних естетичних оцінок, притаманних певному суспільству на певній стадії розвитку, формуючи суспільні естетичні норми в оцінці довкілля, моделюючи ідеальні ландшафти і врешті-решт моделюючи поняття краси довкілля.

Поняття ідеального ландшафту як абсолютної естетичної цінності виступає мірою відповідності реальних пейзажних ознак суб'єктивним уявленням спостерігача, сформованим в певному суспільстві. Саме на цій відповідності ґрунтується естетична оцінка певного ландшафту. З розвитком сучасної цивілізації, коли середовище людської життєдіяльності стає все більш штучним, все менше будуть цінитися краси культурного ландшафту і все більшої ідеалізації буде зазнавати краса дикої природи. Певною мірою про такі зміни ціннісних орієнтирів пейзажно-естетичної оцінки довкілля дозволяє засвідчити розвиток екологічного туризму, в основі якого лежить прагнення «побути наодинці з природою» (по можливості більш дикою) або випробувати себе в змаганні з нею (екстремальний туризм, альпінізм).

Таким чином, **ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ** це елемент етно-ландшафтної геокультурної системи, виокремлений на основі функції туристичного споживання, представлені взаємодією та взаємозв'язком сталої етнічної та динамічної інноваційної культури, зафіксований в зовнішніх ландшафтних та сутнісних діяльнісних ознаках георізноманіття

ЛЕКЦІЯ 3. ОЦІНКА ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ

План

1. Проблеми проведення оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів та її значення.
2. Концепції та види оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів.
3. Підходи до оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів, процедури оцінювання.
4. Особливості оцінки окремих видів рекреаційно-туристичних ресурсів.

1. ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів є проблемою, що чи не найбільш часто піднімається у наукових виданнях з географії, економіки, медицини та екології. Це свідчить про беззаперечну актуальність даного питання, а також, як це не парадоксально звучить, його невивченість. На заваді цьому – ряд об'єктивних причин.

По-перше, велика різноманітність видів рекреаційних занять, в яких задіються різні види природних і ресурсів антропогенного походження (причому їх список постійно поповнюється з виникненням і популяризацією нових видів і способів відпочинку), спричиняє складність у виведенні загальної (інтегральної) оцінки ресурсів певної території. Для організації одних видів рекреації вона може володіти надзвичайно потужною ресурсною базою, для інших – бути зовсім непридатною.

По-друге, рекреаційно-туристичні ресурси дуже вразливі до дії зовнішніх факторів: варто виникнути одному несприятливому чинникові (стихійне лихо, розвиток нових галузей виробництва, несумісних з існуванням рекреації, рекреаційні перевантаження на територію, соціальні заворушення абощо), як їх туристичне значення втрачається частково або й повністю. Причому, якщо йдеться про природні ресурси, то при дії несприятливих чинників їх рекреаційна цінність втрачається значно раніше і швидше, ніж економічна.

Третьою причиною точної та **однозначної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів є їх дискретність.** Одні й ті самі площинні об'єкти (ліс, озеро, лука, населений пункт) мають неоднаковий рекреаційний потенціал у різних своїх частинах.

У той же час, у зв'язку з необхідністю задоволення зростаючих рекреаційних потреб за рахунок місцевих ресурсів, диверсифікації видів економічної діяльності, дане питання не втрачає своєї актуальності.

Адекватна оцінка наявних рекреаційно-туристичних ресурсів допомагає визначити максимальні на них навантаження, організувати їх раціональну експлуатацію, визначає пріоритети використання тих чи інших ресурсів різними галузями економіки,

дозволяє регулювати економічні інтереси різних суб'єктів господарської діяльності.

Оцінці підлягають території, які за властивостями природного та соціального середовища, призначенням і станом ландшафтів можуть розглядатися як потенційні ресурси для рекреації та туризму.

Характер поєднання ресурсів і параметри компонентів природного або соціального середовища визначають можливу спеціалізацію або профіль рекреаційно-туристичного використання території.

У той же час, одна й та ж сама територія може розглядатися як потенційний ресурс для різних видів відпочинку, які здійснюються окремо, послідовно або у комбінації. Питання про надання переваги окремим видам відпочинку або їх комбінаціям вирішується, виходячи з технологічної сумісності окремих видів відпочинку та цінності ресурсів для кожного з них.

2. КОНЦЕПЦІЇ ТА ВИДИ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Кожний окремий рекреаційно-туристичний ресурс має певну цінність, яку іноді не можна виразити в грошах (духовна, культурна, екологічна і т.п.). У зв'язку з цим оцінка їх може бути економічною та позаекономічною. Показники оцінки розвитку рекреації і туризму показані на рис. 1.

Рис. 1. – Показники оцінки розвитку рекреації і туризму

Економічна оцінка має грошовий вираз і відображає господарську цінність того чи іншого ресурсу.

Позаекономічна полягає у визначенні екологічної, соціальної, моральної, культурної, духовної цінності рекреаційного ресурсу, яку, зазвичай, не можна виразити в грошах. Умовно таку цінність можна виразити в грошах як суму, якою суспільство може пожертвувати задля збереження такого ресурсу.

Економічна оцінка природних ресурсів проводиться на основі :

- ❖ затратної,
- ❖ результативної,
- ❖ рентної та
- ❖ відтворювальної концепцій.

Для затратної концепції важливі такі характеристики природних ресурсів, як кількість ресурсів, їх якісний стан, доступність для освоєння. Економічній оцінці у цьому випадку будуть підлягати витрати на виявлення та дослідження, освоєння та покращення властивостей, відновлення та охорону рекреаційно-туристичних ресурсів.

За допомогою результативної концепції здійснюють економічну оцінку ресурсів, які дають прибуток. Тобто вартість ресурсу визначається грошовим вираженням первинної продукції, яку одержують від експлуатації певного ресурсу. В оцінці рекреаційно-туристичних ресурсів застосування такого підходу є досить проблематичним, оскільки прибуток від їх використання дуже важко оцінити. До того ж, не враховується фактор часу: ресурси, що не використовуються на даному етапі розвитку продуктивних сил, мають нульову вартість, а через зміни технологій або появу нових видів туризму, заснованих на використанні саме цих ресурсів, у подальшому можуть стати дефіцитними і дорогими.

Відтворювальна концепція. З появою екологічних проблем в економічній оцінці туристично-рекреаційних ресурсів стала застосовуватися відтворювальна концепція, при якій вартість ресурсу визначається сукупністю затрат, необхідних для його відтворення на певній території. Даний підхід передбачає потенційну дефіцитність оцінюваного ресурсу і у багатьох випадках може призвести до завищених оцінок. Проте, з погляду збереження довкілля даний підхід є найбільш відповідним та прийнятним.

Рентна концепція передбачає облік споживчих властивостей рекреаційно-туристичних ресурсів, тобто їх здатності задовольняти певні потреби. При цьому підході кращі за якістю природні ресурси отримують вищу ціну, гірші – меншу, враховуються й затрати на освоєння ресурсу.

Окрім того, оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів буває декількох видів:

— **кількісною**, яка дає уявлення про забезпеченість тим чи іншим ресурсом, наприклад, об'єм запасів, площа розповсюдження, період використання і т.д.;

— **якісною**, що виражає ступінь сприятливості властивостей для певного виду або циклу рекреаційних занять (комфортність/некомфортність погодно-кліматичних умов для відпочинку, придатність/непридатність рельєфу для організації гірськолижного туризму та ін.);

— **абсолютною**, яка дає уявлення про особливості того чи іншого ресурсу і буває:

- індивідуальною (площа пляжу);
- сумарною (площа усіх пляжів регіону/країни);
- моментною (кількість опадів за зливу);
- інтервальною (кількість опадів за місяць / рік);

— **відносною**, що відображає числову міру співвідношення двох співставних абсолютних величин, і визначається у формі коефіцієнтів, відсотків, проміле і та ін. (наприклад, частка водних рекреаційно-туристичних ресурсів у загальному рекреаційно-ресурсному потенціалі регіону);

— **диференційною** – дається кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону або країни в цілому, сприяє визначенню об'єму розвитку того чи іншого виду рекреації, який базується на даному ресурсі;

— **інтегральною** – дається певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором дискретних за розподілом в її межах окремих видів ресурсів, дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт.

Найважливішими вимірами рекреаційно-туристичних ресурсів є:

1) **обсяг запасів** (дебіт джерел мінеральних вод, площа рекреаційних територій, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів). Цю характеристику необхідно враховувати для визначення потенційної ємності територіальної рекреаційної системи, рівня її освоєності, оптимізації навантаження;

2) **площа поширення ресурсів** (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісистість, обводненість, межі стійкого снігового покриву). Даний параметр дозволяє визначити площу потенційних рекреаційних угідь, встановити межі санітарної зони;

3) **період можливої експлуатації** (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону). Характеристика визначає період найбільш доцільного використання певних ресурсів та впливає на сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;

4) **територіальна зосередженість** (концентрація на певних територіях однорідних чи різнорідних видів рекреаційних ресурсів). Обумовлює тяжіння рекреаційної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх поширення;

5) **капіталоємність і вартість експлуатаційних витрат**, які у рекреаційно-туристичних ресурсів є невисокими, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів.

Оскільки вони, як і види рекреаційно-туристичних ресурсів, є різноманітними та різнорідними, для їх оцінки застосовуються різноманітні показники та, відповідно, **одиниці виміру:**

— **натуральні** (кількість, висота, довжина, площа, об'єм) – використовуються при необхідності кількісного та якісного виміру основних властивостей ресурсів, їх різноманітності. Кожен з них вимірюється у своїх, властивих йому показниках (температура повітря – у градусах за шкалою Цельсія або Фаренгейта, тривалість безморозного періоду – у днях, висота снігового покриву – у сантиметрах і т. ін.). Застосування натуральних показників дозволяє визначати кількість тих чи інших благ, що припадає на душу населення, з'ясовувати баланс між забезпеченістю ресурсів та рівнем їх споживання тощо. Натуральні показники можна використовувати для обліку кількості однорідних ресурсів (дебіт джерел мінеральних вод, тривалість купального сезону, площа рекреаційних угідь тощо). Визначення потреби у ресурсах та пропускної спроможності рекреаційно-туристичних ресурсів певної території також здійснюється за допомогою натуральних показників, які у даному випадку виступають як певні норми і нормативи. Система натуральних показників служить базою для розрахунку вартісних показників;

— **вартісні** (у валюті національній або вільноконвертованій) – застосовуються в економічній оцінці для обліку кількості різнорідних ресурсів (вартість усіх рекреаційно-туристичних ресурсів певної території), а також дозволяє порівнювати різнорідні показники, виражені у грошовій вартості (структура рекреаційно-туристичних ресурсів території). При розгляді вартісних показників, які характеризують зміну явища в часі, необхідно враховувати фактор інфляції і оперувати порівняними ці-нами;

— **трудові** (у людино-днях, людино-годинах) – відображають, скільки потрібно витратити праці для придбання (одержання) тих чи інших рекреаційно-туристичних ресурсів.

У тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби у точному вимірі явища, застосовується бальна або рейтингова оцінка.

3. ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ, ПРОЦЕДУРА ОЦІНЮВАННЯ

У залежності від предмета оцінки виділяють декілька основних підходів до оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів:

— **медико-біологічна або фізіологічна оцінка**, при якій з'ясовується ступінь комфортності впливу природного середовища на організм людини. В основному, такій оцінці піддається клімат, а також гідромінеральні та біотичні ресурси. Проте, й інші ресурси (рельєф, спелеоресурси, водні, подійні, сакральні, архітектурно-історичні та ін.) здатні здійснювати вплив на самопочуття туристів та рекреантів;

— **психолого-естетична оцінка**, коли аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється їх атрактивність;

— **технологічна оцінка**, яка дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних

сил, оцінити можливість інженерно-будівельного освоєння і визначити обсяг потенційних витрат.

Не завжди оцінки, виведені на основі різних підходів, співпадають. Скажімо, з естетичної точки зору найбільш привабливим є пагорбовий та гірський рельєф. Але з погляду можливості технологічного освоєння такий рельєф отримує менші оцінки.

Який би підхід не використовувався, процедура оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів відбиває співвідношення суб'єкта і об'єкта оцінки та включає такі етапи:

1) виділення суб'єкта оцінки – активного елемента, у відповідності з вимогами якого буде оцінюватися певний ресурс чи їх сукупність. У більш загальному вигляді це туристи та організатори туристичної діяльності. У конкретизованому – споживачі та організатори певних видів рекреаційно-туристичних послуг. При цьому слід мати на увазі, що оцінки можуть змінюватись не лише залежно від кожного суб'єкта, але у одного і того ж суб'єкта з плином часу. Річ не лише в тому, що на різних етапах господарської діяльності може змінюватися значення, цінність того чи іншого ресурсу. Причина ще й у системі виробничих відносин. Ресурс, що оцінюється певним суб'єктом позитивно, може через деякий час стати для нього зовсім не цінним, або навпаки. Тому оцінка природних умов і ресурсів історично відносна і залежить від цілої низки умов – соціальних, економічних, природних, науково-технічних, від стану і ступеня використання самих природних ресурсів і ступеня рівноваги природного середовища;

2) виділення об'єкта оцінки – того елемента, який цікавить суб'єкта оцінки і згідно вимог якого він буде оцінюватись. Це можуть бути окремі об'єкти природного та соціально-культурного середовища певної території (для диференційної оцінки) або їх сукупність (для інтегральної оцінки);

3) визначення завдання дослідження. Самі по собі природні умови і ресурси не є ані поганими, ані хорошими. Не можна, наприклад, оцінити природні умови певного регіону як сприятливі чи несприятливі для розвитку туризму. Питання про їх придатність для організації туризму та його видів постає лише тоді, коли людина вступає у взаємодію з ними у процесі туристичного освоєння території. В такому разі одразу постає питання, для якого саме виду туристичної діяльності сприятливий чи несприятливий природний комплекс або який-небудь його компонент. В залежності від її мети буде змінюватись і характер оцінки. Наприклад, різке зростання глибини морського дна робить узбережжя непридатним для організації дитячого пляжного відпочинку, але робить можливим розвиток яхтингу, дайвінгу та інших видів рекреаційних занять. Сприятливі погодно-кліматичні характеристики теж різнитимуться з точки зору організації пляжного відпочинку, кліматичного лікування, гірськолижного туризму і т. д. Таким чином, завжди повинен уточнюватися вид туристичної діяльності, для якого проводиться оцінка наявних ресурсів. Від цього залежатимуть конкретні завдання, що ставляться перед дослідником. Від визначених завдань залежатиме вибір підходів, методів, видів оцінки рекреаційних ресурсів;

4) формулювання критеріїв оцінки – ознак, на основі яких буде здійснюватися оцінка, а також мірил цієї оцінки, за допомогою яких можна буде

визначити відповідність оцінюваних ресурсів заздалегідь установленим нормам, зразкам, показникам. Наприклад, рельєф можна вивчати за такими критеріями: глибина розчленування, густина розчленування та крутизна схилів, сейсмічність, склад порід, міра контрастності, пейзажна насиченість, екзотичність, унікальність та ін. Від мети та завдань дослідження залежатиме вибір тих із них, які найбільше підходять для їх реалізації. Так, при психолого-естетичній оцінці до уваги братимуться чотири останніх критерії. У якості мірил розглядаються значення конкретних показників, які інтерпретуються як сприятливі або несприятливі;

5) **розробка оціночних шкал** – встановлення кількості груп значень показників, які будуть мати різне трактування від найбільш сприятливого до найменш сприятливого, меж значень показників за кожною групою. Слід пам'ятати, що невелика кількість груп в оціночній шкалі зумовить отримання більш узагальнених, приблизних та неточних оцінок, що не у повній мірі відображатимуть реальний стан речей. Натомість, значна кількість градацій утруднюватиме інтерпретацію оцінки та її сприймання;

6) **отримання окремих оцінок** – оцінюється кожна характеристика досліджуваного об'єкта, реальні показники за допомогою оціночних шкал порівнюються з критеріальними;

7) **отримання загальних оцінок** – на основі окремих оцінок кожен об'єкт отримує загальну оцінку, такі ж оцінки виводяться для кожної групи, куди входять оцінювані об'єкти, для окремих районів, де знаходяться різні групи, і далі за вертикаллю;

8) **інтерпретація інтегральної оцінки** – на основі розроблених критеріїв дається якісний аналіз отриманої оцінки.

Для аналізу й оцінки рекреаційних ресурсів використовують методи: експедиційний та камеральний, вимірювання, експертної оцінки, порівняльно-географічний, нормативний, балансовий, графічний, картографічний, бальної оцінки, математико-статистичні (кореляції, факторний), моделювання, історіографічний, культурологічні, хронологічний та інші.

4 ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ОКРЕМИХ ВИДІВ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку послідовно оцінюються такі об'єкти, як **рельєф, клімат, водні та гідромінеральні ресурси, рослинний і тваринний світ, об'єкти змішаного природно-антропогенного походження, а також археологічні об'єкти, архітектурні споруди, етнокультурні, музейні, розважальні, біосоціальні та подійні ресурси.**

Рельєф. Для оцінки рельєфу застосовуються усі три з вищеперерахованих підходів: **психолого-естетичний, технологічний та медико-біологічний.** При визначенні загальної оцінки рельєфу до уваги беруться такі параметри як глибина розчленування, густина розчленування та крутизна схилів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Основні параметри та шкала оцінки рельєфу

Критерії	Міра сприятливості		
	сприятливий	відносно сприятливий	несприятливий
Глибина розчленування, м	30-60	10-30	менше 10, більше 60
Густина розчленування, км	менше 1	1-3	більше 3
Крутизна схилів, °	3-5	5-10	менше 3, більше 10

З погляду психолого-естетичної оцінки до уваги беруться такі критерії як міра контрастності, пейзажна насиченість, екзотичність та унікальність. З цього погляду найкращий тип рельєфу – гірський (до висоти 2000 м над рівнем моря). Отже, 5 % території України має найкращий рельєф (гори до 2000), 25 % – добрий (височенний, передгірний) та 20 % – задовільний (пагорби).

З боку технології освоєння сприятливим є рівнинний рельєф (95 % території нашої країни).

З погляду впливу на самопочуття найкращим є рельєф із незначними перепадами висот (з висотою змінюються температура та тиск, що може негативно впливати на перебіг фізіологічних процесів в організмі).

Спелеоресурси оцінюються за такими критеріями:

– наявність печер (природних і штучних);

- кількість та розміри печер;
- ступінь доступності печер;
- атрактивність (ступінь екзотичності, неповторності) печер;

– ступінь значимості об'єктів (місцевого, обласного, регіонального, національного, європейського, світового рівнів);

- безпечність використання печер в туризмі та рекреації.

Клімат. Найбільший вплив клімату проявляється через реакцію

людини на погоду, тому оцінка кліматичних рекреаційних ресурсів здійснюється на основі медико-біологічного підходу, що враховує їх комфортність для рекреанта і сприятливість впливу на організм. Оскільки клімат – багаторічний режим погоди у тій чи іншій місцевості, то до уваги, передусім, беруться основні метеорологічні елементи: температура повітря, відносна вологість та швидкість вітру (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Основні параметри та шкала оцінки кліматичних умов

Міра сприятливості	Критерії та їх значення		
	температура повітря, °С	відносна вологість, %	швидкість вітру, м/с
Холодно, дискомфортно	нижче 15	вище 80	більше 7
Прохолодно, субкомфортно	15-20	60-80	до 5-7
Комфортно	20-25	30-60	до 1-4
Субкомфортно, спекотно	26-30	60-80	до 5-7
Дискомфортно, сухо, спекотно	вище 30	30-60	менше 4
Дискомфортно, волого, спекотно	вище 30	вище 80	менше 4

Вивченню погод з точки зору їх кліматичної придатності присвячено багато досліджень, під час яких, крім метеорологічних, брались до уваги й геофізичні елементи, зокрема: **сумарна сонячна та ультрафіолетова радіація, прозорість повітря, тривалість світлої частини доби** та ін. Таким чином, було визначено показники сприятливих кліматичних умов для рекреаційних цілей (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Параметри оптимальних кліматичних умов для рекреаційних цілей

Показники	При використанні в період	
	літній	зимовий
Середньодобова температура повітря, °С		
при $v = 0-1$ м/сек	+15 – +20	0--25
при $v = 2-3$ м/сек	+15 – +23	0--15
при $v = 4-5$ м/сек	+20 – +26	0--10
Швидкість вітру, м/сек	до 5	до 5
Час отримання оптимальної дози УФР, хв.	20-40	–
Період геліотерапії, днів	105-120	–
Тривалість купально-пляжного періоду, днів	60-90	–
Товщина снігового покриву, см	–	10-40
Тривалість періоду для занять зимовими видами спорту, днів	–	45-60

Зауважимо, що **рекреаційна оцінка кліматичного потенціалу рекреаційних територій** включає характеристику кліматичних умов за основними кліматичними показниками й проводиться окремо для зимового та літнього періодів. При цьому інтегральним показником, який характеризує кліматичні особливості території, є температура. Зрозуміло, що температурний режим кліматичні умови характеризує не у повній мірі, але, якщо територія невелика за площею, й інші показники, наприклад, кількість опадів, швидкість, напрям вітру, змінюються мало, то саме температурні характеристики можна брати за основу.

При аналізі температури розглядаються параметри показників впродовж року, в середньому за рік, за сезонами, а також зміни – амплітуди коливань. При більш розгорнутому аналізі беруться до уваги такі показники: кількість днів з температурами більше 15 °C (для літніх видів відпочинку) та менше 0 °C (для зимових), наявність снігового покриву (від 10 до 30-40 см), тривалість сонячного сяйва, кількість опадів та кількість днів з циклонами, атмосферний тиск, характер місцевої циркуляції повітря (бризи), мінливість погоди.

Гідроресурси. Основними показниками, що визначають цінність водойм для рекреації, є їх

- Чистота
 - Величина
 - Глибина
 - Швидкість течії
 - Характер дна та берегової лінії
 - Доступність
 - Температурний режим
 - Тривалість купального сезону

. Можливості рекреаційного використання водойм будуть тим більшими, чим більшими будуть водні артерії. При цьому **найбільшу рекреаційну цінність мають території, на яких є великі незабруднені водойми, придатні для організації всіх видів водного спорту, туризму та відпочинку.**

З естетичної точки зору оцінку збільшує наявність водоспадів та порогів, островів, які урізноманітнюють рекреаційні можливості даної водойми. Необхідно враховувати вид туризму, для якого здійснюється оцінка. Так, наявність річкових порогів утруднює купання й судноплавство, зате робить річку придатною для рафтингу. В залежності від планованих занять різнитимуться й основні параметри водойм (табл. 1.5).

При оцінці пляжів, необхідних та особливо цінних для організації водних видів відпочинку ресурсів, враховуються такі критерії як їх

- Розміри
- походження (природне чи штучне)
- склад порід (піщані, галечні)
- наявність об'єктів рекреаційної інфраструктури

- Чистота
- Безпечність
- наявність водної рослинності в акваторіальній зоні пляжу

Підземні мінеральні води і грязі мають особливе значення для туризму. Оцінка гідромінеральних ресурсів передбачає **аналіз забезпеченості території джерелами та родовищами, характеристику видової різноманітності (склад, температура, характер дії на організм людини)**. Так, оцінка забезпеченості територій лікувальними мінеральними водами проводиться з урахуванням кількості родовищ на одиницю площі, мінералізації та загальних запасів. Чим вищим буде ступінь мінералізації, тим ефективнішими будуть лікувальні властивості. Якщо ж запаси води конкретного родовища перемножити на показник мінералізації, то одержимо умовні запаси лікувальної мінеральної води даного родовища.

Таблиця 1.5 – Параметри акваторії для організації водних видів рекреаційних занять

Параметри	Купання	Веслування	Байдарки і каное	Водні лижи	Моторний спорт	Вітрильний спорт
Площа бажана, га	5	100-500	500	100-500	100-500	300-900
Площа мінімальна, га	-	1	30	-	30-50	50-100
Довжина бажана, м	50	2200	2200-5000	1500	1600-15000	1850-2500
Довжина мінімальна, м	25	1100-1200	1000-1100	-	750-1000	500
Ширина бажана, м	25	90-100	900-2000	200	200-2000	200-2000
Ширина мінімальна, м	5-11	30-100	30-200	-	50-200	200
Глибина бажана, м	1,4-1,8	2-3	2-5	-	3-5	1,2-2,0
Глибина мінімальна, м	0,5-0,6	0,75	0,75-1,5	-	1,5-2,0	1,0-1,2

Під час оцінки лікувальних грязей враховують їх **тип (мулові, сапропелеві, торфові, сопкові, за деякими класифікаціями й озокерит), склад та фізико-хімічні властивості**, що визначають можливості їх використання в грязелікуванні.

В оцінці **біотичних ресурсів** до уваги беруться такі показники як: **лісистість, породний склад і бонітет деревостою, естетичність і частота зміни пейзажів, ландшафтів, фітонцидність, заболоченість території, наявність грибних та ягідних місць, водойм, доступність для рекреантів, наявність реліктів, ендеміків, рідкісних видів...** Найкращою вважається лісова рослинність – сухі соснові, широколистяні, хвойно-широколистяні ліси, а також змішані із домішками субтропічних видів.

Критерієм пейзажно-естетичної цінності ландшафту є різноманітність рельєфу, рослинних угруповань, форм берегової лінії акваторій, кам'янистість поверхні тощо. Провідну роль під час визначення естетичної цінності територій відіграють показники горизонтального й вертикального поділу рельєфу, які характеризують його основні властивості. Враховуються при цьому також лісистість території та особливості лісів, але їх характеристики мають дещо менше значення (табл. 1.6).

Потенціал Сполучення цих властивостей із панорамністю та багатоплановістю просторів, які відкриваються, збільшує загальну інформативність ландшафту і його пейзажно-естетичну цінність. Найбільша інформативність характерна приморським гірським розчленованим ландшафтам з майже рівним співвідношенням лісових (закритих) і лугових або степових просторів.

Таблиця 1.6 – Оцінка естетичних якостей територій

Показники	Бали		
	3	2	1
Горизонтальний поділ території, км/км ²	1-2	0,5-1; 2-3	менше 0,5; більше 3
Вертикальний поділ рельєфу, м: для гірських територій для горбистих територій для рівнинних територій	понад 200 понад 50 понад 10	100-200 10-50 5-10	менше 100 менше 10 менше 5
Лісистість, %	20-25	30-60	відсутні
Породний склад	змішані широколистяно-хвойні	соснові, широколистяні	інші – хвойні та дрібнолистяні
Віковий склад	перестиглі, стиглі, досягаючі	середньовікові	молодняк

Під час вивчення рекреаційного потенціалу території важливо визначати й допустиму кількість осіб на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на даній території, не завдаючи шкоди природному середовищу (або рекреаційне навантаження даної території).

рекреаційних територій перебуває у прямій залежності від величини рекреаційного навантаження. Таким чином, найменш стійкі низовинні території оцінюють найнижчим балом, а горбогірні та гірські, відповідно, мають більший потенціал для рекреаційного використання (табл. 1.7)

Таблиця 1.7 – Показники рекреаційного навантаження на природні ландшафти

Типи територій	Рекреаційне навантаження	
	літній період, осіб/км ²	зимовий період, осіб/км ²
Низовинні території	80-120	16-48
Горбогірні території	100-150	30-50
Гірські території	120-200	50-100

Рекреаційно-туристичні можливості природно-антропогенних об'єктів, розташованих на певній території, виявляються на основі аналізу статусу, значення, площі, унікальності кожного об'єкта, кількості та загальної площі подібних об'єктів на даній території, ступеня їх різноманітності та зручності розташування. Деякі дослідники оцінку природоохоронного фонду рекомендують проводити з урахуванням відсотка заповідності, наприклад, території адміністративного району або області. Якщо природоохоронні території займають більше 5 % відповідної території, то вона може бути оцінена високим балом.

Слід зазначити, що критерії й методика оцінки природних рекреаційних ресурсів є досить добре розробленими, визначені певні загально-прийняті схеми. Що ж до оцінювання суспільно-географічної складової рекреаційно-ресурсного потенціалу території, то в цьому напрямку розробок менше, важче досягти якогось єдиного стандарту.

Так, під час оцінювання історико-культурних ресурсів у світовій практиці найчастіше застосовують якісну оцінку, на основі якої пам'ятки, в залежності від ступеня їх збереженості та унікальності, поділяються на 7 груп. Серед великої кількості об'єктів історії та культури найвищим балом оцінюються пам'ятки світового значення, внесені до списку ЮНЕСКО.

Археологічні ресурси. Порівняно з архітектурно-історичними об'єктами археологічні мають менші можливості для використання у рекреаційно-туристичній діяльності. Археологічних ресурсів менше, ніж архітектурно-історичних, вони гірше досліджені, збереглись у набагато гіршому стані і користуються меншим попитом з боку туристів та рекреантів. Тим не менше, ця група ресурсів може бути задіяна в процесі організації пізнавальних турів та екскурсій, пригодницьких турів, наукового туризму, історичних реконструкцій. Для того, щоб пам'ятки археології стали частиною рекреаційно-туристичних ресурсів їх необхідно виявити, дослідити, музеєфікувати. Тому основними критеріями, за якими оцінюється потенціал археологічних рекреаційно-туристичних ресурсів, є: їх статус, вік, ступінь збереженості, придатність для організації екскурсій, безпечність, унікальність, походження відомих артефактів.

Архітектурні пам'ятки. Важливим показником, який визначає наукову значущість пам'ятки архітектури, є хронологічний: чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток автентичності, збереженості її матеріальної структури, тим вищий ступінь наукової, історичної, туристсько-пізнавальної цінності об'єкта. Важливим аспектом суспільної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, яка обумовлена художніми достоїнствами архітектурної форми, виразністю архітектурних деталей, декоративних елементів. Історична, наукова, духовна, естетична, художня цінність пам'ятки становлять суть її історико-культурного змісту. Крім перелічених чинників суспільно-історичної цінності архітектурно-історичних об'єктів,

на збереженні пам'яток і їх історико-культурному змісті позначається утилітарна значущість (можливість їх використання в сучасних умовах). Н. Полінова запропонувала характеризувати пізнавальну цінність на основі рівня організації об'єктів для показу (спеціально підготовлені для показу і не підготовлені, і місцезнаходження туриста відносно об'єкта огляду (інтер'єрні і екстер'єрні історико-культурні об'єкти). Автор також запропонувала під час розробки оціночних шкал даної бальної системи брати до уваги необхідний час огляду історико-культурних об'єктів. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вищою буде його пізнавальна цінність, тим вищий оціночний бал йому присвоюється.

Музейні ресурси оцінюються за такими критеріями:

- **кількість музеїв**
- **їх статус**
- **видова різноманітність (краєзнавчі, історичні, меморіальні, літературні, художні і т.д.)**
- **обсяг музейних фондів**
- **наявність відомих артефактів**

Розважальні. На наданні послуг організації дозвілля спеціалізується ряд підприємств, установ і організацій, що належать до різних галузей соціальної інфраструктури: **клуби, концертні організації, театри, кінотеатри, бібліотеки, виставкові центри, тематичні парки, казино, фітнес-центри** та інші. З їх існуванням пов'язаний розвиток розважального, подійного, культурно-пізнавального видів туризму. Для організації туризму більше значення мають **тематичні парки, казино, виставкові центри, театри та концертні організації**. Тому саме їх наявність підвищує цінність розважальних ресурсів. Значення мають також: **стан даного ресурсу, рівень його інноваційності, відомість закладу, його культурне значення, місткість, широта асортименту послуг, що надаються.**

При оцінці етнокультурних ресурсів враховується наявність та кількість етнографічних груп та етнічних меншин у досліджуваному регіоні, ступінь їх аутентичності, збереженість характерних елементів матеріальної та нематеріальної культури (традиційне житло, одяг, предмети домашнього вжитку, ремесла, види занять, музичні інструменти, фольклор, традиції, обряди, вірування, мова і т. ін.).

Біосоціальні ресурси. Критерієм оцінки біосоціальних ресурсів є: **значущість видатної особистості (світова, регіональна, національна, місцева), ступінь зв'язків певної території з видатною особистістю (проїжджав, зупинявся, гостював, проживав, народився, похований), наявність матеріальних пам'яток, безпосередньо пов'язаних із видатною особистістю (рухоме та нерухоме майно, меморіальні дошки, надгробки), наявність заходів із вшанування видатної особистості (фестивалі, вечори пам'яті, творчі зустрічі).**

Подійні ресурси. До уваги беруться такі критерії як значущість події, що відбувалася чи відбудеться (світова, національна, регіональна, місцева), наявність мистецьких пам'яток, що нагадують про подію (літературні джерела, художні та музичні твори); наявність матеріальних об'єктів, пов'язаних із подією (майданів, будинків, споруд і т. д.), видовищність події або її реконструкції, збереженість пам'яті про подію.

Як правило, поширення рекреаційно-туристичних ресурсів антропогенного походження співпадає з територією населених пунктів, у межах яких знаходяться декілька, а то й усі види даних ресурсів. У такому випадку виникає необхідність оцінки усього комплексу антропогенних ресурсів, що тут поширені. Цінність такого комплексу буде вищою, якщо його взято під охорону держави, і він є національним або державним історико-культурним, історико-архітектурним або історико-археологічним заповідником. Мають значення також транспортна доступність, кількість об'єктів та їх різноманітність, ступінь концентрації та компактність розташування. За методикою оцінки історико-культурного потенціалу окремих поселень та невеликих територій, запропонованою В. Кравців і Л. Гринів історико-культурні ресурси поділені на 13 підгруп, які отримані в результаті структуризації їх п'яти підвидів. Кожна із підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною шкалою (табл. 1.8)

1. Археологічні об'єкти
2. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями
3. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури
4. Пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення, замки із бастіонними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX сторіч)
5. Сакральні споруди
6. Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви і т.п.)
7. Громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини
8. Палацово-паркові ансамблі
9. Сучасні пам'ятки архітектури
10. Професійні художні промисли
11. Народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо)
12. Пам'ятки матеріальної культури
13. Пам'ятки фольклору

Таблиця 1.8 – Бальна шкала оцінок історико-культурних туристичних ресурсів

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
I. Археологічні об'єкти		
1.1.	Території первісного заселення	1
1.2.	Стоянки, поселення	2

1.3.	Кургани	3
1.4.	Давні городища (прості)	4
1.5.	Давні городища – складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)	5
II. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями		
2.1.	Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, бойовими традиціями, що підтверджуються історичними джерелами	1
2.2.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм	2
2.3.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність	3
2.4.	Групи пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм	4
2.5.	Групи пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди та пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність	5
III. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури		
3.1.	Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами	1
3.2.	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією)	2
3.3.	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	3
3.4.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-	4

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
	визвольних змагань, війн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією)	
3.5.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	5
IV. Пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення, замки із bastionними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX сторіч)		
4.1.	Частково збереженні елементи оборонних споруд	1
4.2.	Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів	2
4.3.	Повністю збережені елементи, або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва	3
4.4.	Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції	4
4.5.	Добре збереженні і оновленні пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією	5
V. Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)		
5.1.	Фрагменти культових споруд	1
5.2.	Окремі культові різностильові споруди	2
5.3.	Комплекс культових різностильових споруд	3
5.4.	Окремі культові стильові споруди	4
5.5.	Комплекс культових стильових споруд	5
VI. Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви і т.п.)		
6.1.	Окремі будівлі з елементами народної архітектури	1
6.2.	Окремі будівлі, що є пам'ятниками народної архітектури	2
6.3.	Церкви, садиби, що є пам'ятниками народної архітектури	3
6.4.	Окремі вулиці, або групи будівель, що є пам'ятниками народної архітектури	4
6.5.	Поселення, що визнанні як пам'ятники народної архітектури, або спеціально заведені (музеї під відкритим небом)	5
VII. Громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини і т.п.)		
7.1.	Частково збережені елементи громадських споруд	1
7.2.	Середньої збереженості елементи громадських споруд	2
7.3.	Повної збереженості елементи громадських споруд	3
7.4.	Реставровані пам'ятки громадських споруд	4
7.5.	Добре збережені пам'ятки громадських споруд	5
VIII. Палацово-паркові ансамблі		
8.1.	Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	1
8.2.	Окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів	2
8.3.	Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів	3
8.4.	Добре збережені палацово-паркові ансамблі	4
8.5.	Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі	5
IX. Сучасні пам'ятки архітектури		
9.1.	Окремі пам'ятки архітектури, що збудовані з використанням су-	3

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
	часних будівельних матеріалів, технологій, композиційних рішень	
9.2.	Окремі сучасні пам'ятки архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів	4
9.3.	Група сучасних пам'яток архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів	5
X. Професійні художні промисли		
10.1.	Наявність музейних експозицій, що побудовані на базі зібраних зразків професійних народних майстрів	3
10.2.	Наявність окремих майстрів з експозицією власних творів	4
10.3.	Наявність декількох професійних майстрів та музейних експозицій, складених із художніх творів професійних майстрів	5
XI. Народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо)		
11.1.	Наявність музейних експозицій, що побудовані на основі зібраних зразків народних умільців	3
11.2.	Наявність окремих народних умільців з експозицією власних творів	4
11.3.	Наявність декількох народних умільців та музейних експозицій, складених із художніх творів народних умільців	5
XII. Пам'ятки матеріальної культури		
12.1.	Індивідуальні музейні експозиції	3
12.2.	Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури	4
12.3.	Етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту	5
XIII. Пам'ятки фольклору		
13.1.	Наявність окремих традицій, що збереглися у родинному і громадському побуті	5
13.2.	Поширення окремих жанрів, або видів фольклору	4
13.3.	Наявність різножанрового та різновидового складу фольклору	5

Наступним етапом оцінки є **об'єднання покомпонентних балів окремих компонентів оцінок, які отримані за окремими блоками історико-культурних туристичних ресурсів, в інтегральну величину**. При цьому враховується сукупність пам'яток історії, історико-архітектурних об'єктів, визначних місць сучасної архітектури, традиційних промислів та ремесел, пам'яток народного фольклору. Таким чином можна одержати загальну суму балів (А), яка характеризує пізнавальну цінність окремого поселення, або місцевості.

Далі, на основі одержаного інтегрального показника, С. Кузик та З. Касянчук пропонують визначати коефіцієнт пізнавальної цінності (Кр):

$$K_p = A / A_{max}$$

де А – інтегральний показник пізнавальної цінності;

А_{max} – максимально можлива сума балів.

Але, як бачимо, за такого підходу не враховуються дуже важливі характеристики художньої та історичної цінності об'єктів, тоді як оцінка історико-культурного потенціалу повинна включати кількісні та якісні

показники, адже існує пряма залежність між рекреаційною цінністю території та кількістю і якістю розташованих на ній пам'яток історії та культури. Тому є пропозиції пам'ятки історії та культури оцінювати за їх густотою на одиницю площі, наприклад, на 100 км², водночас враховуючи їх цінність.

Історико-культурні ресурси широко залучаються до рекреаційного використання, тому необхідно проводити подальші пошуки ефективних показників оцінювання їх пізнавальної цінності, привабливості, придатності для рекреаційного використання, доступності та унікальності.

Наступним етапом може бути комплексна оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території (Ок). Вона визначається як результат окремих оцінок кожного з ресурсів. Далі, на основі одержаної комплексної оцінки та з урахуванням її мінімального значення (Омін), визначають коефіцієнт рекреаційної цінності території (Кр):

$K_r = O_k / O_{\min}$.

Коефіцієнт рекреаційної цінності можна визначати для невеликих за площею територій, наприклад, сільська рада, територія населеного пункту, а також на рівні більших територій (адміністративний район чи область).

Результати якісної оцінки рекреаційно-ресурсного потенціалу надалі можна використовувати під час економічної оцінки рекреаційних територій, а вже на основі останньої визначати нормативи плати за використання рекреаційних ресурсів.

ЛЕКЦІЯ 4. ПРИРОДНІ ТУРИСТСЬКІ РЕСУРСИ

План

4.1 Природа як умова розвитку туризму.

4.2 Класифікація природних ресурсів.

4.3 Природні мінеральні води.

4.4 Лікувальні грязі.

4.1 Природа як умова розвитку туризму

У країнознавстві існує своя методика врахування природних чинників. Специфіка обліку результатів поелементних і покомпонентних оцінок природи, отриманих приватними географічними і негеографічними науками, полягає в пошуку узагальнених, синтетичних показників.

Рельєф відіграє надзвичайно велику роль у господарському житті і розселенні. Без гіпсометричної і геоморфологічної карт практично не можна вивчати країну. При цьому абсолютні і відносні висоти варто аналізувати окремо. Для господарських процесів найчастіше більше значення мають відносні висоти.

Корисні копалини – одна з основ розвитку і розміщення продуктивних сил країни. Рівень розробки цього виду оцінки є дуже високим. Важливими є особливості географії корисних копалин, зумовлені переважно тектонічною будовою території. При цьому оцінюються характер і структура їхніх територіальних поєднань і територіальна концентрація (зосередженість).

При оцінці водних і кліматичних ресурсів головну роль відіграють балансові методи, зокрема методи оцінки балансу вологи і тепла, які визначають багато інших зональних компонентів природи, агрокліматичні умови країни. Забезпеченість теплом і вологою характеризують такі показники, як сума ефективних температур – це характеристика теплового режиму за будь-який період. Її отримують шляхом сумування середніх добових температур цього періоду.

При вивченні гідрографічної сітки не лише враховуються показники гідроенергетичного потенціалу, судноплавності, можливості використання вод для зрошення та іригації, а й оцінюється історична і сучасна роль

гідрографічної сітки у формуванні територіальної структури країни. Земельні ресурси належать до комплексних ресурсів країни і характеризуються площею, якістю ґрунтів, кліматичними умовами, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю тощо.

Земельні ресурси – просторовий базис для розміщення господарських об'єктів, розселення населення – є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарствах, де використовується основна виробнича властивість землі – родючість.

При оцінці біологічної групи ресурсів важливо спиратися на екологічні принципи. Так, не можна розглядати ліс лише як джерело сировини для лісової і деревообробної промисловості, оскільки роль лісу не вичерпується сировинними функціями. Велику соціально-економічну значущість мають так звані ландшафтотворчі (кліматичні, водоохоронні, ґрунтозахисні та ін.) і соціальні (рекреаційні, естетичні) функції ресурсів. Особливо важливими вони є для районів з високим рівнем освоєння й заселення. Біотичну складову біологічної групи ресурсів у країнознавстві слід розглядати як стабілізуючий початок у геосистемі (природний), яка забезпечує стійкий розвиток усієї цієї системи.

Перш ніж перейти до вивчення окремих компонентів природи країни, потрібно охарактеризувати загальну фізико-географічну структуру країни (така структура виділяється умовно) – зональність, вертикальну поясність, ландшафтне районування, – яка впливає на окремі компоненти. Зворотний шлях – від часткового до загального – у країнознавчих дослідженнях має менше значення. При цьому особливу роль відіграє цілеспрямоване дослідження контрастності фізико-географічних умов і територіальної диференціації ресурсного потенціалу, що помітно впливає на географічний поділ праці, на територіальну структуру природних ресурсів країни як однієї з підструктур її господарства.

Природні умови та ресурси будь-якої країни являють собою здебільшого головну частину ресурсного потенціалу для розвитку туризму. Це вимагає досить уважного і детального розгляду практично усіх головних компонентів природи на досліджуваній території.

ГОЛОВНІ КОМПОНЕНТИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ:

- рельєф;
- клімат;

- води;
- ґрунти;
- рослинність;
- тваринний світ;
- природні зони.

Взагалі, туристичне країнознавство досліджує ті компоненти природи і просторові розбіжності, які можуть впливати на розвиток туризму. **Головна мета дослідження природи – бачити і характеризувати ті компоненти природи які визначають можливості розвитку не господарства в цілому, а власне, туризму як галузі.** Наприклад, у географічному країнознавстві ґрунти досліджуються як **головна формуюча складова ландшафту** (В. Докучаєв). У туристичному країнознавстві ґрунти матимуть значення лише у деяких випадках або загально-пізнавального характеру (польдери Голандії), або ж суто функціонального (**можливість поставити намет на гірському схилі**). Інший приклад пов'язаний з гідрографією країни. Якщо у географічному країнознавстві мають важливе значення фізико-географічні характеристики водойм, то для розвитку туризму важливі лише ті з них, які можуть або сприяти деяким з них (драфтинг), або ж навпаки стримувати (селенебезпечні ріки в гірській місцевості).

4.2 Класифікація природних ресурсів

Існує чимало класифікацій природних ресурсів. Природні класифікації ґрунтуються на відмінностях природних ресурсів за природним генезисом та належності їх до тих чи інших компонентів і сил природи. Відповідно до свого

призначення щодо використання людиною природні ресурси у структурному плані поділяються на наступні види:

- **енергетичні;**
- **сировинні й допоміжні промислові;**
- **їстівні (харчові, кормові, питні);**
- **оздоровчі;**
- **культурно-естетичні.**

Два останні види часто звать рекреаційними. Крім того, останнім часом як окремий специфічний вид ресурсів розглядають територію (територіальні ресурси).

Оскільки природні ресурси є компонентами природи, вони можуть класифікуватися **за належністю** до того чи іншого класу або **явищ природи**. За цією ознакою виділяють наступні групи природних ресурсів:

- **мінеральні;**
- **земельні;**
- **водні;**
- **лісові;**
- **фауністичні;**
- **рекреаційні;**
- **кліматичні.**

Через загострення проблеми раціонального використання природних ресурсів та охорони природи за останні роки набула широкого ви-знання класифікація **за ознакою вичерпності природних ресурсів**, яку іноді звать екологічною класифікацією. За цією класифікацією всі природні ресурси поділяють на наступні групи:

- **невичерпні**, до яких належить внутрішнє тепло Землі, сонячна радіація, енергія прибою, припливів і відпливів, падаючої води, вітру та ін.;
- **вичерпні відновлювані**: фунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини, рослинне паливо тощо;
- **вичерпні невідновлювані**: мінеральна сировина, будівельні матеріали. В основі економічної класифікації природних ресурсів лежить поділ їх на засоби виробництва і предмети споживання.

Крім того, **розрізняють природні ресурси виробничого й невиробничого, промислового й сільськогосподарського, галузевого й міжгалузевого, одно - та багатоцільового призначення.**

Використання у виробничій системі природних чинників вимагає адекватної цій системі оцінки. **Визначення якості ресурсів та умов називають оцінюванням. Є два основні види оцінки:**

- **технологічна (або виробнича).** Під час технологічної оцінки виявляється ступінь придатності тіл або явищ природи для того чи іншого виду людської діяльності з урахуванням сучасної або перспективної технології їх використання;

- **економічна оцінка природних умов і природних ресурсів – це їх вартісний вираз.** Вона виникла з потреб господарства, якому необхідні не лише знання про кількості та якості природних ресурсів, їхні особливості, а й вираження їх у вартісних показниках, які можна використовувати в проектуванні та управлінні господарством. Труднощі економічної оцінки пов'язані з тим, що природні ресурси, як і природні умови, – це «дар природи» (поки в них не вкладено працю).

Визначилися дві групи економічних оцінок природних чинників:

- **перша (відносно оцінки ресурсів) характеризує економічні результати використання природних ресурсів,**
- **друга (відносно оцінки середовища) відображає економічні наслідки впливу на навколишнє природне середовище.**

Найчастіше останніми виступають показники економічних втрат від забруднення, порушення природного середовища.

Рекреаційні ресурси є матеріальною передумовою формування рекреаційної галузі народного господарства, її ресурсною базою. Вони потребують бережного і економного використання, охорони і примноження. Все це пов'язано з необхідністю їх кількісної та якісної оцінки, визначення придатності та альтернативності використання в тій чи іншій галузі народного господарства.

Виділяють три типи рекреаційних ресурсів:

- **природні;**
- **історико-культурні;**
- **соціально-економічні.**

Кожний з них відіграє певну роль у формуванні галузевої і територіальної організації рекреаційних комплексів.

Під природними рекреаційними ресурсами слід розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та

кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві.

Облік стану природних ресурсів і визначення їх народногосподарського значення базуються в Україні на системі природно ресурсних кадастрів – сукупності відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів, їх економічну оцінку.

Кадастр рекреаційних ресурсів повинен включати державний облік, якісну і кількісну оцінки, визначення придатності до того чи іншого виду рекреаційного та іншого використання, шляхи економного використання, охорони і примноження ресурсів. Таким чином, кадастр допоможе не тільки зберегти і цілеспрямовано, економно використати весь комплекс рекреаційних ресурсів, але і покращити, примножити їх, резервувати для майбутнього використання. Діючим законодавством передбачається ведення земельного, водного, лісового і надрового кадастрів.

Земельні ресурси – це специфічне поєднання ґрунтів, рельєфу, клімату, рослинності. Облік земель для рекреаційного використання повинен базуватися на комплексній оцінці території з врахуванням особливостей місцевості, різних форм відпочинку і лікування. Оцінка земельного рекреаційного фонду в рекреаційному кадастрі повинна закінчуватись визначенням рекреаційної ємності території, що забезпечило б охорону природних ландшафтів.

В залежності від рівня рекреаційної спеціалізації можна виділити три основних типи рекреаційного землекористування:

- території з високою інтенсивністю рекреації, де інші землекористувачі відсутні або мають другорядне значення (курорти, парки, пляжі та інші зони масового відпочинку);
- території із середньою інтенсивністю рекреації, які виконують одночасно деякі екологічні і виробничі функції (приміські зелені насадження, протиерозійні ліси і т.п.);
- території з незначною питомою вагою рекреації.

Дані рекреаційного кадастру про природні мінеральні джерела повинні включати місцезнаходження джерел, їх дебіт, глибину водоносного горизонту, статистичний рівень води від поверхні землі, хімічний склад вод і специфічних лікувальних компонентів, кислотність, температуру, сучасне використання, вартісну оцінку. Характеризуються джерела мінеральних вод в порядку їх значення (загальнодержавного, регіонального, місцевого) і за лікувальними властивостями. До цінних природних лікувальних ресурсів відносять також лікувальні грязі і озокерит.

Облік грязьових родовищ в рекреаційному кадастрі ведеться за основними групами грязей, які підпорядковуються певним групам захворювань. При цьому враховуються місцезнаходження і назва родовища, тип грязі, площа грязьових родовищ, глибина залягання грязі, запаси грязі (геологічні та експлуатаційні), основні фізико-хімічні властивості грязі (в тому числі хімічний склад грязьового розчину, а для сапропелевих та намулових грязей і склад озерних вод), рівень їх сучасного використання і вартісну оцінку.

Велике значення в рекреаційній оцінці території має клімат. Клімат, як і рельєф, екзотичність, пейзажне різноманіття місцевості, визначає різні аспекти рекреаційного використання території. Система показників, які враховуються в рекреаційному кадастрі, повинна відображати залежність стану людини від метеорологічних факторів. Одним з об'єктивних показників для оцінки впливу погоди на тепловий стан людини є рівень комфортності кліматичних умов.

Крім цього, узагальнюючим показником, який характеризує сприятливість кліматичних умов для рекреаційної діяльності, є оцінка контрастної зміни погоди, яка властива гірському клімату і залежить від висоти над рівнем моря, крутизни та орієнтації схилів, форм рельєфу і

закритості горизонту. Цей показник включається в путівники і рекламні буклети.

Лісові масиви з точки зору рекреації можна віднести як до природних ресурсів туризму і відпочинку, так і до природних лікувальних ресурсів. Облік лісового фонду в рекреаційному кадастрі необхідний для комплексної оцінки території з точки зору сприятливості даного району для масового відпочинку і лікування. Найзагальнішими показниками, які характеризують ліси як об'єкти рекреації, є такі показники, як група лісів, лісистість території, показник якості лісу – породний склад, який визначає ступінь фітонцидності насаджень, вартісна оцінка рекреаційної цінності лісу.

Оскільки рекреація має перш за все велике соціальне значення і на ефективність суспільного виробництва впливає шляхом розширеного відновлення трудових ресурсів, економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів застосовується тільки для тих лікувальних речовин, факторів, властивостей, народногосподарський ефект використання яких можна виміряти. Така оцінка можлива для мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту, лісу, поверхневих вод, природних національних парків. Бальна оцінка дається тим ресурсам, факторам, властивостям, народногосподарський ефект використання яких важко оцінити кількісно. Шляхом бальної оцінки оцінюються кліматичні території, естетичні і рекреаційні властивості ландшафтів, комфортність клімату, придатність рік і озер для купання і водних видів туризму та ін.

Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною. Диференційна оцінка дається кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону або країни в цілому. Інтегральна оцінка дається певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором дискретних за розподілом в її межах окремих видів ресурсів. Диференційна оцінка сприяє визначенню об'єму розвитку того чи іншого виду рекреації, який базується на даному ресурсі, інтегральна оцінка дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт.

При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку послідовно оцінюються такі показники, як клімат, рослинність, водойми, рельєф, а також культурні об'єкти.

Клімат. Найкращий – сприятливі кліматичні умови протягом 9,5-10,5 місяця: тепле літо і помірно холодна зима з стійким сніговим покривом або спекотне тривале літо і коротка тепла зима без стійкого снігового покриву. Добрий – сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців: спекотне і сухе літо і м'яка зима зі стійким сніговим покривом. Задовільний – сприятливі кліматичні умови протягом 3-6,5 місяця: прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або спекотне засушливе літо і сувора зима. Поганий – сприятливі кліматичні умови менше 3 місяців: спекотне засушливе літо і нестійка зима з незначним сніговим покривом або без нього. Дуже поганий – сприятливі кліматичні умови протягом 1-2 місяців: коротке прохолодне літо і тривала зима або спекотне літо і безсніжна зима.

Лісова рослинність. Найкраща сухі соснові, широколистяні, хвойно-широколистяні ліси, а також змішані з домішками субтропічних видів. Добра – сухі темнохвойні листяні, кедрові, дрібнолисті ліси. Задовільна – частково заболочені темнохвойні, листяні і змішані ліси. Погана – притундрові березові рідколісся, далекосхідні листяні ліси в поєднанні з болотними угрупованнями. Дуже погана – заболочені ліси, арктичні і гірські лісотундри, ліси по болотах і невеликі лісові масиви серед лісогосподарських угідь.

Водойми. Найкращі – теплі моря з температурою води вище +17 °С протягом 3-4 місяців. Добрі – теплі озера, водосховища, крупні ріки і прохолодні моря з температурою води близько 16 °С протягом 2-3 місяців. Задовільні – прохолодні озера, водосховища, річки і холодні моря. Погані

– теплі малі ріки, прохолодні великі ріки, холодні озера і водосховища. Вельми погані – холодні водойми і прохолодні малі ріки з температурою води нижче +12 °С.

Рельєф. Найкращий – гірський (до висоти 2000 м над рівнем моря), передгірський, пересічний: пагорбово-грядовий, ерозійно-розчленований. Добрий – сходинокво пересічний, ерозійно-розчленований. Задовільний – пагорбовий, слабо пересічний. Поганий – площинно-пагорбовий. Вельми поганий – площинний і гірський (важко-доступні місцевості).

4.3 Природні мінеральні води

Одним з найважливіших факторів лікувальної рекреації є наявність природних мінеральних вод.

Мінеральні води (рос. минеральные воды, англ. mineral water, нім. Mineralwasser) – підземні (іноді поверхневі) води з підвищеним вмістом деяких хімічних елементів і сполук, а також газів, зі специфічними фізико-хімічними властивостями (температура, радіоактивність та ін.), що справляють цілющий вплив на організм людини. Межею прісних і мінеральних вод вважають солоність в 1 г/л. Мінеральні води часто мають цілющі властивості. Зловживання мінеральною водою може призвести до важких наслідків для здоров'я, тому вживати її рекомендується тільки за порадою лікаря та в рекомендованій ним кількості.

За мінералізацією розрізняють:

- слабо мінералізовані (1-2 ‰);
- малої (2-5 ‰);
- середньої (5-15 ‰);
- високої (15-30 ‰) мінералізації;
- розсолні мінеральні води (35-150 ‰) міцнорозсолні (150 ‰)

і більше).

За іонним складом мінеральні води розподіляються на:

- хлоридні (Cl⁻);
- гідрокарбонатні (НС₃⁻);
- сульфатні (SO₄²⁻);
- натрієві (Na⁺);
- кальцієві (Ca²⁺);
- магнієві (Mg²⁺) тощо.

За газовим складом та специфічними елементами розрізняють: вуглекислі, сульфідні (сірководневі), азотні, бромисті, йодисті, залізисті, арсенисті, кремнієві, радонові та ін.

За температурою мінеральні води розподіляють на: холодні (до 20 °С), теплі або субтермальні й термальні води.

Залежно від наявності газів і специфічних елементів та за бальнеологічним значенням – на вуглекислі, сульфідні, залізисті, стибійні, радонові, бромисті, йодисті, мінеральні без специфічних компонентів та ін., а також за рН та радіоактивністю.

За існуючою класифікацією їх поділяють на 8 основних бальнеологічних груп:

Група А: мінеральні води без специфічних компонентів та властивостей. Їхня лікувальна дія зумовлена іонним складом та загальною мінералізацією, азот і метан містяться у них у розчиненому стані в умовах атмосферного тиску тільки у незначних кількостях (курорти Миргорода (Полтавська область), Куяльника (Одеська область), Трускавця (Львівська область), Очакова (Миколаївська область) та ін.)

Група Б: вуглекислі. Їхня лікувальна дія зумовлена наявністю у великих кількостях розчиненого вуглекислого газу, який становить 95-100 % газів, а також іонним складом та загальною мінералізацією. Вони мають дуже цінні лікувальні властивості. Найбільше відомих джерел цих вод зосереджено в Карпатському регіоні, зокрема в Закарпатті (курорти «Поляна», «Квітка полонини» (Закарпатська область)).

Група В: сірководневі або сульфідні. Фізіологічна та лікувальна дія зумовлена наявністю сульфідів (вільного сірководню та гідро сульфідного іону). Сірководневі води пов'язані з нафтогазовими відкладами. Такими водами володіють Прикарпаття.

Найбільше курортне значення мають дуже поширені хлоридно-натрієві води. На базі цінних питних лікувальних і лікувально-столових залізистих вод діє Шаянський санаторний комплекс у Закарпатті. Води цієї групи також вивчені та використовуються на курортах Любень-Великого (Львівська область), Синяка (Закарпатська область), Черчого (Івано-Франківська область).

Група Г: залізисті, миш'яковисті або миш'якові з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію. Лікувальна дія зумовлена одним чи декількома з перелічених фармакологічно активних компонентів. В Україні ці рідкісні води вивчені та використовуються у санаторіях Закарпаття.

Група Д: бромні, йодні та 2 типи мінеральних вод з високим вмістом органічних речовин. Такі води виявлені на Прикарпатті. Це два родовища типу «Нафтуса» – у Трускавці, Східниці (Львівська область) та Березівські мінеральні води (Харківська область). Бромні підземні води виявлені в Карпатах, де вони використовуються як для ванн, так і для внутрішнього вживання. Терапевтичні властивості цих вод визначаються іонним складом або іншими біологічно активними компонентами.

Група Е: радонові (радіоактивні) води. Основна їх маса – це хлоридні киснево-азотні слабо мінералізовані води неглибокої циркуляції атмосферного походження, що формуються у зонах порід тектонічного походження (Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Хмельницька, Київська області). На їх базі функціонують 10 лікувальних установ, зокрема курорт Хмільник (Вінницька область).

На території України діють близько 500 джерел різних мінеральних вод. У межах Українських Карпат (Нафтуса, Свалява, Поляна Квасова та ін.), Українського щита (Хмільник, Миронівка та ін.), Дніпровсько-Донецької западини (Миргород).

Головні родовища мінеральної води в Україні: Степанське, Данишівське, Полонське, Березівське, Миргородське, Новопсковське, Білоцерківське, Миронівське, Хмільницьке, Лиманське, Старобільське, Моршинське, Збручанське, Трускавецьке, Конопківське, Новозбручанське, Слов'яногорське, Плосківське, Новополянське, Венигородське, Полянське, Сойминське, Знам'янське, Луганське, Синяцьке, Голубинське, Брусницьке, Гірськотисенське, Лазурне, Куяльник, Кирилівське, Одеське, Сергіївське, Колодязне.

Мінеральні води використовують у медицині (бальнеологія, бальнеотерапія), деякі – в теплоенергетиці. До мінеральних вод відносять та-

кож природні промислові води, з яких видобувають йод, бром, бор та інші компоненти, і термальні води, які використовують в енергетиці. По-рогом між прісними і мінеральними водами звичайно вважають мінералізацію 1 г/дм³. Понад 80 джерел мінеральних вод України використовуються для 50 курортів, 20 бальнеолікарень, 40 заводів лікувально-столових вод. Найбільш поширені мінеральні води: вуглекислі, сірководневі, залістисті, йодобромні, бромні, радонові (радіоактивні).

Кладзем мінеральних вод можна вважати Закарпаття, на території якого розташовані майже всі мінеральні води з існуючих груп. З більш ніж 250 мінеральних лікувально-столових вод, що зареєстровані ДСТУ 878-34 із Закарпаття. Найбільше бальнеологічних курортів зосереджено на Прикарпатті, у межах якого знаходиться такий відомий курорт-мегаполіс як Трускавець із всесвітньовідомою водою «Нафтуса». В Україні славляться своїми питними лікувальними водами курорти Карпат, курорти Північно-Західного Причорномор'я – Одеська і Скадовська курортні зони, курорти Азовського узбережжя – Кирилівка та Бердянськ, Слов'яногорський курорт.

Нині використання мінеральних вод в Україні практично зосереджено у двох галузях народного господарства: промислового розливу та санаторно-курортних закладах.

4.4 Лікувальні грязі

В Україні є також значні запаси лікувальних грязей. Вони тут відомі з давніх часів. До них відносяться **різні за походженням природні утворення (відклади боліт, озер та морських заток), які складаються з води, мінеральних та органічних речовин і являють собою однорідну дрібно-дисперсну пластичну масу з певними тепловими та іншими фізико-хімічними властивостями.** Згідно з прийнятою класифікацією, лікувальні грязі поділяються на:

- торфові (прісноводні, мінеральні);
- мулисті (сапропелі, сульфідні, мінеральні, глинисті);
- псевдовулканічні (сонячні та гідротермальні).

Їх застосовують для загальних і місцевих аплікацій, грязеводяних ванн, а також у поєднанні з електропроцедурами.

Зосереджені лікувальні грязі переважно у південних та північно-західних областях.

На базі грязьових покладів функціонують найстаріші в Україні грязьові курорти – Бердянськ, Куяльник, Саки, Хаджибейський тощо.

У північно-західних областях поширені торф'яні грязі. Їх використовують на курортах Миргород, Моршин, Немирів, Черче тощо.

В Україні діє 7 торф'яних, 10 сульфідних родовищ. Особливе місце займають унікальні ресурси озокериту Бориславського родовища на Львівщині.

Великі поклади лікувальних торф'яних грязей є у Львівській, Івано-Франківській та інших областях. Серед намульно-сульфідних грязей, що експлуатуються, значними запасами лікувальної сировини вирізняються Куяльницьке, Шабалайське в Одеській області. Високі лікувальні властивості цих грязей формуються за рахунок сульфідів морської води і тому вони дуже популярні в Одеській групі курортів.

ЛЕКЦІЯ 6. ВОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

План

1. **Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів.**
2. **Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту.**
3. **Водні рекреації і навколишнє середовище.**
4. **Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів.**

5.1 Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів

В реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, не можна обмежуватись діяльністю тільки медичних закладів. Необхідний широкий комплекс заходів, які б охоплювали практично всі сторони діяльності сучасної людини. В цьому зв'язку великого значення набуває організація повноцінного і ефективного відпочинку населення, який

розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я.

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах масового рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – неоднозначне поняття. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних і антропогенних факторів, дією на навколишнє середовище. Про це наочно свідчить вже сам перелік найбільш масових **видів рекреаційних занять на водоймах:**

- купання;
- рибальство (з судна, з берега, з льоду);
- відпочинок на парусних і веслових суднах;
- відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту;
- воднолижний спорт;
- туризм;
- підводне полювання;
- полювання на водоплавну здобич.

Різноманітність водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питань рекреаційного водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, море), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта.

Річки, озера і озерця не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені і маловодні. Озера часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування

рекреантів. Багаточисельні озерця мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

В цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом.

Найпопулярніші у населення водні рекреації, пов'язані з морськими купаннями. Однак, як показує досвід багаторічних комплексних фізіотерапевтичних спостережень, відпочинок біля моря в спекотні літні місяці корисний далеко не всім, а в основному практично здоровим людям молодого і середнього віку.

Людям з порушеним здоров'ям, особливо літнім, краще відпочивати в умовах звичного для них клімату. Це, звичайно, зрозуміло, однак попит на відпочинок біля моря поки що перевищує пропозицію.

5.2 Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту

Все більшого значення набуває рекреаційне використання водосховищ. Їх створення набуває великих масштабів.

Загальна кількість водосховищ на земній кулі більше 30 тис. Сумарна площа акваторії водосховищ наближається до 400 тис. км². Створення водосховищ привело до перетворення природних умов на території, яка перевищує 700 тис. км², і зміни інфраструктури на території 1,5 млн. км².

Рекреаційне використання водосховищ представляє великий інтерес в силу багатьох причин.

Більшість водосховищ комплексного призначення створено і буде створено поблизу міст, невеликі водосховища рекреаційного призначення можуть створюватись і в межах міських територій. В багатьох районах, особливо бідних на природні водойми, водосховища підвищують рекреаційну цінність і ємність ландшафтів, а в деяких випадках служать ядром, яке створює такі ландшафти.

При плануванні, проектуванні, підготовці та експлуатації водосховищ можуть враховуватись певні вимоги рекреації. Спеціальні

водосховища для рекреаційної мети можуть створюватись у найбільш сприятливих в даному районі мікрокліматичних умовах.

Водосховища комплексного і цільового призначення, які створюються в гірських, пустельних і північних районах, мають добрі під'їзні шляхи, що відповідає одній з найважливіших вимог рекреації – транспортної доступності.

Завдяки наявності при будівництві гідровузлів бази індустрії і кваліфікованих кадрів спорудження на берегах водосховищ готелів, турбаз та інших рекреаційних об'єктів може здійснюватись в короткі терміни.

Таким чином, водосховища створюють сприятливі умови для широкого їх використання з метою відпочинку, але одночасно не можна забувати, що створення водосховищ в ряді випадків ускладнює рекреаційне використання території. Це відбувається через підтоплення і затоплення існуючих мінеральних джерел, санаторіїв, будинків відпочинку, пам'яток архітектури та інших об'єктів, цінних для організації відпочинку, а також через погіршення умов відпочинку на ділянках річок в нижній частині гідровузлів з різкими добовими і тижневими коливаннями рівня і зниженням температури води. До негативних умов відпочинку також слід віднести і «цвітіння» води в деяких водосховищах, інтенсивну переробку берегів на крупних водосховищах, відсутність на тих чи інших ділянках берега пляжів і лісових масивів, значне відступання зрізу води, заростання мілководних ділянок.

Вказані негативні наслідки створення водосховищ і умов їх експлуатації можуть бути пом'якшені або повністю уникненні при врахуванні інтересів рекреації ще на стадії проектування, а також за рахунок проведення інженерних, водогосподарських та інших заходів.

Створюючи можливості для організації відпочинку населення, водосховища необхідно охороняти, як і інші природні об'єкти. Для цього необхідно розробляти норми навантаження на акваторію і природнотериторіальні комплекси в прибережній зоні водосховищ. Ці норми, без сумніву, будуть змінюватись в залежності від природно-кліматичної зони, ґрунтового-рослинного покриву, гідрологічного режиму водосховища та інших факторів.

Оптимальне використання з рекреаційною метою акваторій і прибережної зони водосховищ можливе лише при задоволенні вимог рекреації до режиму рівнів, які полягають, в основному, в необхідності підтримки в літній період постійного або близького до нього рівня водосховища. Американські дослідники вважають, що в період найбільшого напливу людей коливання рівня не повинні перевищувати 30-60 сантиметрів. Однак на багатьох водосховищах комплексного призначення ці вимоги рекреації не завжди можуть бути задоволені.

Таким чином, в умовах кількісного і якісного дефіциту водних рекреаційних ресурсів роль водосховищ в організації відпочинку населення невпинно зростає. За своїм значенням рекреаційний потенціал водосховищ, особливо для короткочасного відпочинку, переважає рекреаційні ресурси внутрішніх морів.

5.3 Водні рекреації і навколишнє середовище

Вимоги рекреації до стану навколишнього середовища різноманітні, оскільки на характер рекреаційного використання акваторій і берегових зон особливо впливає сукупність природних і антропогенних факторів.

ФАКТОРИ ВИЗНАЧАЮТЬ РЕКРЕАЦІЙНУ ПРИДАТНІСТЬ І ЦІННІСТЬ АКВАТОРІЙ:

- ❖ **Географічне положення**
- ❖ **Параметри водних об'єктів**
- ❖ **Гідрологічний, гідрфізико хімічний і гідробіологічний режими водних об'єктів**
- ❖ **Економічна і транспортна освоєність території**
- ❖ **Склад учасників водогосподарського комплексу на крупних і середніх водних об'єктах**
- ❖ **Об'єм скиду стічних вод**
- ❖ **Характер і масштаби забруднення оточуючого середовища**

Одним з основних природних факторів, який визначає рекреаційну придатність і цінність водних об'єктів, є розміщення їх в тій чи іншій природно-кліматичній зоні. **Географічне положення**, обумовлюючи природно-кліматичні умови, в значній мірі визначає набір рекреаційних занять на даному водному об'єкті і разом з тим обмежує у часі ті чи інші види відпочинку і спорту. Масштаби розвитку більшості літніх видів спорту на водоймах в значній мірі залежать від температури води і повітря. Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати +17 °С, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку. Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку.

Врахування кліматичних факторів (температури і вологості повітря, атмосферного тиску, кількості сонячних днів) має дуже важливе значення при розміщенні лікувально-оздоровчих закладів клімато-терапевтичного профілю.

Типи ландшафтів у берегових зонах належать до числа найважливіших природних факторів, які визначають рекреаційну цінність акваторій. Значно підвищує рекреаційну цінність водних об'єктів наявність на їх берегах лісів, оскільки вони створюють комфортніші умови для відпочинку, захисту від вітру та інтенсивної сонячної радіації, а також сприятливо впливають на психофізіологічний стан людини. Так, наприклад, в помірних широтах сухі соснові бори і березово-соснові ліси на побережжі є найкомфортнішими і привабливими для відпочинку. Рибогосподарський потенціал водних об'єктів суттєво впливає на

масштаби їх рекреаційного використання, оскільки любительська риболовля є одним з наймасовіших видів водних рекреацій. Тому важливо, щоб гідрологічний і гідрохімічний режими водойм були оптимальними для відновлення рибних ресурсів.

Значний вплив на масштаби рекреаційного використання водних об'єктів мають такі фактори, як транспортне освоєння і доступність водойм. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60-70 кілометрів (тобто не більше 2 годин їзди на транспорті). Для короткочасного відпочинку з ночівлею ця межа може бути збільшена до 3-4 годин, а для тривалого відпочинку – до 1-2 доби. Рекреаційна цінність водних об'єктів особливо зростає тоді, коли їх берегова зона обладнана відповідним чином, тобто створена рекреаційна інфраструктура – пляжі, суднові станції, причали, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування.

Якщо вести мову про масштаби розвитку рекреації, слід пам'ятати і враховувати, що різні види рекреаційної діяльності вимагають специфічних вимог до параметрів водойм і берегової зони, а також до якості оточуючого середовища. Ці фактори можуть відігравати основну, а іноді і вирішальну роль при визначенні рекреаційної цінності акваторіально-територіальних комплексів. Наявні параметри акваторії і берегової зони, які рекомендуються для оптимальних умов відпочинку, коливаються в дуже широких межах.

Наприклад, у США за різними нормами вважається, що на одне веслове судно необхідно мати від 0,4 до 2 гектарів водної поверхні, на моторне і вітрильне судно – від 1,2 до 8, на водні лижі – від 4 до 16 гектарів акваторії. В різних країнах на одну людину, що купається, рекомендується від 5 до 23 м² водної поверхні, від 20 до 46 м² пляжу і близько 300 м² прибережної території.

На території пляжу повинні виділятися наступні функціональні зони:

- відпочинку – 40-60 % загальної площі;

- обслуговування – 5-8 %;
- спортивні – 10 %;
- озеленення – 20-40 %;
- дитячого сектора – 5-7 %;
- піших доріжок – 3-5 %.

Повніше уявлення про оптимальні параметри акваторій, придатних для різних видів рекреаційних занять, можна отримати з даних табл. 2.1. Ці дані показують, що параметри акваторій для тих чи інших видів змінюються в досить широкому діапазоні.

Для організації повноцінного та ефективного відпочинку населення велике значення має якість природного середовища як в цілому, так і

в окремих його елементів. Оскільки переважна більшість літніх видів спорту пов'язана з використанням акваторій, особливу увагу потрібно приділяти забезпеченню належної якості води.

Гігієнічні нормативи регламентують якість води в зонах рекреації з органолептичних, хімічних і бактеріологічних показників. Зокрема, нормами вимагається відсутність на поверхні води плаваючих плівок, плям мінеральних масел і накопичень інших домішок; сторонні запахи і присмаки води не повинні перевищувати двох балів; забарвлення води не повинно вбачатися в стовпчику 10 сантиметрів. Нормуються у воді також концентрація водневих іонів, розчинений кисень, біохімічне споживання кисню, токсичні хімічні речовини і бактеріальне забруднення.

Таблиця 2.1 – Параметри акваторій для рекреаційного використання

Параметри акваторій	Купання	Підводне плавання	Веслування	Байдарки і каное	Академіч-наребля	Стрибки з трампліна	Водні лижі	Моторний спорт	Парусний спорт
Площа бажана, га	5	-	100-500	500	-	-	100-500	100-500	300-900
Площа мінімальна	-	-	1	30	-	-	-	30-50	50-100
Довжина бажана, м	50	-	2200	2200-5000	2500-3000	-	1500	1600-15000	1850-2500
Довжина	25	-	1100-	1000-	-	-	-	750-	500

мінімальна			1200	1100				1000	
Ширина бажана, м	25	-	90- 100	900- 2000	140- 200	-	200	200- 2000	200- 2000
Ширина мінімальна	5-11	-	30- 100	30- 200	120	-	-	50- 200	200
Глибина бажана, м	1,4- 1,8	-	2-3	2-5	3	5,8	-	3-5	1,2-2,0
Глибина мінімальна	0,5- 0,6	-	0,75	0,75- 1,50	2,5- 3,0	5	-	1,5- 2,0	1,0-1,2

Директивою Європейської економічної ради встановлена тільки одна межа забруднення води кишковими паличками в зоні пляжу – 5000 мікробних клітин в одному кубічному дециметрі.

Особливо небезпечне для здоров'я відпочиваючих бактеріальне забруднення води в районі пляжу. Так, вивчення інфекційної захворюваності, пов'язаної з мікробним насінням води на морських пляжах, показало, що при купанні діти протягом дня можуть поглинати близько 120 мл води, з якою в організм потрапляє до декількох десятків ентеропатогенних бактерій – сальмонел.

Якість природного середовища, а відповідно і масштаби рекреаційного використання водних об'єктів в значній мірі залежать від дії на природні комплекси різноманітних несприятливих антропогенних факторів. До них належать перш за все випускання неочищених і недостатньо очищених стічних вод, забруднення водних об'єктів стоками з невлаштованих територій промислового і сільськогосподарського використання, забруднення атмосфери і шумове забруднення оточуючого середовища. Частина територій берегових зон і акваторій втрачає своє рекреаційне значення в зв'язку з відчуженням їх під санітарно-захисні і охоронні зони, в яких природокористування різко обмежується або забороняється зовсім. Вказані антропогенні дії обмежують рекреаційні можливості екваторіальних природних комплексів і є небезпечними для здоров'я відпочиваючих.

У зв'язку з цим для більшості водних об'єктів рекреаційною цінністю є тільки частина їх акваторій і побереж. Співвідношення придатних і непридатних для масового рекреаційного освоєння прибережних акваторій і берегових зон різне для різних типів водних об'єктів (річок, озер, водосховищ, морів) і становить в середньому 40-70 % загальної протяжності берегової

лінії. В районах крупних міських агломерацій це співвідношення менше і становить звичайно 10-20 %.

Тому оцінка придатності їх природних комплексів для повноцінного і ефективного відпочинку населення є важливим питанням рекреаційного використання водойм. У науковому плані оцінка рекреаційного потенціалу водних об'єктів в основному пов'язана з розробкою комплексних методів районування, класифікації та інвентаризації умов, факторів і ресурсів.

В переважній більшості наукових і проектних робіт, присвячених перспективному розвитку рекреації, основну увагу звичайно приділяють достатності природних умов і ресурсів для прогнозного рекреаційного попиту. Очевидно, не меншу увагу, враховуючи масштаби сучасних рекреацій, слід приділяти і тому, як рекреаційна діяльність в цілому та її різні види впливають на природне середовище. Для водної рекреації врахування цього положення набуває принципового значення. Якщо одні автори вважають, що зони відпочинку є тільки фактором ризику щодо забруднення водних об'єктів, то інші відносять рекреацію до групи основних антропогенних факторів, які негативно впливають на санітарний стан водойм.

Суперечливість уявлень і суджень про масштаби негативної дії на якість оточуючого середовища пояснюється рядом причин. З позицій раціонального природокористування і охорони водних ресурсів слід розуміти діяльність населення, пов'язану з відпочинком, спортом і туризмом на акваторії і побережжі водойм, яка суттєво (прямо чи побічно) не впливає на якість води і водні екосистеми.

Пряма дія - це безпосереднє забруднення води в результаті надходження мікрофлори з тіла людини, витоки нафтопродуктів і вихлопні викиди від суднових моторів, внесення корму для риби, накопичення відходів на льоді. Побічний вплив - погіршення якості природних вод внаслідок кількісних і якісних змін поверхневого і підземного стоку з територій рекреаційного водокористування. Слід зауважити, що міра негативної дії масового відпочинку населення на оточуюче середовище в значній мірі залежить від культури природокористування.

Особливо негативно впливає на природні компоненти водойм масовий неорганізований відпочинок. Це обумовлено: масштабністю розвитку неорганізованого відпочинку. Так, за наявними оцінками,

-потік коротко-приватно-відпочиваючих у 10 разів перевищує чисельність тривало відпочиваючих;

- значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках побережжя з надзвичайною перевантаженістю природних комплексів;

- підвищеною епідемічною небезпекою для рекреантів через відсутність медичного обслуговування і умов для організації водопостачання, харчування, дотримання правил особистої гігієни, збору і знешкодження відходів;

- безконтрольним і некерованим використанням акваторіально-територіальних комплексів для різних видів відпочинку з більш вираженими забрудненням і порушенням прибережного ландшафту в порівнянні із зонами організованої рекреації;

- підвищеною небезпекою забруднення водойм в місцях неорганізованого відпочинку патогенною мікрофлорою та яйцями гельмінтів.

Окремі види рекреації суттєво впливають на акваторіально-територіальні комплекси.

При купанні з тіла людини змивається значна кількість різних мікробів – стафілококів, стрептококів, сарцин, кишкових паличок і інших бактерій. За даними бактеріологічних досліджень, протягом десятихвилинного купання людина привносить у воду більше 3 мільярдів сапрофітних бактерій та від 100 тисяч до 20 мільйонів кишкових паличок. Дослідження, проведені на ряді водойм, показують, що в зонах пляжів бактерій у воді в 10-100 разів більше, ніж на інших ділянках акваторій. Встановлена певна залежність рівня бактеріального забруднення води від кількості людей, що купаються.

Крім мікробного забруднення, кожна людина привносить у водойму в середньому 75 міліграмів загального фосфору і до 700 міліграмів загального азоту.

Наведені цифри можуть здатися не дуже значними, однак необхідно мати на увазі, що азот і фосфор є найважливішими біогенними елементами, невеликі концентрації яких, порядку декількох десятків мільйонних часток грама на літр, визначають основні умови (поряд з підігріванням води і швидкістю руху менше 0,2 метра на секунду) масового розвитку синьо-зелених водоростей, тобто "цвітіння" води.

Одним з поширених видів рекреації є відпочинок з використанням моторних суден. Від одного судна за навігацію у воду поступає до 10 кілограмів нафтопродуктів важких фракцій і значна кількість канцерогенних речовин. Кількість забруднюючих речовин, які поступають у воду від судна в результаті так званого підводного вихлопу, не постійна і залежить від

потужності мотору, типу всмоктуючого і вихлопного пристрою, оборотів двигуна і, звичайно ж, його технічного стану.

Велику небезпеку становлять канцерогенні викиди суднових моторів, перш за все бенз(а)пірену. Експериментальне встановлено, що за од-ну годину роботи моторів різних типів у воду поступає до 600 мікрограмів бенз(а)пірену, а за навігаційний період – близько 80 міліграмів. Дослідження на ділянці водойми, де розміщена база малолітражного флоту на 1500 суден, показали, що вміст бенз(а)пірену в донних відкладах приблизно в 10 разів більший, ніж на контрольній ділянці акваторії, віддаленій від бази. В пробах води відмічено збільшення концентрації бенз(а)пірену в 4,5 раза.

Забруднення водойм відбувається також і іншими речовинами, які поступають з вихлопними газами від ПЛМ. За даними американських дослідників, при роботі двигунів внутрішнього згорання в оточуюче середовище виділяється більше 100 різних сполук. Експериментальне в США встановлено, що для збереження задовільної кількості природних вод потрібно розведення продуктів вихлопу від ПЛМ, які утворюються при згоранні 1 літру бензину, у співвідношенні 1:2 000 000.

Досить популярним видом відпочинку на водоймах є любительська риболовля. За даними анкетного опитування, протягом доби кожним рибалкою вноситься у воду в середньому 300 грамів так званої приманки (різні каші), за рік це склало більше 80 тонн різних органічних речовин. Крім того, водойма забруднюється продуктами життєдіяльності людського організму, що в сумі становить ще близько 8 тонн на рік речовин, хлоридів, фосфатів, азоту амонійних солей.

Також існує ряд досліджень оцінки змін ґрунтово-рослинного покриву в зонах інтенсивного рекреаційного природокористування, де відбувається ущільнення ґрунту з погіршенням його структури, зменшенням водо-, повітро- проникності і корисної життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів, що приводить до зменшення мікробіологічної активності ґрунту в 2-3 рази, а відповідно, і до порушення процесів його самоочищення, які і так відбуваються досить повільно.

Особливо негативно впливають на прибережний ландшафт автомобілі та мотоцикли. В місцях відпочинку з використанням мототранспорту значно погіршуються деякі властивості ґрунту: збільшується більш ніж на 10 % його щільність, зменшується приблизно на 80% здатність до інфільтрації і на 16 % – вологість. Використання автотранспорту в берегових зонах приводить також до забруднення повітря, ґрунтів і води нафтопродуктами, свинцем і канцерогенними речовинами.

Необхідно особливо підкреслити, що при існуючому рівні вкрай незадовільного облаштування зон неорганізованого відпочинку склад поверхневого стоку з рекреаційних територій і масштаби забруднення природних вод аналогічні складу і масштабам впливу на якість води стоку з невлаштованих селітебних територій. Як відомо, поверхневий стік з територій населених пунктів за своїм складом наближається до господарсько-побутових стічних вод. Він має різкі коливання хімічного складу, високу бактеріальну забрудненість і містить яйця гельмінтів, а масштаби бактеріального забруднення природних вод поверхневими стоками з невлаштованих селітебних територій спів розмірні з масштабами впливу на санітарний стан водних об'єктів скидів неочищених господарсько-побутових стічних вод.

Вищесказане показує всю різноманітність проблем взаємодії рекреації з оточуючим середовищем і особливу складність регулювання цих взаємовідносин стосовно водних об'єктів і перш за все якості водного середовища і стану екосистем.

5.4 Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів

Науково-методичне обґрунтування раціонального водокористування – один з важливих аспектів проблеми задоволення зростаючого попиту населення на рекреаційні ресурси і послуги. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів потребує досліджень широкого кола взаємопов'язаних питань – економічних, технічних, екологічних, організаційних і проведення практичних заходів на основі наукових рекомендацій.

В науковому плані першочерговими є кілька наступних завдань. Перш за все необхідно **розробити генеральну схему рекреаційного використання водних об'єктів на перспективу**. При розробці цієї схеми необхідно визначити фонд рекреаційних водойм, охарактеризувати принципові особливості рекреаційного водокористування для морів, озер, річкових систем, водосховищ, а також науково обґрунтувати потребу у створенні спеціальних рекреаційних водойм у районах міських агломерацій. По окремих крупних водних об'єктах, які є особливо цінними в міжнародному чи регіональному масштабах, повинні бути розроблені свої регіональні схеми рекреаційного освоєння.

Другим актуальним завданням є **розробка наукових основ оптимізації рекреаційного водокористування з метою максимального**

обмеження негативного впливу водних рекреацій на оточуюче середовище, наукового обґрунтування рекреаційних навантажень на різні типи акваторіально-територіальних комплексів.

І, нарешті, ціла низка взаємопов'язаних завдань вимагає свого науково обґрунтованого рішення при **розробці системи практичних заходів, спрямованих на регулювання розвитку рекреаційного водокористування, забезпечення оптимальних умов для масового відпочинку населення біля води**. Сюди входять питання поточного і перспективного розвитку мережі рекреаційних закладів різного типу, об'єктів інфраструктури відпочинку, визначення режимів використання рекреаційних зон, регулювання потоків рекреантів і багато іншого. Особливого значення при цьому набуває правильна оцінка місцевих конкретних умов і реальних можливостей регіонального розвитку водних рекреацій.

Звичайно, здійснення теоретичних основ рекреаційного природокористування вимагає ряду соціальних, економічних, екологічних, географічних, гідрологічних, фізико-хімічних і медико-біологічних досліджень. При цьому найскладнішим в науково-методичному відношенні моментом є те, що масове рекреаційне використання більшості водних об'єктів (за винятком створених спеціально з метою рекреації) відбувається в умовах інтенсивного господарського використання ресурсів водойм і річкових екосистем. Інакше кажучи, рекреація повинна «вписуватись» у вже сформовану структуру взаємовідносин між галузями господарства, які використовують водні ресурси, акваторії і берегові зони. Не-обхідно також підкреслити і принципову важливість диференційованого підходу до рекреаційного освоєння ділянок побереж і акваторій стосовно різних видів водних рекреацій і особливостей водних об'єктів.

Існує деякий загальний науково-методичний підхід, який враховує різноманітність аспектів розвитку водних рекреацій і дозволяє розробляти для конкретних акваторіально-територіальних комплексів шляхи інтенсифікації їх рекреаційного використання.

Основна ідея цього підходу полягає в науковому обґрунтуванні і організації цілеспрямованого та інтенсивного використання окремих ділянок акваторій і берегових зон водойм у відповідності з їх природними особливостями, характером і перспективами господарського освоєння, напрямками та інтенсивністю антропогенних впливів.

Акваторіальне районування, планування і облаштування водойм спрямовані на практичне здійснення конструктивного підходу до оточуючого середовища і його окремих компонентів у сфері впливу

водойм, що відповідає системній стратегії використання природних об'єктів людиною: пізнанню структурної організації об'єкта (районування), уявленню про найбільш оптимальну просторову і функціональну структуру (планування), спрямованій дії на об'єкт (облаштування).

Пояснимо неоднорідність будови водойм на прикладі водосховищ. Дані їх комплексних досліджень вказують на суттєву неоднорідність просторового розподілу наступних основних характеристик:

- **морфолого-морфометричних (глибина, ширина, будова берегової лінії);**
- **гідрологічних (режим рівнів і проточності водних мас, структури транзитно-циркуляційних течій, параметрів вітрових хвиль, розподіл донних відкладів);**
- **фізико-хімічних (розподіл температури, прозорості і забарвлення води, полів концентрації основних іонів, розчинених газів і біогенних елементів);**
- **біологічних (різноманітність видового складу, біомаси і продуктивності бактерій, планктону, бентосу, риб, водної рослинності).**

Це дає можливість вважати водосховища внутрішньо неоднорідними гетерогенними об'єктами за комплексом основних характеристик, з суттєвою просторовою неоднорідною по довжині, ширині і глибині структурою гідрофізико-хімічних умов, чисельністю біомаси і продуктивністю основних біологічних компонентів.

Крім комплексу природних факторів, які обумовлюють неоднорідність гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних режимів ділянок водосховищ, все більшого значення починають набувати фактори антропогенної дії на водойми. Перш за все це забруднення акваторій стічними водами, скиди підігрітих вод ТЕЦ, а також господарська діяльність на водозборі – торфорозробки, тваринницькі комплекси, вирубування лісів, змивання отрутохімікатів і добрив. В результаті антропогенного впливу неоднорідність режимів окремих ділянок акваторій набуває ще більшого характеру, а особливо за комплексом гідрохімічних і гідробіологічних показників.

У зв'язку з істотними неоднорідностями розподілу по акваторії основних показників і характеристик кожне водосховище необхідно розглядати як систему взаємодіючих природних комплексів меншого рангу по відношенню до всієї водойми в цілому, просторову структуру (розміщення) і функціонування яких доцільно виявляти з допомогою районування.

Розробку конкретних рекомендацій для водосховищ з метою покращення просторової і функціональної структури комплексних складових можна проводити на основі детального вивчення структури, яке проводиться шляхом комплексного районування. Тому для розробки основних принципів планувального та інженерного поліпшення водосховищ результати, отримані при їх районуванні, є важливим вихідним матеріалом.

Метою планування є визначення найдоцільніших видів господарської, рекреаційної і природоохоронної діяльності на ділянках акваторій та у береговій зоні.

Результатом планування водосховища є конкретна схема розміщення, організації, режиму функціонування і взаємодії промислових, транспортних, селітебних, сільськогосподарських, рекреаційних, біопродуктивних, природоохоронних, заповідних, буферних, водоохоронних зон, а також зон особливо несприятливої дії.

Заключним етапом підходу є облаштування водойм, тобто сукупність різних заходів, які здійснюються з метою управління водоймами і спрямованих на раціональне і комплексне використання їх ресурсів.

При комплексному облаштуванні водойм необхідне використання даних районування і планування, які створюють необхідну основу для вибору, облаштування і проектування заходів, визначення їх складу, об'єму, послідовності, місця і часу проведення.

ЛЕКЦІЯ 6. ВОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

План

5. **Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів.**
6. **Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту.**
7. **Водні рекреації і навколишнє середовище.**

8. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів.

5.1 Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів

В реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, не можна обмежуватись діяльністю тільки медичних закладів. Необхідний широкий комплекс заходів, які б охоплювали практично всі сторони діяльності сучасної людини. В цьому зв'язку великого значення набуває організація повноцінного і ефективного відпочинку населення, який розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я.

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах масового рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – неоднозначне поняття. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних і антропогенних факторів, дією на навколишнє середовище. Про це наочно свідчить вже сам перелік найбільш масових **видів рекреаційних занять на водоймах:**

- купання;
- рибальство (з судна, з берега, з льоду);
- відпочинок на парусних і веслових суднах;
- відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту;
- воднолижний спорт;
- туризм;
- підводне полювання;

– полювання на водоплавну здобич.

Різноманітність водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питань рекреаційного водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, море), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта.

Річки, озера і озерця не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені і маловодні. Озера часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Багаточисельні озерця мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

В цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом.

Найпопулярніші у населення водні рекреації, пов'язані з морськими купаннями. Однак, як показує досвід багаторічних комплексних фізіотерапевтичних спостережень, відпочинок біля моря в спекотні літні місяці корисний далеко не всім, а в основному практично здоровим людям молодого і середнього віку.

Людам з порушеним здоров'ям, особливо літнім, краще відпочивати в умовах звичного для них клімату. Це, звичайно, зрозуміло, однак попит на відпочинок біля моря поки що перевищує пропозицію.

5.2 Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту

Все більшого значення набуває рекреаційне використання водосховищ, їх створення набуває великих масштабів.

Загальна кількість водосховищ на земній кулі більше 30 тис. Сумарна площа акваторії водосховищ наближається до 400 тис. км². Створення водосховищ привело до перетворення природних умов на території, яка перевищує 700 тис. км², і зміни інфраструктури на території 1,5 млн. км².

Рекреаційне використання водосховищ представляє великий інтерес в силу багатьох причин.

Більшість водосховищ комплексного призначення створено і буде створено поблизу міст, невеликі водосховища рекреаційного призначення можуть створюватись і в межах міських територій. В багатьох районах, особливо бідних на природні водойми, водосховища підвищують рекреаційну цінність і ємність ландшафтів, а в деяких випадках служать ядром, яке створює такі ландшафти.

При плануванні, проектуванні, підготовці та експлуатації водосховищ можуть враховуватись певні вимоги рекреації. Спеціальні водосховища для рекреаційної мети можуть створюватись у найбільш сприятливих в даному районі мікрокліматичних умовах.

Водосховища комплексного і цільового призначення, які створюються в гірських, пустельних і північних районах, мають добрі під'їзні шляхи, що відповідає одній з найважливіших вимог рекреації – транспортної доступності.

Завдяки наявності при будівництві гідровузлів бази індустрії і кваліфікованих кадрів спорудження на берегах водосховищ готелів, турбаз та інших рекреаційних об'єктів може здійснюватись в короткі терміни.

Таким чином, водосховища створюють сприятливі умови для широкого їх використання з метою відпочинку, але одночасно не можна забувати, що створення водосховищ в ряді випадків ускладнює рекреаційне використання території. Це відбувається через підтоплення і затоплення існуючих мінеральних джерел, санаторіїв, будинків відпочинку, пам'яток архітектури та інших об'єктів, цінних для організації відпочинку, а також через погіршення умов відпочинку на ділянках річок в нижній частині гідровузлів з різкими добовими і тижневими коливаннями рівня і зниженням температури води. До негативних умов відпочинку також слід віднести і «цвітіння» води в деяких водосховищах, інтенсивну переробку берегів на крупних водосховищах, відсутність на тих чи інших ділянках берега пляжів і лісових масивів, значне відступання зрізу води, заростання мілководних ділянок.

Вказані негативні наслідки створення водосховищ і умов їх експлуатації можуть бути пом'якшені або повністю уникненні при врахуванні інтересів рекреації ще на стадії проектування, а також за рахунок проведення інженерних, водогосподарських та інших заходів.

Створюючи можливості для організації відпочинку населення, водосховища необхідно охороняти, як і інші природні об'єкти. Для цього необхідно розробляти норми навантаження на акваторію і

природнотериторіальні комплекси в прибережній зоні водосховищ. Ці норми, без сумніву, будуть змінюватись в залежності від природно-кліматичної зони, ґрунтово-рослинного покриву, гідрологічного режиму водосховища та інших факторів.

Оптимальне використання з рекреаційною метою акваторій і прибережної зони водосховищ можливе лише при задоволенні вимог рекреації до режиму рівнів, які полягають, в основному, в необхідності підтримки в літній період постійного або близького до нього рівня водосховища. Американські дослідники вважають, що в період найбільшого напливу людей коливання рівня не повинні перевищувати 30-60 сантиметрів. Однак на багатьох водосховищах комплексного призначення ці вимоги рекреації не завжди можуть бути задоволені.

Таким чином, в умовах кількісного і якісного дефіциту водних рекреаційних ресурсів роль водосховищ в організації відпочинку населення невпинно зростає. За своїм значенням рекреаційний потенціал водосховищ, особливо для короткочасного відпочинку, переважає рекреаційні ресурси внутрішніх морів.

5.3 Водні рекреації і навколишнє середовище

Вимоги рекреації до стану навколишнього середовища різноманітні, оскільки на характер рекреаційного використання акваторій і берегових зон особливо впливає сукупність природних і антропогенних факторів.

ФАКТОРИ ВИЗНАЧАЮТЬ РЕКРЕАЦІЙНУ ПРИДАТНІСТЬ І ЦІННІСТЬ АКВАТОРІЙ:

- ❖ **Географічне положення**
- ❖ **Параметри водних об'єктів**
- ❖ **Гідрологічний, гідрфізико хімічний і гідробіологічний режими водних об'єктів**
- ❖ **Економічна і транспортна освоєність території**
- ❖ **Склад учасників водогосподарського комплексу на крупних і середніх водних об'єктах**
- ❖ **Об'єм скиду стічних вод**
- ❖ **Характер і масштаби забруднення оточуючого середовища**

Одним з основних природних факторів, який визначає рекреаційну придатність і цінність водних об'єктів, є розміщення їх в тій чи іншій природно-кліматичній зоні. **Географічне положення**, обумовлюючи природно-кліматичні умови, в значній мірі визначає набір рекреаційних занять на даному водному об'єкті і разом з тим обмежує у часі ті чи інші види

відпочинку і спорту. Масштаби розвитку більшості літніх видів спорту на водоймах в значній мірі залежать від температури води і повітря. Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати +17 °С, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку. Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку.

Врахування кліматичних факторів (температури і вологості повітря, атмосферного тиску, кількості сонячних днів) має дуже важливе значення при розміщенні лікувально-оздоровчих закладів клімато-терапевтичного профілю.

Типи ландшафтів у берегових зонах належать до числа найважливіших природних факторів, які визначають рекреаційну цінність акваторій. Значно підвищує рекреаційну цінність водних об'єктів наявність на їх берегах лісів, оскільки вони створюють комфортніші умови для відпочинку, захисту від вітру та інтенсивної сонячної радіації, а також сприятливо впливають на психофізіологічний стан людини. Так, наприклад, в помірних широтах сухі соснові бори і березово-соснові ліси на побережжі є найкомфортнішими і привабливими для відпочинку. Рибогосподарський потенціал водних об'єктів суттєво впливає на

масштаби їх рекреаційного використання, оскільки любительська риболовля є одним з наймасовіших видів водних рекреацій. Тому важливо, щоб гідрологічний і гідрохімічний режими водойм були оптимальними для відновлення рибних ресурсів.

Значний вплив на масштаби рекреаційного використання водних об'єктів мають такі фактори, як транспортне освоєння і доступність водойм. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60-70 кілометрів (тобто не більше 2 годин їзди на транспорті). Для короткочасного відпочинку з ночівлею ця межа може бути збільшена до 3-4 годин, а для тривалого відпочинку – до 1-2 доби. Рекреаційна цінність водних об'єктів особливо зростає тоді, коли їх берегова зона обладнана відповідним чином, тобто створена рекреаційна інфраструктура – пляжі, суднові станції, причали, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування.

Якщо вести мову про масштаби розвитку рекреації, слід пам'ятати і враховувати, що різні види рекреаційної діяльності вимагають специфічних вимог до параметрів водойм і берегової зони, а також до якості оточуючого середовища. Ці фактори можуть відігравати основну, а іноді і вирішальну

роль при визначенні рекреаційної цінності акваторіально-територіальних комплексів. Наявні параметри акваторії і берегової зони, які рекомендуються для оптимальних умов відпочинку, коливаються в дуже широких межах.

Наприклад, у США за різними нормами вважається, що на одне веслове судно необхідно мати від 0,4 до 2 гектарів водної поверхні, на моторне і вітрильне судно – від 1,2 до 8, на водні лижі – від 4 до 16 гектарів акваторії. В різних країнах на одну людину, що купається, рекомендується від 5 до 23 м² водної поверхні, від 20 до 46 м² пляжу і близько 300 м² прибережної території.

На території пляжу повинні виділятися наступні функціональні зони:

- відпочинку – 40-60 % загальної площі;
- обслуговування – 5-8 %;
- спортивні – 10 %;
- озеленення – 20-40 %;
- дитячого сектора – 5-7 %;
- піших доріжок – 3-5 %.

Повніше уявлення про оптимальні параметри акваторій, придатних для різних видів рекреаційних занять, можна отримати з даних табл. 2.1. Ці дані показують, що параметри акваторій для тих чи інших видів змінюються в досить широкому діапазоні.

Для організації повноцінного та ефективного відпочинку населення велике значення має якість природного середовища як в цілому, так і

в окремих його елементів. Оскільки переважна більшість літніх видів спорту пов'язана з використанням акваторій, особливу увагу потрібно приділяти забезпеченню належної якості води.

Гігієнічні нормативи регламентують якість води в зонах рекреації з органолептичних, хімічних і бактеріологічних показників. Зокрема, нормами вимагається відсутність на поверхні води плаваючих плівок, плям мінеральних масел і накопичень інших домішок; сторонні запахи і присмаки води не повинні перевищувати двох балів; забарвлення води не повинно вбачатися в стовпчику 10 сантиметрів. Нормуються у воді також концентрація водневих іонів, розчинений кисень, біохімічне споживання кисню, токсичні хімічні речовини і бактеріальне забруднення.

Таблиця 2.1 – Параметри акваторій для рекреаційного використання

Параметри	Купання	Підводне плавання	Весловодство	Байдарки	Іканос	Академічне воднолыжне	Стрибок	Водні лижі	Моторний спорт	Парусний спорт
-----------	---------	-------------------	--------------	----------	--------	-----------------------	---------	------------	----------------	----------------

акваторій									
Площа ба- жана, га	5	-	100- 500	500	-	-	100- 500	100- 500	300- 900
Площа мі- німальна	-	-	1	30	-	-	-	30-50	50-100
Довжина бажана, м	50	-	2200	2200- 5000	2500- 3000	-	1500	1600- 15000	1850- 2500
Довжина мінімальна	25	-	1100- 1200	1000- 1100	-	-	-	750- 1000	500
Ширина бажана, м	25	-	90- 100	900- 2000	140- 200	-	200	200- 2000	200- 2000
Ширина мінімальна	5-11	-	30- 100	30- 200	120	-	-	50- 200	200
Глибина бажана, м	1,4- 1,8	-	2-3	2-5	3	5,8	-	3-5	1,2-2,0
Глибина мінімальна	0,5- 0,6	-	0,75	0,75- 1,50	2,5- 3,0	5	-	1,5- 2,0	1,0-1,2

Директивою Європейської економічної ради встановлена тільки одна межа забруднення води кишковими паличками в зоні пляжу – 5000 мікробних клітин в одному кубічному дециметрі.

Особливо небезпечне для здоров'я відпочиваючих бактеріальне забруднення води в районі пляжу. Так, вивчення інфекційної захворюваності, пов'язаної з мікробним насінням води на морських пляжах, показало, що при купанні діти протягом дня можуть поглинути близько 120 мл води, з якою в організм потрапляє до декількох десятків ентеропатогенних бактерій – сальмонел.

Якість природного середовища, а відповідно і масштаби рекреаційного використання водних об'єктів в значній мірі залежать від дії на природні комплекси різноманітних несприятливих антропогенних факторів. До них належать перш за все випускання неочищених і недостатньо очищених стічних вод, забруднення водних об'єктів стоками з невлаштованих

територій промислового і сільськогосподарського використання, забруднення атмосфери і шумове забруднення оточуючого середовища. Частина територій берегових зон і акваторій втрачає своє рекреаційне значення в зв'язку з відчуженням їх під санітарно-захисні і охоронні зони, в яких природокористування різко обмежується або забороняється зовсім. Вказані антропогенні дії обмежують рекреаційні можливості екваторіальних природних комплексів і є небезпечними для здоров'я відпочиваючих.

У зв'язку з цим для більшості водних об'єктів рекреаційною цінністю є тільки частина їх акваторій і побереж. Співвідношення придатних і непридатних для масового рекреаційного освоєння прибережних акваторій і берегових зон різне для різних типів водних об'єктів (річок, озер, водосховищ, морів) і становить в середньому 40-70 % загальної протяжності берегової лінії. В районах крупних міських агломерацій це співвідношення менше і становить звичайно 10-20 %.

Тому оцінка придатності їх природних комплексів для повноцінного і ефективного відпочинку населення є важливим питанням рекреаційного використання водойм. У науковому плані оцінка рекреаційного потенціалу водних об'єктів в основному пов'язана з розробкою комплексних методів районування, класифікації та інвентаризації умов, факторів і ресурсів.

В переважній більшості наукових і проектних робіт, присвячених перспективному розвитку рекреації, основну увагу звичайно приділяють достатності природних умов і ресурсів для прогнозного рекреаційного попиту. Очевидно, не меншу увагу, враховуючи масштаби сучасних рекреацій, слід приділяти і тому, як рекреаційна діяльність в цілому та її різні види впливають на природне середовище. Для водної рекреації врахування цього положення набуває принципового значення. Якщо одні автори вважають, що зони відпочинку є тільки фактором ризику щодо забруднення водних об'єктів, то інші відносять рекреацію до групи основних антропогенних факторів, які негативно впливають на санітарний стан водойм.

Суперечливість уявлень і суджень про масштаби негативної дії на якість оточуючого середовища пояснюється рядом причин. З позицій раціонального природокористування і охорони водних ресурсів слід розуміти діяльність населення, пов'язану з відпочинком, спортом і туризмом на акваторії і побережжі водойм, яка суттєво (прямо чи побічно) не впливає на якість води і водні екосистеми.

Пряма дія - це безпосереднє забруднення води в результаті надходження мікрофлори з тіла людини, витоки нафтопродуктів і вихлопні викиди від судових моторів, внесення корму для риби,

накопичення відходів на льоді. Побічний вплив – погіршення якості природних вод внаслідок кількісних і якісних змін поверхневого і підземного стоку з територій рекреаційного водокористування. Слід зауважити, що міра негативної дії масового відпочинку населення на оточуюче середовище в значній мірі залежить від культури природокористування.

Особливо негативно впливає на природні компоненти водойм масовий неорганізований відпочинок. Це обумовлено: масштабністю розвитку неорганізованого відпочинку. Так, за наявними оцінками,

-потік коротко-приватно-відпочиваючих у 10 разів перевищує чисельність тривало відпочиваючих;

– значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках побережжя з надзвичайною перевантаженістю природних комплексів;

– підвищеною епідемічною небезпекою для рекреантів через відсутність медичного обслуговування і умов для організації водопостачання, харчування, дотримання правил особистої гігієни, збору і знешкодження відходів;

– безконтрольним і некерованим використанням акваторіально-територіальних комплексів для різних видів відпочинку з більш вираженими забрудненням і порушенням прибережного ландшафту в порівнянні із зонами організованої рекреації;

– підвищеною небезпекою забруднення водойм в місцях неорганізованого відпочинку патогенною мікрофлорою та яйцями гельмінтів.

Окремі види рекреації суттєво впливають на акваторіально-територіальні комплекси.

При купанні з тіла людини змивається значна кількість різних мікробів – стафілококів, стрептококів, сарцин, кишкових паличок і інших бактерій. За даними бактеріологічних досліджень, протягом десятихвилинного купання людина привносить у воду більше 3 мільярдів сапрофітних бактерій та від 100 тисяч до 20 мільйонів кишкових паличок. Дослідження, проведені на ряді водойм, показують, що в зонах пляжів бактерій у воді в 10-100 разів більше, ніж на інших ділянках акваторій. Встановлена певна залежність рівня бактеріального забруднення води від кількості людей, що купаються.

Крім мікробного забруднення, кожна людина привносить у водойму в середньому 75 міліграмів загального фосфору і до 700 міліграмів загального азоту.

Наведені цифри можуть здатися не дуже значними, однак необхідно мати на увазі, що азот і фосфор є найважливішими біогенними елементами, невеликі концентрації яких, порядку декількох десятків мільйонних часток грама на літр, визначають основні умови (поряд з підігріванням води і швидкістю руху менше 0,2 метра на секунду) масового розвитку синьо-зелених водоростей, тобто "цвітіння" води.

Одним з поширених видів рекреації є відпочинок з використанням моторних суден. Від одного судна за навігацію у воду поступає до 10 кілограмів нафтопродуктів важких фракцій і значна кількість канцерогенних речовин. Кількість забруднюючих речовин, які поступають у воду від судна в результаті так званого підводного вихлопу, не постійна і залежить від потужності мотору, типу всмоктуючого і вихлопного пристрою, оборотів двигуна і, звичайно ж, його технічного стану.

Велику небезпеку становлять канцерогенні викиди суднових моторів, перш за все бенз(а)пірену. Експериментальне встановлено, що за одну годину роботи моторів різних типів у воду поступає до 600 мікрограмів бенз(а)пірену, а за навігаційний період – близько 80 міліграмів. Дослідження на ділянці водойми, де розміщена база малолітражного флоту на 1500 суден, показали, що вміст бенз(а)пірену в донних відкладах приблизно в 10 разів більший, ніж на контрольній ділянці акваторії, віддаленій від бази. В пробах води відмічено збільшення концентрації бенз(а)пірену в 4,5 раза.

Забруднення водойм відбувається також і іншими речовинами, які поступають з вихлопними газами від ПЛМ. За даними американських дослідників, при роботі двигунів внутрішнього згорання в оточуюче середовище виділяється більше 100 різних сполук. Експериментальне в США встановлено, що для збереження задовільної кількості природних вод потрібно розведення продуктів вихлопу від ПЛМ, які утворюються при згоранні 1 літру бензину, у співвідношенні 1:2 000 000.

Досить популярним видом відпочинку на водоймах є любительська риболовля. За даними анкетного опитування, протягом доби кожним рибалкою вноситься у воду в середньому 300 грамів так званої приманки (різні каші), за рік це склало більше 80 тонн різних органічних речовин. Крім того, водойма забруднюється продуктами життєдіяльності людського організму, що в сумі становить ще близько 8 тонн на рік речовин, хлоридів, фосфатів, азоту амонійних солей.

Також існує ряд досліджень оцінки змін ґрунтово-рослинного покриву в зонах інтенсивного рекреаційного природокористування, де відбувається ущільнення ґрунту з погіршенням його структури, зменшенням водо-, повітро- проникності і корисної життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів, що приводить до зменшення мікробіологічної активності ґрунту в 2-3 рази, а відповідно, і до порушення процесів його самоочищення, які і так відбуваються досить повільно.

Особливо негативно впливають на прибережний ландшафт автомобілі та мотоцикли. В місцях відпочинку з використанням мототранспорту значно погіршуються деякі властивості ґрунту: збільшується більш ніж на 10 % його щільність, зменшується приблизно на 80% здатність до інфільтрації і на 16 % – вологість. Використання автотранспорту в берегових зонах приводить також до забруднення повітря, ґрунтів і води нафтопродуктами, свинцем і канцерогенними речовинами.

Необхідно особливо підкреслити, що при існуючому рівні вкрай незадовільного облаштування зон неорганізованого відпочинку склад поверхневого стоку з рекреаційних територій і масштаби забруднення природних вод аналогічні складу і масштабам впливу на якість води стоку з невлаштованих селітебних територій. Як відомо, поверхневий стік з територій населених пунктів за своїм складом наближається до господарсько-побутових стічних вод. Він має різкі коливання хімічного складу, високу бактеріальну забрудненість і містить яйця гельмінтів, а масштаби бактеріального забруднення природних вод поверхневими стоками з невлаштованих селітебних територій спів розмірні з масштабами впливу на санітарний стан водних об'єктів скидів неочищених господарсько-побутових стічних вод.

Вищесказане показує всю різноманітність проблем взаємодії рекреації з оточуючим середовищем і особливу складність регулювання цих взаємовідносин стосовно водних об'єктів і перш за все якості водного середовища і стану екосистем.

5.4 Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів

Науково-методичне обґрунтування раціонального водокористування – один з важливих аспектів проблеми задоволення зростаючого попиту населення на рекреаційні ресурси і послуги. Підвищення ефективності

рекреаційного використання водних об'єктів потребує досліджень широкого кола взаємопов'язаних питань – економічних, технічних, екологічних, організаційних і проведення практичних заходів на основі наукових рекомендацій.

В науковому плані першочерговими є кілька наступних завдань. Перш за все необхідно **розробити генеральну схему рекреаційного використання водних об'єктів на перспективу**. При розробці цієї схеми необхідно визначити фонд рекреаційних водойм, охарактеризувати принципові особливості рекреаційного водокористування для морів, озер, річкових систем, водосховищ, а також науково обґрунтувати потребу у створенні спеціальних рекреаційних водойм у районах міських агломерацій. По окремих крупних водних об'єктах, які є особливо цінними в міжнародному чи регіональному масштабах, повинні бути розроблені свої регіональні схеми рекреаційного освоєння.

Другим актуальним завданням є **розробка наукових основ оптимізації рекреаційного водокористування з метою максимального обмеження негативного впливу водних рекреацій на оточуюче середовище**, наукового обґрунтування рекреаційних навантажень на різні типи акваторіально-територіальних комплексів.

І, нарешті, ціла низка взаємопов'язаних завдань вимагає свого науково обґрунтованого рішення при **розробці системи практичних заходів, спрямованих на регулювання розвитку рекреаційного водокористування, забезпечення оптимальних умов для масового відпочинку населення біля води**. Сюди входять питання поточного і перспективного розвитку мережі рекреаційних закладів різного типу, об'єктів інфраструктури відпочинку, визначення режимів використання рекреаційних зон, регулювання потоків рекреантів і багато іншого. Особливого значення при цьому набуває правильна оцінка місцевих конкретних умов і реальних можливостей регіонального розвитку водних рекреацій.

Звичайно, здійснення теоретичних основ рекреаційного природокористування вимагає ряду соціальних, економічних, екологічних, географічних, гідрологічних, фізико-хімічних і медико-біологічних досліджень. При цьому найскладнішим в науково-методичному відношенні моментом є те, що масове рекреаційне використання більшості водних об'єктів (за винятком створених спеціально з метою рекреації) відбувається в умовах інтенсивного господарського використання ресурсів водойм і річкових екосистем. Інакше кажучи, рекреація повинна «вписуватись» у вже сформовану структуру взаємовідносин між галузями господарства, які використовують водні ресурси, акваторії і берегові зони. Не-обхідно також підкреслити і принципову важливість диференційованого підходу до

рекреаційного освоєння ділянок побереж і акваторій стосовно різних видів водних рекреацій і особливостей водних об'єктів.

Існує деякий загальний науково-методичний підхід, який враховує різноманітність аспектів розвитку водних рекреацій і дозволяє розробляти для конкретних акваторіально-територіальних комплексів шляхи інтенсифікації їх рекреаційного використання.

Основна ідея цього підходу полягає в науковому обґрунтуванні і організації цілеспрямованого та інтенсивного використання окремих ділянок акваторій і берегових зон водойм у відповідності з їх природними особливостями, характером і перспективами господарського освоєння, напрямками та інтенсивністю антропогенних впливів.

Акваторіальне районування, планування і облаштування водойм спрямовані на практичне здійснення конструктивного підходу до оточуючого середовища і його окремих компонентів у сфері впливу водойм, що відповідає системній стратегії використання природних об'єктів людиною: пізнанню структурної організації об'єкта (районування), уявленню про найбільш оптимальну просторову і функціональну структуру (планування), спрямованій дії на об'єкт (облаштування).

Пояснимо неоднорідність будови водойм на прикладі водосховищ. Дані їх комплексних досліджень вказують на суттєву неоднорідність просторового розподілу наступних основних характеристик:

- **морфолого-морфометричних (глибина, ширина, будова берегової лінії);**
- **гідрологічних (режим рівнів і проточності водних мас, структури транзитно-циркуляційних течій, параметрів вітрових хвиль, розподіл донних відкладів);**
- **фізико-хімічних (розподіл температури, прозорості і забарвлення води, полів концентрації основних іонів, розчинених газів і біогенних елементів);**
- **біологічних (різноманітність видового складу, біомаси і продуктивності бактерій, планктону, бентосу, риб, водної рослинності).**

Це дає можливість вважати водосховища внутрішньо неоднорідними гетерогенними об'єктами за комплексом основних характеристик, з суттєвою просторовою неоднорідною по довжині, ширині і глибині структурою гідрфізико-хімічних умов, чисельністю біомаси і продуктивністю основних біологічних компонентів.

Крім комплексу природних факторів, які обумовлюють неоднорідність гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних режимів

ділянок водосховищ, все більшого значення починають набувати фактори антропогенної дії на водойми. Перш за все це забруднення акваторій стічними водами, скиди підігрітих вод ТЕЦ, а також господарська діяльність на водозборі – торфорозробки, тваринницькі комплекси, вирубування лісів, змивання отрутохімікатів і добрив. В результаті антропогенного впливу неоднорідність режимів окремих ділянок акваторій набуває ще більшого характеру, а особливо за комплексом гідрохімічних і гідробіологічних показників.

У зв'язку з істотними неоднорідностями розподілу по акваторії основних показників і характеристик кожне водосховище необхідно розглядати як систему взаємодіючих природних комплексів меншого рангу по відношенню до всієї водойми в цілому, просторову структуру (розміщення) і функціонування яких доцільно виявляти з допомогою районування.

Розробку конкретних рекомендацій для водосховищ з метою покращення просторової і функціональної структури комплексних складових можна проводити на основі детального вивчення структури, яке проводиться шляхом комплексного районування. Тому для розробки основних принципів планувального та інженерного поліпшення водосховищ результати, отримані при їх районуванні, є важливим вихідним матеріалом.

Метою планування є визначення найдоцільніших видів господарської, рекреаційної і природоохоронної діяльності на ділянках акваторій та у береговій зоні.

Результатом планування водосховища є конкретна схема розміщення, організації, режиму функціонування і взаємодії промислових, транспортних, селітебних, сільськогосподарських, рекреаційних, біопродуктивних, природоохоронних, заповідних, буферних, водоохоронних зон, а також зон особливо несприятливої дії.

Заключним етапом підходу є облаштування водойм, тобто сукупність різних заходів, які здійснюються з метою управління водоймами і спрямованих на раціональне і комплексне використання їх ресурсів.

При комплексному облаштуванні водойм необхідне використання даних районування і планування, які створюють необхідну основу для вибору, облаштування і проектування заходів, визначення їх складу, об'єму, послідовності, місця і часу проведення.

ЛЕКЦІЯ 6. ВОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

План

9. Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів.
10. Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту.
11. Водні рекреації і навколишнє середовище.
12. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів.

5.1 Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів

В реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, не можна обмежуватись діяльністю тільки медичних закладів. Необхідний широкий комплекс заходів, які б охоплювали практично всі сторони діяльності сучасної людини. В цьому зв'язку великого значення набуває організація повноцінного і ефективного відпочинку населення, який розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я.

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах масового рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – неоднозначне поняття. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво

відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних і антропогенних факторів, дією на навколишнє середовище. Про це наочно свідчить вже сам перелік найбільш масових **видів рекреаційних занять на водоймах:**

- купання;
- рибальство (з судна, з берега, з льоду);
- відпочинок на парусних і веслових суднах;
- відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту;
- воднолижний спорт;
- туризм;
- підводне полювання;
- полювання на водоплавну здобич.

Різноманітність водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питань рекреаційного водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, море), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта.

Річки, озера і озерця не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені і маловодні. Озера часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Багаточисельні озерця мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

В цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом.

Найпопулярніші у населення водні рекреації, пов'язані з морськими купаннями. Однак, як показує досвід багаторічних комплексних фізіотерапевтичних спостережень, відпочинок біля моря в спекотні літні місяці корисний далеко не всім, а в основному практично здоровим людям молодого і середнього віку.

Людам з порушеним здоров'ям, особливо літнім, краще відпочивати в умовах звичного для них клімату. Це, звичайно, зрозуміло, однак попит на відпочинок біля моря поки що перевищує пропозицію.

5.2 Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту

Все більшого значення набуває рекреаційне використання водосховищ, їх створення набуває великих масштабів.

Загальна кількість водосховищ на земній кулі більше 30 тис. Сумарна площа акваторії водосховищ наближається до 400 тис. км². Створення водосховищ привело до перетворення природних умов на

території, яка перевищує 700 тис. км², і зміни інфраструктури на території 1,5 млн. км².

Рекреаційне використання водосховищ представляє великий інтерес в силу багатьох причин.

Більшість водосховищ комплексного призначення створено і буде створено поблизу міст, невеликі водосховища рекреаційного призначення можуть створюватись і в межах міських територій. В багатьох районах, особливо бідних на природні водойми, водосховища підвищують рекреаційну цінність і ємність ландшафтів, а в деяких випадках служать ядром, яке створює такі ландшафти.

При плануванні, проектуванні, підготовці та експлуатації водосховищ можуть враховуватись певні вимоги рекреації. Спеціальні водосховища для рекреаційної мети можуть створюватись у найбільш сприятливих в даному районі мікрокліматичних умовах.

Водосховища комплексного і цільового призначення, які створюються в гірських, пустельних і північних районах, мають добрі під'їзні шляхи, що відповідає одній з найважливіших вимог рекреації – транспортної доступності.

Завдяки наявності при будівництві гідровузлів бази індустрії і кваліфікованих кадрів спорудження на берегах водосховищ готелів, турбаз та інших рекреаційних об'єктів може здійснюватись в короткі терміни.

Таким чином, водосховища створюють сприятливі умови для широкого їх використання з метою відпочинку, але одночасно не можна забувати, що створення водосховищ в ряді випадків ускладнює рекреаційне використання території. Це відбувається через підтоплення і затоплення існуючих мінеральних джерел, санаторіїв, будинків відпочинку, пам'яток архітектури та інших об'єктів, цінних для організації відпочинку, а також через погіршення умов відпочинку на ділянках річок в нижній частині гідровузлів з різкими добовими і тижневими коливаннями рівня і зниженням температури води. До негативних умов відпочинку також слід віднести і «цвітіння» води в деяких водосховищах, інтенсивну переробку берегів на крупних водосховищах, відсутність на тих чи інших ділянках берега пляжів і лісових масивів, значне відступання зрізу води, заростання мілководних ділянок.

Вказані негативні наслідки створення водосховищ і умов їх експлуатації можуть бути пом'якшені або повністю уникнені при врахуванні інтересів рекреації ще на стадії проектування, а також за рахунок проведення інженерних, водогосподарських та інших заходів.

Створюючи можливості для організації відпочинку населення, водосховища необхідно охороняти, як і інші природні об'єкти. Для цього необхідно розробляти норми навантаження на акваторію і природнотериторіальні комплекси в прибережній зоні водосховищ. Ці норми, без сумніву, будуть змінюватись в залежності від природно-кліматичної зони, ґрунтово-рослинного покриву, гідрологічного режиму водосховища та інших факторів.

Оптимальне використання з рекреаційною метою акваторій і прибережної зони водосховищ можливе лише при задоволенні вимог рекреації до режиму рівнів, які полягають, в основному, в необхідності підтримки в літній період постійного або близького до нього рівня водосховища. Американські дослідники вважають, що в період найбільшого напливу людей коливання рівня не повинні перевищувати 30-60 сантиметрів. Однак на багатьох водосховищах комплексного призначення ці вимоги рекреації не завжди можуть бути задоволені.

Таким чином, **в умовах кількісного і якісного дефіциту водних рекреаційних ресурсів роль водосховищ в організації відпочинку населення невпинно зростає. За своїм значенням рекреаційний потенціал водосховищ, особливо для короткочасного відпочинку, переважає рекреаційні ресурси внутрішніх морів.**

5.3 Водні рекреації і навколишнє середовище

Вимоги рекреації до стану навколишнього середовища різноманітні, оскільки на характер рекреаційного використання акваторій і берегових зон особливо впливає сукупність природних і антропогенних факторів.

ФАКТОРИ ВИЗНАЧАЮТЬ РЕКРЕАЦІЙНУ ПРИДАТНІСТЬ І ЦІННІСТЬ АКВАТОРІЙ:

- ❖ **Географічне положення**
- ❖ **Параметри водних об'єктів**
- ❖ **Гідрологічний, гідрофізико хімічний і гідробіологічний режими водних об'єктів**
- ❖ **Економічна і транспортна освоєність території**
- ❖ **Склад учасників водогосподарського комплексу на крупних і середніх водних об'єктах**
- ❖ **Об'єм скиду стічних вод**
- ❖ **Характер і масштаби забруднення оточуючого середовища**

Одним з основних природних факторів, який визначає рекреаційну придатність і цінність водних об'єктів, є розміщення їх в тій чи іншій природно-кліматичній зоні. **Географічне положення**, обумовлюючи природно-кліматичні умови, в значній мірі визначає набір рекреаційних занять на даному водному об'єкті і разом з тим обмежує у часі ті чи інші види відпочинку і спорту. Масштаби розвитку більшості літніх видів спорту на водоймах в значній мірі залежать від температури води і повітря. Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати +17 °С, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку. Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку.

Врахування кліматичних факторів (температури і вологості повітря, атмосферного тиску, кількості сонячних днів) має дуже важливе значення

при розміщенні лікувально-оздоровчих закладів клімато-терапевтичного профілю.

Типи ландшафтів у берегових зонах належать до числа найважливіших природних факторів, які визначають рекреаційну цінність акваторій. Значно підвищує рекреаційну цінність водних об'єктів наявність на їх берегах лісів, оскільки вони створюють комфортніші умови для відпочинку, захисту від вітру та інтенсивної сонячної радіації, а також сприятливо впливають на психофізіологічний стан людини. Так, наприклад, в помірних широтах сухі соснові бори і березово-соснові ліси на побережжі є найкомфортнішими і привабливими для відпочинку. Рибогосподарський потенціал водних об'єктів суттєво впливає на

масштаби їх рекреаційного використання, оскільки любительська риболовля є одним з наймасовіших видів водних рекреацій. Тому важливо, щоб гідрологічний і гідрохімічний режими водойм були оптимальними для відновлення рибних ресурсів.

Значний вплив на масштаби рекреаційного використання водних об'єктів мають такі фактори, як транспортне освоєння і доступність водойм. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60-70 кілометрів (тобто не більше 2 годин їзди на транспорті). Для короткочасного відпочинку з ночівлею ця межа може бути збільшена до 3-4 годин, а для тривалого відпочинку – до 1-2 доби. Рекреаційна цінність водних об'єктів особливо зростає тоді, коли їх берегова зона обладнана відповідним чином, тобто створена рекреаційна інфраструктура – пляжі, суднові станції, причали, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування.

Якщо вести мову про масштаби розвитку рекреації, слід пам'ятати і враховувати, що різні види рекреаційної діяльності вимагають специфічних вимог до параметрів водойм і берегової зони, а також до якості оточуючого середовища. Ці фактори можуть відігравати основну, а іноді і вирішальну роль при визначенні рекреаційної цінності акваторіально-територіальних комплексів. Наявні параметри акваторії і берегової зони, які рекомендуються для оптимальних умов відпочинку, коливаються в дуже широких межах.

Наприклад, у США за різними нормами вважається, що на одне веслове судно необхідно мати від 0,4 до 2 гектарів водної поверхні, на моторне і вітрильне судно – від 1,2 до 8, на водні лижі – від 4 до 16 гектарів акваторії. В різних країнах на одну людину, що купається, рекомендується від 5 до 23 м² водної поверхні, від 20 до 46 м² пляжу і близько 300 м² прибережної території.

На території пляжу повинні виділятися наступні функціональні зони:

- відпочинку – 40-60 % загальної площі;
- обслуговування – 5-8 %;
- спортивні – 10 %;
- озеленення – 20-40 %;
- дитячого сектора – 5-7 %;
- піших доріжок – 3-5 %.

Повніше уявлення про оптимальні параметри акваторій, придатних для різних видів рекреаційних занять, можна отримати з даних табл. 2.1. Ці дані показують, що параметри акваторій для тих чи інших видів змінюються в досить широкому діапазоні.

Для організації повноцінного та ефективного відпочинку населення велике значення має якість природного середовища як в цілому, так і в окремих його елементів. Оскільки переважна більшість літніх видів спорту пов'язана з використанням акваторій, особливу увагу потрібно приділяти забезпеченню належної якості води.

Гігієнічні нормативи регламентують якість води в зонах рекреації з органолептичних, хімічних і бактеріологічних показників. Зокрема, нормами вимагається відсутність на поверхні води плаваючих плівок, плям мінеральних масел і накопичень інших домішок; сторонні запахи і присмаки води не повинні перевищувати двох балів; забарвлення води не повинно вбачатися в стовпчику 10 сантиметрів. Нормуються у воді також концентрація водневих іонів, розчинений кисень, біохімічне споживання кисню, токсичні хімічні речовини і бактеріальне забруднення.

Таблиця 2.1 – Параметри акваторій для рекреаційного використання

Параметри акваторій	Купання	Підводне плавання	Веслувальна	Байдарки і каное	Академічне наребля	Стрибки з трампліна	Водні лижі	Моторний спорт	Парусний спорт
Площа бажана, га	5	-	100-500	500	-	-	100-500	100-500	300-900
Площа мінімальна	-	-	1	30	-	-	-	30-50	50-100
Довжина бажана, м	50	-	2200	2200-5000	2500-3000	-	1500	1600-15000	1850-2500
Довжина мінімальна	25	-	1100-1200	1000-1100	-	-	-	750-1000	500
Ширина бажана, м	25	-	90-100	900-2000	140-200	-	200	200-2000	200-2000
Ширина мінімальна	5-11	-	30-100	30-200	120	-	-	50-200	200
Глибина бажана, м	1,4-1,8	-	2-3	2-5	3	5,8	-	3-5	1,2-2,0
Глибина мінімальна	0,5-0,6	-	0,75	0,75-1,50	2,5-3,0	5	-	1,5-2,0	1,0-1,2

Директивою Європейської економічної ради встановлена тільки одна межа забруднення води кишковими паличками в зоні пляжу – 5000 мікробних клітин в одному кубічному дециметрі.

Особливо небезпечне для здоров'я відпочиваючих бактеріальне забруднення води в районі пляжу. Так, вивчення інфекційної захворюваності, пов'язаної з мікробним насінням води на морських пляжах, показало, що

при купанні діти протягом дня можуть поглинати близько 120 мл води, з якою в організм потрапляє до декількох десятків ентеропатогенних бактерій – сальмонел.

Якість природного середовища, а відповідно і масштаби рекреаційного використання водних об'єктів в значній мірі залежать від дії на природні комплекси різноманітних несприятливих антропогенних факторів. До них належать перш за все випускання неочищених і недостатньо очищених стічних вод, забруднення водних об'єктів стоками з невлаштованих територій промислового і сільськогосподарського використання, забруднення атмосфери і шумове забруднення оточуючого середовища. Частина територій берегових зон і акваторій втрачає своє рекреаційне значення в зв'язку з відчуженням їх під санітарно-захисні і охоронні зони, в яких природокористування різко обмежується або забороняється зовсім. Вказані антропогенні дії обмежують рекреаційні можливості екваторіальних природних комплексів і є небезпечними для здоров'я відпочиваючих.

У зв'язку з цим для більшості водних об'єктів рекреаційною цінністю є тільки частина їх акваторій і побереж. Співвідношення придатних і непридатних для масового рекреаційного освоєння прибережних акваторій і берегових зон різне для різних типів водних об'єктів (річок, озер, водосховищ, морів) і становить в середньому 40-70 % загальної протяжності берегової лінії. В районах крупних міських агломерацій це співвідношення менше і становить звичайно 10-20 %.

Тому оцінка придатності їх природних комплексів для повноцінного і ефективного відпочинку населення є важливим питанням рекреаційного використання водойм. У науковому плані оцінка рекреаційного потенціалу водних об'єктів в основному пов'язана з розробкою комплексних методів районування, класифікації та інвентаризації умов, факторів і ресурсів.

В переважній більшості наукових і проектних робіт, присвячених перспективному розвитку рекреації, основну увагу звичайно приділяють достатності природних умов і ресурсів для прогнозного рекреаційного попиту. Очевидно, не меншу увагу, враховуючи масштаби сучасних рекреацій, слід приділяти і тому, як рекреаційна діяльність в цілому та її різні види впливають на природне середовище. Для водної рекреації врахування цього положення набуває принципового значення. Якщо одні автори вважають, що зони відпочинку є тільки фактором ризику щодо забруднення водних об'єктів, то інші відносять рекреацію до групи основних антропогенних факторів, які негативно впливають на санітарний стан водойм.

Суперечливість уявлень і суджень про масштаби негативної дії на якість оточуючого середовища пояснюється рядом причин. З позицій раціонального природокористування і охорони водних ресурсів слід розуміти діяльність населення, пов'язану з відпочинком, спортом і туризмом на акваторії і побережжі водойм, яка суттєво (прямо чи побічно) не впливає на якість води і водні екосистеми.

Пряма дія – це безпосереднє забруднення води в результаті надходження мікрофлори з тіла людини, витіки нафтопродуктів і вихлопні викиди від суднових моторів, внесення корму для риби, накопичення відходів на льоді. Побічний вплив – погіршення якості природних вод внаслідок кількісних і якісних змін поверхневого і підземного стоку з територій рекреаційного водокористування. Слід зауважити, що міра негативної дії масового відпочинку населення на оточуюче середовище в значній мірі залежить від культури природокористування.

Особливо негативно впливає на природні компоненти водойм масовий неорганізований відпочинок. Це обумовлено: масштабністю розвитку неорганізованого відпочинку. Так, за наявними оцінками,

-потік коротко-приватно-відпочиваючих у 10 разів перевищує чисельність тривало відпочиваючих;

— значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках побережжя з надзвичайною перевантаженістю природних комплексів;

— підвищеною епідемічною небезпекою для рекреантів через відсутність медичного обслуговування і умов для організації водопостачання, харчування, дотримання правил особистої гігієни, збору і знешкодження відходів;

— безконтрольним і некерованим використанням акваторіально-територіальних комплексів для різних видів відпочинку з більш вираженими забрудненням і порушенням прибережного ландшафту в порівнянні із зонами організованої рекреації;

— підвищеною небезпекою забруднення водойм в місцях неорганізованого відпочинку патогенною мікрофлорою та яйцями гельмінтів.

Окремі види рекреації суттєво впливають на акваторіально-територіальні комплекси.

При купанні з тіла людини змивається значна кількість різних мікробів – стафілококів, стрептококів, сарцин, кишкових паличок і інших бактерій. За даними бактеріологічних досліджень, протягом десятихвилинного купання людина привносить у воду більше 3 мільярдів сапрофітних бактерій та від 100 тисяч до 20 мільйонів кишкових паличок. Дослідження, проведені на ряді водойм, показують, що в зонах пляжів бактерій у воді в 10-100 разів більше, ніж на інших ділянках акваторій. Встановлена певна залежність рівня бактеріального забруднення води від кількості людей, що купаються.

Крім мікробного забруднення, кожна людина привносить у водойму в середньому 75 міліграмів загального фосфору і до 700 міліграмів загального азоту.

Наведені цифри можуть здатися не дуже значними, однак необхідно мати на увазі, що азот і фосфор є найважливішими біогенними елементами, невеликі концентрації яких, порядку декількох десятків мільйонних часток

грама на літр, визначають основні умови (поряд з підігріванням води і швидкістю руху менше 0,2 метра на секунду) масового розвитку синьо-зелених водоростей, тобто "цвітіння" води.

Одним з поширених видів рекреації є відпочинок з використанням моторних суден. Від одного судна за навігацію у воду поступає до 10 кілограмів нафтопродуктів важких фракцій і значна кількість канцерогенних речовин. Кількість забруднюючих речовин, які поступають у воду від судна в результаті так званого підводного вихлопу, не постійна і залежить від потужності мотору, типу всмоктуючого і вихлопного пристрою, оборотів двигуна і, звичайно ж, його технічного стану.

Велику небезпеку становлять канцерогенні викиди судових моторів, перш за все бенз(а)пірену. Експериментальне встановлено, що за одну годину роботи моторів різних типів у воду поступає до 600 мікрограмів бенз(а)пірену, а за навігаційний період – близько 80 міліграмів. Дослідження на ділянці водойми, де розміщена база малолітражного флоту на 1500 суден, показали, що вміст бенз(а)пірену в донних відкладах приблизно в 10 разів більший, ніж на контрольній ділянці акваторії, віддаленій від бази. В пробах води відмічено збільшення концентрації бенз(а)пірену в 4,5 раза.

Забруднення водойм відбувається також і іншими речовинами, які поступають з вихлопними газами від ПЛМ. За даними американських дослідників, при роботі двигунів внутрішнього згорання в оточуюче середовище виділяється більше 100 різних сполук. Експериментальне в США встановлено, що для збереження задовільної кількості природних вод потрібно розведення продуктів вихлопу від ПЛМ, які утворюються при згоранні 1 літру бензину, у співвідношенні 1:2 000 000.

Досить популярним видом відпочинку на водоймах є любительська риболовля. За даними анкетного опитування, протягом доби кожним рибалкою вноситься у воду в середньому 300 грамів так званої приманки (різні каші), за рік це склало більше 80 тонн різних органічних речовин. Крім того, водойма забруднюється продуктами життєдіяльності людського організму, що в сумі становить ще близько 8 тонн на рік речовин, хлоридів, фосфатів, азоту амонійних солей.

Також існує ряд досліджень оцінки змін ґрунтово-рослинного покриву в зонах інтенсивного рекреаційного природокористування, де відбувається ущільнення ґрунту з погіршенням його структури, зменшенням водо-, повітря- проникності і корисної життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів, що приводить до зменшення мікробіологічної активності ґрунту в 2-3 рази, а відповідно, і до порушення процесів його самоочищення, які і так відбуваються досить повільно.

Особливо негативно впливають на прибережний ландшафт автомобілі та мотоцикли. В місцях відпочинку з використанням мототранспорту значно погіршуються деякі властивості ґрунту: збільшується більш ніж на 10 % його щільність, зменшується приблизно на 80% здатність до інфільтрації і на 16 % – вологість. Використання автотранспорту в берегових зонах приводить

також до забруднення повітря, ґрунтів і води нафтопродуктами, свинцем і канцерогенними речовинами.

Необхідно особливо підкреслити, що при існуючому рівні вкрай незадовільного облаштування зон неорганізованого відпочинку склад поверхневого стоку з рекреаційних територій і масштаби забруднення природних вод аналогічні складу і масштабам впливу на якість води стоку з невлаштованих селітебних територій. Як відомо, поверхневий стік з територій населених пунктів за своїм складом наближається до господарсько-побутових стічних вод. Він має різкі коливання хімічного складу, високу бактеріальну забрудненість і містить яйця гельмінтів, а масштаби бактеріального забруднення природних вод поверхневими стоками з невлаштованих селітебних територій спів розмірні з масштабами впливу на санітарний стан водних об'єктів скидів неочищених господарсько-побутових стічних вод.

Вищесказане показує всю різноманітність проблем взаємодії рекреації з оточуючим середовищем і особливу складність регулювання цих взаємовідносин стосовно водних об'єктів і перш за все якості водного середовища і стану екосистем.

5.4 Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів

Науково-методичне обґрунтування раціонального водокористування – один з важливих аспектів проблеми задоволення зростаючого попиту населення на рекреаційні ресурси і послуги. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів потребує досліджень широкого кола взаємопов'язаних питань – економічних, технічних, екологічних, організаційних і проведення практичних заходів на основі наукових рекомендацій.

В науковому плані першочерговими є кілька наступних завдань. Перш за все необхідно **розробити генеральну схему рекреаційного використання водних об'єктів на перспективу**. При розробці цієї схеми необхідно визначити фонд рекреаційних водойм, охарактеризувати принципові особливості рекреаційного водокористування для морів, озер, річкових систем, водосховищ, а також науково обґрунтувати потребу у створенні спеціальних рекреаційних водойм у районах міських агломерацій. По окремих крупних водних об'єктах, які є особливо цінними в міжнародному чи регіональному масштабах, повинні бути розроблені свої регіональні схеми рекреаційного освоєння.

Другим актуальним завданням є **розробка наукових основ оптимізації рекреаційного водокористування з метою максимального обмеження негативного впливу водних рекреацій на оточуюче середовище**, наукового обґрунтування рекреаційних навантажень на різні типи акваторіально-територіальних комплексів.

І, нарешті, ціла низка взаємопов'язаних завдань вимагає свого науково обґрунтованого рішення при **розробці системи практичних заходів, спрямованих на регулювання розвитку рекреаційного водокористування, забезпечення оптимальних умов для масового відпочинку населення біля води.** Сюди входять питання поточного і перспективного розвитку мережі рекреаційних закладів різного типу, об'єктів інфраструктури відпочинку, визначення режимів використання рекреаційних зон, регулювання потоків рекреантів і багато іншого. Особливого значення при цьому набуває правильна оцінка місцевих конкретних умов і реальних можливостей регіонального розвитку водних рекреацій.

Звичайно, здійснення теоретичних основ рекреаційного природокористування вимагає ряду соціальних, економічних, екологічних, географічних, гідрологічних, фізико-хімічних і медико-біологічних досліджень. При цьому найскладнішим в науково-методичному відношенні моментом є те, що масове рекреаційне використання більшості водних об'єктів (за винятком створених спеціально з метою рекреації) відбувається в умовах інтенсивного господарського використання ресурсів водойм і річкових екосистем. Інакше кажучи, рекреація повинна «вписуватись» у вже сформовану структуру взаємовідносин між галузями господарства, які використовують водні ресурси, акваторії і берегові зони. Не-обхідно також підкреслити і принципову важливість диференційованого підходу до рекреаційного освоєння ділянок побереж і акваторій стосовно різних видів водних рекреацій і особливостей водних об'єктів.

Існує деякий загальний науково-методичний підхід, який враховує різноманітність аспектів розвитку водних рекреацій і дозволяє розробляти для конкретних акваторіально-територіальних комплексів шляхи інтенсифікації їх рекреаційного використання.

Основна ідея цього підходу полягає в науковому обґрунтуванні і організації цілеспрямованого та інтенсивного використання окремих ділянок акваторій і берегових зон водойм у відповідності з їх природними особливостями, характером і перспективами господарського освоєння, напрямками та інтенсивністю антропогенних впливів.

Акваторіальне районування, планування і облаштування водойм спрямовані на практичне здійснення конструктивного підходу до оточуючого середовища і його окремих компонентів у сфері впливу водойм, що відповідає системній стратегії використання природних об'єктів людиною: пізнанню структурної організації об'єкта (районування), уявленню про найбільш оптимальну просторову і функціональну структуру (планування), спрямованій дії на об'єкт (облаштування).

Пояснимо неоднорідність будови водойм на прикладі водосховищ. Дані їх комплексних досліджень вказують на суттєву неоднорідність просторового розподілу наступних основних характеристик:

- морфолого-морфометричних (глибина, ширина, будова берегової лінії);
- гідрологічних (режим рівнів і проточності водних мас, структури транзитно-циркуляційних течій, параметрів вітрових хвиль, розподіл донних відкладів);
- фізико-хімічних (розподіл температури, прозорості і забарвлення води, полів концентрації основних іонів, розчинених газів і біогенних елементів);
- біологічних (різноманітність видового складу, біомаси і продуктивності бактерій, планктону, бентосу, риб, водної рослинності).

Це дає можливість вважати водосховища внутрішньо неоднорідними гетерогенними об'єктами за комплексом основних характеристик, з суттєвою просторовою неоднорідною по довжині, ширині і глибині структурою гідрофізико-хімічних умов, чисельністю біомаси і продуктивністю основних біологічних компонентів.

Крім комплексу природних факторів, які обумовлюють неоднорідність гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних режимів ділянок водосховищ, все більшого значення починають набувати фактори антропогенної дії на водойми. Перш за все це забруднення акваторій стічними водами, скиди підігрітих вод ТЕЦ, а також господарська діяльність на водозборі – торфорозробки, тваринницькі комплекси, вирубування лісів, змивання отрутохімікатів і добрив. В результаті антропогенного впливу неоднорідність режимів окремих ділянок акваторій набуває ще більшого характеру, а особливо за комплексом гідрохімічних і гідробіологічних показників.

У зв'язку з істотними неоднорідностями розподілу по акваторії основних показників і характеристик кожне водосховище необхідно розглядати як систему взаємодіючих природних комплексів меншого рангу по відношенню до всієї водойми в цілому, просторову структуру (розміщення) і функціонування яких доцільно виявляти з допомогою районування.

Розробку конкретних рекомендацій для водосховищ з метою покращення просторової і функціональної структури комплексних складових можна проводити на основі детального вивчення структури, яке проводиться шляхом комплексного районування. Тому для розробки основних принципів планувального та інженерного поліпшення водосховищ результати, отримані при їх районуванні, є важливим вихідним матеріалом.

Метою планування є визначення найдоцільніших видів господарської, рекреаційної і природоохоронної діяльності на ділянках акваторій та у береговій зоні.

Результатом планування водосховища є конкретна схема розміщення, організації, режиму функціонування і взаємодії промислових, транспортних, селітебних, сільськогосподарських, рекреаційних, біопродуктивних,

природоохоронних, заповідних, буферних, водоохоронних зон, а також зон особливо несприятливої дії.

Заключним етапом підходу є облаштування водойм, тобто сукупність різних заходів, які здійснюються з метою управління водоймами і спрямованих на раціональне і комплексне використання їх ресурсів.

При комплексному облаштуванні водойм необхідне використання даних районування і планування, які створюють необхідну основу для вибору, облаштування і проектування заходів, визначення їх складу, об'єму, послідовності, місця і часу проведення.

ЛЕКЦІЯ 6. ВОДНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

План

13. Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів.
14. Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту.
15. Водні рекреації і навколишнє середовище.
16. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів.

5.1 Загальна характеристика водних рекреаційних ресурсів

В реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, не можна обмежуватись діяльністю тільки медичних закладів. Необхідний широкий комплекс заходів, які б охоплювали практично всі сторони діяльності сучасної людини. В цьому зв'язку великого значення набуває організація повноцінного і ефективного відпочинку населення, який розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я.

В організації відпочинку особлива роль належить водним об'єктам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Для правильної оцінки ситуацій, що виникли в районах масового рекреаційного водокористування, розробки і обґрунтування рішень з його оптимізації дуже важливо враховувати, що водні рекреації – неоднозначне поняття. Воно включає в себе різні види відпочинку і спорту, які суттєво

відрізняються сезонами максимального розвитку, вимогами до природних і антропогенних факторів, дією на навколишнє середовище. Про це наочно свідчить вже сам перелік найбільш масових **видів рекреаційних занять на водоймах:**

- купання;
- рибальство (з судна, з берега, з льоду);
- відпочинок на парусних і веслових суднах;
- відпочинок з використанням моторного малолітражного флоту;
- воднолижний спорт;
- туризм;
- підводне полювання;
- полювання на водоплавну здобич.

Різноманітність водних видів відпочинку і спорту вимагає диференційованого підходу до вирішення питань рекреаційного водовикористання як для різноманітних типів водних об'єктів (річка, озеро, водосховище, море), так і в межах кожного досить великого водного об'єкта.

Річки, озера і озерця не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені і маловодні. Озера часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Багаточисельні озерця мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

В цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом.

Найпопулярніші у населення водні рекреації, пов'язані з морськими купаннями. Однак, як показує досвід багаторічних комплексних фізіотерапевтичних спостережень, відпочинок біля моря в спекотні літні місяці корисний далеко не всім, а в основному практично здоровим людям молодого і середнього віку.

Людам з порушеним здоров'ям, особливо літнім, краще відпочивати в умовах звичного для них клімату. Це, звичайно, зрозуміло, однак попит на відпочинок біля моря поки що перевищує пропозицію.

5.2 Водосховища як особливий вид водних об'єктів для відпочинку і спорту

Все більшого значення набуває рекреаційне використання водосховищ, їх створення набуває великих масштабів.

Загальна кількість водосховищ на земній кулі більше 30 тис. Сумарна площа акваторії водосховищ наближається до 400 тис. км². Створення водосховищ привело до перетворення природних умов на

території, яка перевищує 700 тис. км², і зміни інфраструктури на території 1,5 млн. км².

Рекреаційне використання водосховищ представляє великий інтерес в силу багатьох причин.

Більшість водосховищ комплексного призначення створено і буде створено поблизу міст, невеликі водосховища рекреаційного призначення можуть створюватись і в межах міських територій. В багатьох районах, особливо бідних на природні водойми, водосховища підвищують рекреаційну цінність і ємність ландшафтів, а в деяких випадках служать ядром, яке створює такі ландшафти.

При плануванні, проектуванні, підготовці та експлуатації водосховищ можуть враховуватись певні вимоги рекреації. Спеціальні водосховища для рекреаційної мети можуть створюватись у найбільш сприятливих в даному районі мікрокліматичних умовах.

Водосховища комплексного і цільового призначення, які створюються в гірських, пустельних і північних районах, мають добрі під'їзні шляхи, що відповідає одній з найважливіших вимог рекреації – транспортної доступності.

Завдяки наявності при будівництві гідровузлів бази індустрії і кваліфікованих кадрів спорудження на берегах водосховищ готелів, турбаз та інших рекреаційних об'єктів може здійснюватись в короткі терміни.

Таким чином, водосховища створюють сприятливі умови для широкого їх використання з метою відпочинку, але одночасно не можна забувати, що створення водосховищ в ряді випадків ускладнює рекреаційне використання території. Це відбувається через підтоплення і затоплення існуючих мінеральних джерел, санаторіїв, будинків відпочинку, пам'яток архітектури та інших об'єктів, цінних для організації відпочинку, а також через погіршення умов відпочинку на ділянках річок в нижній частині гідровузлів з різкими добовими і тижневими коливаннями рівня і зниженням температури води. До негативних умов відпочинку також слід віднести і «цвітіння» води в деяких водосховищах, інтенсивну переробку берегів на крупних водосховищах, відсутність на тих чи інших ділянках берега пляжів і лісових масивів, значне відступання зрізу води, заростання мілководних ділянок.

Вказані негативні наслідки створення водосховищ і умов їх експлуатації можуть бути пом'якшені або повністю уникнені при врахуванні інтересів рекреації ще на стадії проектування, а також за рахунок проведення інженерних, водогосподарських та інших заходів.

Створюючи можливості для організації відпочинку населення, водосховища необхідно охороняти, як і інші природні об'єкти. Для цього необхідно розробляти норми навантаження на акваторію і природнотериторіальні комплекси в прибережній зоні водосховищ. Ці норми, без сумніву, будуть змінюватись в залежності від природно-кліматичної зони, ґрунтового-рослинного покриву, гідрологічного режиму водосховища та інших факторів.

Оптимальне використання з рекреаційною метою акваторій і прибережної зони водосховищ можливе лише при задоволенні вимог рекреації до режиму рівнів, які полягають, в основному, в необхідності підтримки в літній період постійного або близького до нього рівня водосховища. Американські дослідники вважають, що в період найбільшого напливу людей коливання рівня не повинні перевищувати 30-60 сантиметрів. Однак на багатьох водосховищах комплексного призначення ці вимоги рекреації не завжди можуть бути задоволені.

Таким чином, **в умовах кількісного і якісного дефіциту водних рекреаційних ресурсів роль водосховищ в організації відпочинку населення невпинно зростає. За своїм значенням рекреаційний потенціал водосховищ, особливо для короткочасного відпочинку, переважає рекреаційні ресурси внутрішніх морів.**

5.3 Водні рекреації і навколишнє середовище

Вимоги рекреації до стану навколишнього середовища різноманітні, оскільки на характер рекреаційного використання акваторій і берегових зон особливо впливає сукупність природних і антропогенних факторів.

ФАКТОРИ ВИЗНАЧАЮТЬ РЕКРЕАЦІЙНУ ПРИДАТНІСТЬ І ЦІННІСТЬ АКВАТОРІЙ:

- ❖ **Географічне положення**
- ❖ **Параметри водних об'єктів**
- ❖ **Гідрологічний, гідрофізико хімічний і гідробіологічний режими водних об'єктів**
- ❖ **Економічна і транспортна освоєність території**
- ❖ **Склад учасників водогосподарського комплексу на крупних і середніх водних об'єктах**
- ❖ **Об'єм скиду стічних вод**
- ❖ **Характер і масштаби забруднення оточуючого середовища**

Одним з основних природних факторів, який визначає рекреаційну придатність і цінність водних об'єктів, є розміщення їх в тій чи іншій природно-кліматичній зоні. **Географічне положення**, обумовлюючи природно-кліматичні умови, в значній мірі визначає набір рекреаційних занять на даному водному об'єкті і разом з тим обмежує у часі ті чи інші види відпочинку і спорту. Масштаби розвитку більшості літніх видів спорту на водоймах в значній мірі залежать від температури води і повітря. Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати +17 °С, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку. Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку.

Врахування кліматичних факторів (температури і вологості повітря, атмосферного тиску, кількості сонячних днів) має дуже важливе значення

при розміщенні лікувально-оздоровчих закладів клімато-терапевтичного профілю.

Типи ландшафтів у берегових зонах належать до числа найважливіших природних факторів, які визначають рекреаційну цінність акваторій. Значно підвищує рекреаційну цінність водних об'єктів наявність на їх берегах лісів, оскільки вони створюють комфортніші умови для відпочинку, захисту від вітру та інтенсивної сонячної радіації, а також сприятливо впливають на психофізіологічний стан людини. Так, наприклад, в помірних широтах сухі соснові бори і березово-соснові ліси на побережжі є найкомфортнішими і привабливими для відпочинку. Рибогосподарський потенціал водних об'єктів суттєво впливає на

масштаби їх рекреаційного використання, оскільки любительська риболовля є одним з наймасовіших видів водних рекреацій. Тому важливо, щоб гідрологічний і гідрохімічний режими водойм були оптимальними для відновлення рибних ресурсів.

Значний вплив на масштаби рекреаційного використання водних об'єктів мають такі фактори, як транспортне освоєння і доступність водойм. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60-70 кілометрів (тобто не більше 2 годин їзди на транспорті). Для короткочасного відпочинку з ночівлею ця межа може бути збільшена до 3-4 годин, а для тривалого відпочинку – до 1-2 доби. Рекреаційна цінність водних об'єктів особливо зростає тоді, коли їх берегова зона обладнана відповідним чином, тобто створена рекреаційна інфраструктура – пляжі, суднові станції, причали, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування.

Якщо вести мову про масштаби розвитку рекреації, слід пам'ятати і враховувати, що різні види рекреаційної діяльності вимагають специфічних вимог до параметрів водойм і берегової зони, а також до якості оточуючого середовища. Ці фактори можуть відігравати основну, а іноді і вирішальну роль при визначенні рекреаційної цінності акваторіально-територіальних комплексів. Наявні параметри акваторії і берегової зони, які рекомендуються для оптимальних умов відпочинку, коливаються в дуже широких межах.

Наприклад, у США за різними нормами вважається, що на одне веслове судно необхідно мати від 0,4 до 2 гектарів водної поверхні, на моторне і вітрильне судно – від 1,2 до 8, на водні лижі – від 4 до 16 гектарів акваторії. В різних країнах на одну людину, що купається, рекомендується від 5 до 23 м² водної поверхні, від 20 до 46 м² пляжу і близько 300 м² прибережної території.

На території пляжу повинні виділятися наступні функціональні зони:

- відпочинку – 40-60 % загальної площі;
- обслуговування – 5-8 %;
- спортивні – 10 %;
- озеленення – 20-40 %;
- дитячого сектора – 5-7 %;
- піших доріжок – 3-5 %.

Повніше уявлення про оптимальні параметри акваторій, придатних для різних видів рекреаційних занять, можна отримати з даних табл. 2.1. Ці дані показують, що параметри акваторій для тих чи інших видів змінюються в досить широкому діапазоні.

Для організації повноцінного та ефективного відпочинку населення велике значення має якість природного середовища як в цілому, так і в окремих його елементів. Оскільки переважна більшість літніх видів спорту пов'язана з використанням акваторій, особливу увагу потрібно приділяти забезпеченню належної якості води.

Гігієнічні нормативи регламентують якість води в зонах рекреації з органолептичних, хімічних і бактеріологічних показників. Зокрема, нормами вимагається відсутність на поверхні води плаваючих плівок, плям мінеральних масел і накопичень інших домішок; сторонні запахи і присмаки води не повинні перевищувати двох балів; забарвлення води не повинно вбачатися в стовпчику 10 сантиметрів. Нормуються у воді також концентрація водневих іонів, розчинений кисень, біохімічне споживання кисню, токсичні хімічні речовини і бактеріальне забруднення.

Таблиця 2.1 – Параметри акваторій для рекреаційного використання

Параметри акваторій	Купання	Підводне плавання	Весловодна	Байдарки і каное	Академічне наребля	Стрибки з трампліна	Водні лижі	Моторний спорт	Парусний спорт
Площа бажана, га	5	-	100-500	500	-	-	100-500	100-500	300-900
Площа мінімальна	-	-	1	30	-	-	-	30-50	50-100
Довжина бажана, м	50	-	2200	2200-5000	2500-3000	-	1500	1600-15000	1850-2500
Довжина мінімальна	25	-	1100-1200	1000-1100	-	-	-	750-1000	500
Ширина бажана, м	25	-	90-100	900-2000	140-200	-	200	200-2000	200-2000
Ширина мінімальна	5-11	-	30-100	30-200	120	-	-	50-200	200
Глибина бажана, м	1,4-1,8	-	2-3	2-5	3	5,8	-	3-5	1,2-2,0
Глибина мінімальна	0,5-0,6	-	0,75	0,75-1,50	2,5-3,0	5	-	1,5-2,0	1,0-1,2

Директивою Європейської економічної ради встановлена тільки одна межа забруднення води кишковими паличками в зоні пляжу – 5000 мікробних клітин в одному кубічному дециметрі.

Особливо небезпечне для здоров'я відпочиваючих бактеріальне забруднення води в районі пляжу. Так, вивчення інфекційної захворюваності, пов'язаної з мікробним насінням води на морських пляжах, показало, що

при купанні діти протягом дня можуть поглинати близько 120 мл води, з якою в організм потрапляє до декількох десятків ентеропатогенних бактерій – сальмонел.

Якість природного середовища, а відповідно і масштаби рекреаційного використання водних об'єктів в значній мірі залежать від дії на природні комплекси різноманітних несприятливих антропогенних факторів. До них належать перш за все випускання неочищених і недостатньо очищених стічних вод, забруднення водних об'єктів стоками з невлаштованих територій промислового і сільськогосподарського використання, забруднення атмосфери і шумове забруднення оточуючого середовища. Частина територій берегових зон і акваторій втрачає своє рекреаційне значення в зв'язку з відчуженням їх під санітарно-захисні і охоронні зони, в яких природокористування різко обмежується або забороняється зовсім. Вказані антропогенні дії обмежують рекреаційні можливості екваторіальних природних комплексів і є небезпечними для здоров'я відпочиваючих.

У зв'язку з цим для більшості водних об'єктів рекреаційною цінністю є тільки частина їх акваторій і побереж. Співвідношення придатних і непридатних для масового рекреаційного освоєння прибережних акваторій і берегових зон різне для різних типів водних об'єктів (річок, озер, водосховищ, морів) і становить в середньому 40-70 % загальної протяжності берегової лінії. В районах крупних міських агломерацій це співвідношення менше і становить звичайно 10-20 %.

Тому оцінка придатності їх природних комплексів для повноцінного і ефективного відпочинку населення є важливим питанням рекреаційного використання водойм. У науковому плані оцінка рекреаційного потенціалу водних об'єктів в основному пов'язана з розробкою комплексних методів районування, класифікації та інвентаризації умов, факторів і ресурсів.

В переважній більшості наукових і проектних робіт, присвячених перспективному розвитку рекреації, основну увагу звичайно приділяють достатності природних умов і ресурсів для прогнозного рекреаційного попиту. Очевидно, не меншу увагу, враховуючи масштаби сучасних рекреацій, слід приділяти і тому, як рекреаційна діяльність в цілому та її різні види впливають на природне середовище. Для водної рекреації врахування цього положення набуває принципового значення. Якщо одні автори вважають, що зони відпочинку є тільки фактором ризику щодо забруднення водних об'єктів, то інші відносять рекреацію до групи основних антропогенних факторів, які негативно впливають на санітарний стан водойм.

Суперечливість уявлень і суджень про масштаби негативної дії на якість оточуючого середовища пояснюється рядом причин. З позицій раціонального природокористування і охорони водних ресурсів слід розуміти діяльність населення, пов'язану з відпочинком, спортом і туризмом на акваторії і побережжі водойм, яка суттєво (прямо чи побічно) не впливає на якість води і водні екосистеми.

Пряма дія – це безпосереднє забруднення води в результаті надходження мікрофлори з тіла людини, витіки нафтопродуктів і вихлопні викиди від суднових моторів, внесення корму для риби, накопичення відходів на льоді. Побічний вплив – погіршення якості природних вод внаслідок кількісних і якісних змін поверхневого і підземного стоку з територій рекреаційного водокористування. Слід зауважити, що міра негативної дії масового відпочинку населення на оточуюче середовище в значній мірі залежить від культури природокористування.

Особливо негативно впливає на природні компоненти водойм масовий неорганізований відпочинок. Це обумовлено: масштабністю розвитку неорганізованого відпочинку. Так, за наявними оцінками,

-потік коротко-приватно-відпочиваючих у 10 разів перевищує чисельність тривало відпочиваючих;

— значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках побережжя з надзвичайною перевантаженістю природних комплексів;

— підвищеною епідемічною небезпекою для рекреантів через відсутність медичного обслуговування і умов для організації водопостачання, харчування, дотримання правил особистої гігієни, збору і знешкодження відходів;

— безконтрольним і некерованим використанням акваторіально-територіальних комплексів для різних видів відпочинку з більш вираженими забрудненням і порушенням прибережного ландшафту в порівнянні із зонами організованої рекреації;

— підвищеною небезпекою забруднення водойм в місцях неорганізованого відпочинку патогенною мікрофлорою та яйцями гельмінтів.

Окремі види рекреації суттєво впливають на акваторіально-територіальні комплекси.

При купанні з тіла людини змивається значна кількість різних мікробів – стафілококів, стрептококів, сарцин, кишкових паличок і інших бактерій. За даними бактеріологічних досліджень, протягом десятихвилинного купання людина привносить у воду більше 3 мільярдів сапрофітних бактерій та від 100 тисяч до 20 мільйонів кишкових паличок. Дослідження, проведені на ряді водойм, показують, що в зонах пляжів бактерій у воді в 10-100 разів більше, ніж на інших ділянках акваторій. Встановлена певна залежність рівня бактеріального забруднення води від кількості людей, що купаються.

Крім мікробного забруднення, кожна людина привносить у водойму в середньому 75 міліграмів загального фосфору і до 700 міліграмів загального азоту.

Наведені цифри можуть здатися не дуже значними, однак необхідно мати на увазі, що азот і фосфор є найважливішими біогенними елементами, невеликі концентрації яких, порядку декількох десятків мільйонних часток

грама на літр, визначають основні умови (поряд з підігріванням води і швидкістю руху менше 0,2 метра на секунду) масового розвитку синьо-зелених водоростей, тобто "цвітіння" води.

Одним з поширених видів рекреації є відпочинок з використанням моторних суден. Від одного судна за навігацію у воду поступає до 10 кілограмів нафтопродуктів важких фракцій і значна кількість канцерогенних речовин. Кількість забруднюючих речовин, які поступають у воду від судна в результаті так званого підводного вихлопу, не постійна і залежить від потужності мотору, типу всмоктуючого і вихлопного пристрою, оборотів двигуна і, звичайно ж, його технічного стану.

Велику небезпеку становлять канцерогенні викиди суднових моторів, перш за все бенз(а)пірену. Експериментальне встановлено, що за одну годину роботи моторів різних типів у воду поступає до 600 мікрограмів бенз(а)пірену, а за навігаційний період – близько 80 міліграмів. Дослідження на ділянці водойми, де розміщена база малолітражного флоту на 1500 суден, показали, що вміст бенз(а)пірену в донних відкладах приблизно в 10 разів більший, ніж на контрольній ділянці акваторії, віддаленій від бази. В пробах води відмічено збільшення концентрації бенз(а)пірену в 4,5 раза.

Забруднення водойм відбувається також і іншими речовинами, які поступають з вихлопними газами від ПЛМ. За даними американських дослідників, при роботі двигунів внутрішнього згорання в оточуюче середовище виділяється більше 100 різних сполук. Експериментальне в США встановлено, що для збереження задовільної кількості природних вод потрібно розведення продуктів вихлопу від ПЛМ, які утворюються при згоранні 1 літру бензину, у співвідношенні 1:2 000 000.

Досить популярним видом відпочинку на водоймах є любительська риболовля. За даними анкетного опитування, протягом доби кожним рибалкою вноситься у воду в середньому 300 грамів так званої приманки (різні каші), за рік це склало більше 80 тонн різних органічних речовин. Крім того, водойма забруднюється продуктами життєдіяльності людського організму, що в сумі становить ще близько 8 тонн на рік речовин, хлоридів, фосфатів, азоту амонійних солей.

Також існує ряд досліджень оцінки змін ґрунтово-рослинного покриву в зонах інтенсивного рекреаційного природокористування, де відбувається ущільнення ґрунту з погіршенням його структури, зменшенням водо-, повітря- проникності і корисної життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів, що приводить до зменшення мікробіологічної активності ґрунту в 2-3 рази, а відповідно, і до порушення процесів його самоочищення, які і так відбуваються досить повільно.

Особливо негативно впливають на прибережний ландшафт автомобілі та мотоцикли. В місцях відпочинку з використанням мототранспорту значно погіршуються деякі властивості ґрунту: збільшується більш ніж на 10 % його щільність, зменшується приблизно на 80% здатність до інфільтрації і на 16 % – вологість. Використання автотранспорту в берегових зонах приводить

також до забруднення повітря, ґрунтів і води нафтопродуктами, свинцем і канцерогенними речовинами.

Необхідно особливо підкреслити, що при існуючому рівні вкрай незадовільного облаштування зон неорганізованого відпочинку склад поверхневого стоку з рекреаційних територій і масштаби забруднення природних вод аналогічні складу і масштабам впливу на якість води стоку з невлаштованих селітебних територій. Як відомо, поверхневий стік з територій населених пунктів за своїм складом наближається до господарсько-побутових стічних вод. Він має різкі коливання хімічного складу, високу бактеріальну забрудненість і містить яйця гельмінтів, а масштаби бактеріального забруднення природних вод поверхневими стоками з невлаштованих селітебних територій спів розмірні з масштабами впливу на санітарний стан водних об'єктів скидів неочищених господарсько-побутових стічних вод.

Вищесказане показує всю різноманітність проблем взаємодії рекреації з оточуючим середовищем і особливу складність регулювання цих взаємовідносин стосовно водних об'єктів і перш за все якості водного середовища і стану екосистем.

5.4 Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів

Науково-методичне обґрунтування раціонального водокористування – один з важливих аспектів проблеми задоволення зростаючого попиту населення на рекреаційні ресурси і послуги. Підвищення ефективності рекреаційного використання водних об'єктів потребує досліджень широкого кола взаємопов'язаних питань – економічних, технічних, екологічних, організаційних і проведення практичних заходів на основі наукових рекомендацій.

В науковому плані першочерговими є кілька наступних завдань. Перш за все необхідно **розробити генеральну схему рекреаційного використання водних об'єктів на перспективу**. При розробці цієї схеми необхідно визначити фонд рекреаційних водойм, охарактеризувати принципові особливості рекреаційного водокористування для морів, озер, річкових систем, водосховищ, а також науково обґрунтувати потребу у створенні спеціальних рекреаційних водойм у районах міських агломерацій. По окремих крупних водних об'єктах, які є особливо цінними в міжнародному чи регіональному масштабах, повинні бути розроблені свої регіональні схеми рекреаційного освоєння.

Другим актуальним завданням є **розробка наукових основ оптимізації рекреаційного водокористування з метою максимального обмеження негативного впливу водних рекреацій на оточуюче середовище**, наукового обґрунтування рекреаційних навантажень на різні типи акваторіально-територіальних комплексів.

І, нарешті, ціла низка взаємопов'язаних завдань вимагає свого науково обґрунтованого рішення при **розробці системи практичних заходів, спрямованих на регулювання розвитку рекреаційного водокористування, забезпечення оптимальних умов для масового відпочинку населення біля води.** Сюди входять питання поточного і перспективного розвитку мережі рекреаційних закладів різного типу, об'єктів інфраструктури відпочинку, визначення режимів використання рекреаційних зон, регулювання потоків рекреантів і багато іншого. Особливого значення при цьому набуває правильна оцінка місцевих конкретних умов і реальних можливостей регіонального розвитку водних рекреацій.

Звичайно, здійснення теоретичних основ рекреаційного природокористування вимагає ряду соціальних, економічних, екологічних, географічних, гідрологічних, фізико-хімічних і медико-біологічних досліджень. При цьому найскладнішим в науково-методичному відношенні моментом є те, що масове рекреаційне використання більшості водних об'єктів (за винятком створених спеціально з метою рекреації) відбувається в умовах інтенсивного господарського використання ресурсів водойм і річкових екосистем. Інакше кажучи, рекреація повинна «вписуватись» у вже сформовану структуру взаємовідносин між галузями господарства, які використовують водні ресурси, акваторії і берегові зони. Не-обхідно також підкреслити і принципову важливість диференційованого підходу до рекреаційного освоєння ділянок побереж і акваторій стосовно різних видів водних рекреацій і особливостей водних об'єктів.

Існує деякий загальний науково-методичний підхід, який враховує різноманітність аспектів розвитку водних рекреацій і дозволяє розробляти для конкретних акваторіально-територіальних комплексів шляхи інтенсифікації їх рекреаційного використання.

Основна ідея цього підходу полягає в науковому обґрунтуванні і організації цілеспрямованого та інтенсивного використання окремих ділянок акваторій і берегових зон водойм у відповідності з їх природними особливостями, характером і перспективами господарського освоєння, напрямками та інтенсивністю антропогенних впливів.

Акваторіальне районування, планування і облаштування водойм спрямовані на практичне здійснення конструктивного підходу до оточуючого середовища і його окремих компонентів у сфері впливу водойм, що відповідає системній стратегії використання природних об'єктів людиною: пізнанню структурної організації об'єкта (районування), уявленню про найбільш оптимальну просторову і функціональну структуру (планування), спрямованій дії на об'єкт (облаштування).

Пояснимо неоднорідність будови водойм на прикладі водосховищ. Дані їх комплексних досліджень вказують на суттєву неоднорідність просторового розподілу наступних основних характеристик:

- морфолого-морфометричних (глибина, ширина, будова берегової лінії);
- гідрологічних (режим рівнів і проточності водних мас, структури транзитно-циркуляційних течій, параметрів вітрових хвиль, розподіл донних відкладів);
- фізико-хімічних (розподіл температури, прозорості і забарвлення води, полів концентрації основних іонів, розчинених газів і біогенних елементів);
- біологічних (різноманітність видового складу, біомаси і продуктивності бактерій, планктону, бентосу, риб, водної рослинності).

Це дає можливість вважати водосховища внутрішньо неоднорідними гетерогенними об'єктами за комплексом основних характеристик, з суттєвою просторовою неоднорідною по довжині, ширині і глибині структурою гідрофізико-хімічних умов, чисельністю біомаси і продуктивністю основних біологічних компонентів.

Крім комплексу природних факторів, які обумовлюють неоднорідність гідрологічних, гідрохімічних і гідробіологічних режимів ділянок водосховищ, все більшого значення починають набувати фактори антропогенної дії на водойми. Перш за все це забруднення акваторій стічними водами, скиди підігрітих вод ТЕЦ, а також господарська діяльність на водозборі – торфорозробки, тваринницькі комплекси, вирубування лісів, змивання отрутохімікатів і добрив. В результаті антропогенного впливу неоднорідність режимів окремих ділянок акваторій набуває ще більшого характеру, а особливо за комплексом гідрохімічних і гідробіологічних показників.

У зв'язку з істотними неоднорідностями розподілу по акваторії основних показників і характеристик кожне водосховище необхідно розглядати як систему взаємодіючих природних комплексів меншого рангу по відношенню до всієї водойми в цілому, просторову структуру (розміщення) і функціонування яких доцільно виявляти з допомогою районування.

Розробку конкретних рекомендацій для водосховищ з метою покращення просторової і функціональної структури комплексних складових можна проводити на основі детального вивчення структури, яке проводиться шляхом комплексного районування. Тому для розробки основних принципів планувального та інженерного поліпшення водосховищ результати, отримані при їх районуванні, є важливим вихідним матеріалом.

Метою планування є визначення найдоцільніших видів господарської, рекреаційної і природоохоронної діяльності на ділянках акваторій та у береговій зоні.

Результатом планування водосховища є конкретна схема розміщення, організації, режиму функціонування і взаємодії промислових, транспортних, селітебних, сільськогосподарських, рекреаційних, біопродуктивних,

природоохоронних, заповідних, буферних, водоохоронних зон, а також зон особливо несприятливої дії.

Заключним етапом підходу є облаштування водойм, тобто сукупність різних заходів, які здійснюються з метою управління водоймами і спрямованих на раціональне і комплексне використання їх ресурсів.

При комплексному облаштуванні водойм необхідне використання даних районування і планування, які створюють необхідну основу для вибору, облаштування і проектування заходів, визначення їх складу, об'єму, послідовності, місця і часу проведення.

ТЕМА 10 ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

План

1. Сутність та значення готельного господарства
2. Типи готелів та їх характеристика
3. Нормативно-правове забезпечення готельного господарства в Україні

1.1 Сутність та значення готельного господарства

Готельне господарство є надзвичайно важливим у сфері туризму, і я важливою його складовою, адже виконує ряд надзвичайно важливих функцій і є одним з найважливіших елементів під час будівництва туристичної інфраструктури. Тож розберемо це питання детальніше. **Готельне господарство-це частина соціальної інфраструктури регіону, яка створює сприятливі умови для руху та облаштування населення.** З розвитком саме готельного господарства тісно пов'язаний розвиток туризму будь-якої місцевості, вдосконалення робочих стосунків та відносин, а також виробничих справ. Якщо ми візьмемо до уваги досвід інших країн, то можна помітити позитивний вплив готельного господарства, що внаслідок **забезпечує населення відповідними послугами, аджегалузь потребує залучення населення до діяльності, надає робочі місця, а умови постійної конкуренції забезпечують рентабельну їх роботу.** Також в Україні розвиток готельного господарства є дуже важливим складовим соціальної державної політики, адже буде сприяти більш посиленому руху людей.

Туристи та інші групи населення обслуговуються готелями різного типу, а саме: заклади відпочинку (пансіонати, бази відпочинку, туристичні бази, будинки), мотелі, спеціалізовані установи (транспортні засоби розміщення, молодіжні табори та центри відпочинку, кемпінги) та заклади лікування (санаторії-профілакторії, пансіонати з лікуванням, санаторії). Розвиток готельної індустрії розвивається дуже стрімко і фінансові надходження також зростають включаючи й валютні.

Готельна галузь України є також важливим елементом готельного господарства світу. Все це пов'язано з певними факторами, як наприклад зручне географічне положення, поруч з країнами Європи, адже Україна є країною центральної Європи, що в свою чергу дає розвиток діловим поїздкам в поєднанні з розвитком українського бізнесу та провокує розвиток готельного господарства, щоб рівень обслуговування відповідав європейським стандартам.

Важливим у готельному господарстві є готельний сервіс та надання готельних послуг. До складу готельного сервісу входять певні послуги для туристів, які є ключовим чинником, для визначення перспектив розвитку туризму в Україні [2][3]. **Готельна послуга - це дії підприємства з розміщення шляхом надання номера для тимчасового перебування в готелі.** В свою чергу готельні послуги є складовою сфери послуг і діляться на певні етапи надання цих послуг. Розглянути ці етапи детальніше ми можемо на рисунку (рис. 1.1)

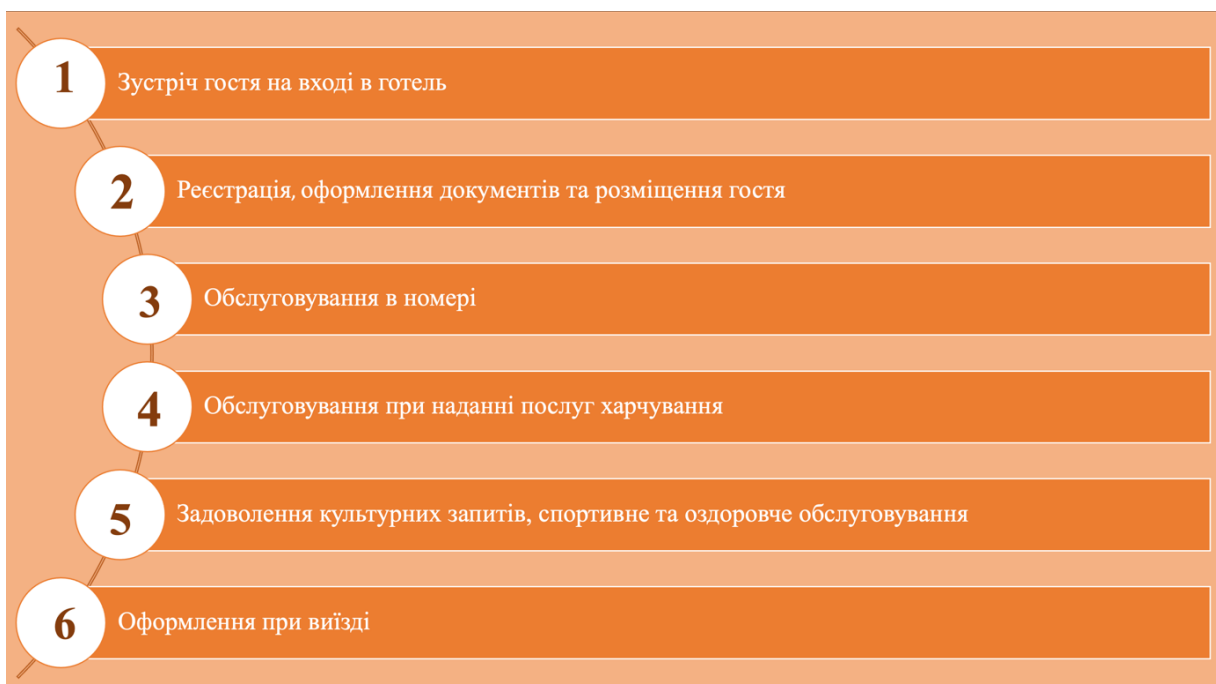

Рис. 1.1 Етапи надання готельних послуг

Також готельні послуги мають свої особливості, серед яких: **мінливість якості, нерозривність виробництва і споживання та нездатність до зберігання.** Готельні послуги можна поділити на основні та додаткові. До основних ми можемо віднести загальний обсяг послуг готелю, а саме: користування інвентарем номеру, до прикладу холодильником, чи телевізором, послуги харчування та послуги проживання. Загалом це послуги, які входять до

вартості номеру, які згідно договору надаються.

До додаткових послуг ми можемо віднести послуги, які надаються готелем додатково за додаткову плату та передбачені окремим договором. Це можуть бути: послуги з прання, прасування, надання місця на стоянці для автомобілів, послуги спа, перукарні, прокат різного інвентарю та інші. Також забороняється надавати гостю додаткові послуги без його прохання, а якщо послуги все ж таки готель надав, він не повинен вимагати за них оплату, а якщо гість все ж таки їх оплатив, готель повинен повернути йому ці кошти. Втім ряд послуг (надання гостю відповідного інвентарю, виклик швидкої допомоги, розбудити у час, який гість попросить та надання кореспонденції) готель повинен надавати гостю безкоштовно.

Сфера послуг залежить від ряду певних чинників, до яких входять: **економічні (рівень доходів, цін), науково-технічних, психологічних, соціально-демократичних.** А також виконує ряд функцій, серед яких : **економічні (обслуговування процесу виробництва, відтворення робочої сили, створення додаткових матеріальних благ), соціальні (задоволення потреб населення у різних видах обслуговування, забезпечення значення витрат і покращення умов праці, реалізація вільного часу).**

Все це в комплексі складає індустрію гостинності, адже це комплексна послуга, яка веде до створення хорошого іміджу підприємства. **Найкращою оцінкою гостинності є вторинне використання послуги. Гостинність також має свої концепції, серед яких : гуманітарна (емоційне задоволення клієнтів), технологічна (матеріально-технічний стан), функціональна (якість обслуговування клієнтів), комерційна (отримання доходів, дотримання принципів економіки).** Це в принципі самостійна галузь економіки, яка складається з комплексу функцій і галузей внаслідок яких повинно відбутись повне задоволення попиту на різні види розваг та відпочинку

При наданні готельних послуг важливим є комплексне поняття – культура обслуговування, адже воно свідчить про рівень фізичного та психологічного комфорту. Втім таким же важливим є і поняття якості обслуговування, що являє собою ступінь корисності послуг, сукупність властивостей, що може повністю задовільнити потреби гостя. На вплив якості також впливають зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх ми можемо віднести: державну політику в туристичній сфері, структура готельного господарства, територіальний розподіл підприємств готельного господарства (Одеса, Львів, Київ, області). До зовнішніх ми можемо віднести кадрову політику та матеріально-технічну базу готелю.

Отже готельне господарство є надзвичайно важливою складовою в туристичній сфері та інфраструктурі і має в свою чергу ряд факторів, які впливають на якість надання готельних послуг та оцінку їх якості.

1.2 Типи готелів та їх характеристика

Тема типізації та класифікації готелів досить важлива, адже саме від розвитку готелів залежить і рівень розвитку готельного бізнесу, тож для початку розберемо,

що ж таке сам готель. Готель- це певне підприємство для розміщеннялюдей, яке надає кімнату для тимчасового проживання, терміном не більше ніжна 45 діб. Також в залежності від рівня готелю, ним можуть надаватись додатковіпослуги. На даний час готелі значно відрізняються за рівнем комфорту, забезпеченістю харчуванням, рівнем цін, місцем розташування, місткістю, функціональним призначенням, рівнем комфорту, кількістю поверхів, режимомексплуатації, тощо. Кожен з цих факторів впливає на будівництво, проектування, розташування готелю, а також сприяють різному складу готельних приміщень. Рівень комфорту, призначення, місткість, поверховість являються основними ознаками при характеристиці готелів.

Класифікаційна система - це поділ на категорії згідно з певних критеріїв і в загальному виділяють офіційний та професійний підходи до класифікації. Офіційний підхід займається розробкою, поширенням, проведенням комплексу необхідних вимог якості комфорту закладу займаються державні органи (Україна, Греція, Італія), а професійним підходом займаються недержавні об'єднання та союзи у сфері гостинності, прикладом є країни - Австрія, Швейцарія.

Також **класифікація закладів розміщення відбувається за певнимикритеріями:**

- 1. Оформлення й обладнання інтер'єру;**
- 2. Стан будівлі, транспортна доступність, інфраструктураоблаштування прилеглої території;**
- 3. Характеристика громадських приміщень, наявність конференц –зали, холу, тощо;**
- 4. Наявність закладів харчування в готелі та їх стан;**
- 5. Стан номерного фонду (стан номерів, частка 1-2 місних, зручностей номері, тощо)**
- 6. Рівень підготовки та якість обслуговування персоналу;**
- 7. Рекламно-інформаційне та інформаційно-технічне забезпечення;**
- 8. Матеріально-технічне забезпечення (стан меблів, інвентарю, тощо);**
- 9. Номенклатура та якість пропозицій, додаткових платних та безкоштовних послуг;**

Ці всі критерії застосовують до всіх систем класифікації. До персоналу в свою чергу також висуваються вимоги щодо знання іноземних мов, зовнішнього вигляду, кваліфікації, віку, освіти [6].

Загалом в світі існує понад тридцять систем класифікації, в основі яких лежить рівень комфорту. Втім найрозповсюдженішими є:

- 1. Європейська система, яку ми знаємо як систему «зірок», яка основана на розподілі готелів від однієї до п'яти зірок та базується на національній системі класифікації Франції. Саме таку систему ми використовуємо в Україні, як і Єгипет, Австралія, Угорщина й інші.**
- 2. Система букв, яка застосовується в Греції (A,B,C,D + De Lux);**
- 3. Система корон, яку можна зустріти у Великобританії. Дві корони дорівнюють одній зірці, які є червоні та чорні.**

4. Індійська система, яка використовується в країнах, які розвиваються, а побудована на бальній оцінці.

В Україні як ми вже зазначали класифікація готелів відбувається за європейською системою і також є два стандарти, які регулюють діяльність суб'єктів готельного бізнесу, до яких відносяться: «Послуги туристичні. Класифікація готелів» 2003 року та «Послуги туристичні. Заклади розміщення. Загальні вимоги» 2006 року. Тож в Україні готелі поділяються на п'ять категорій (зірок), що визначає ряд критеріїв готелю.

ГОТЕЛЬ З ОДНІЄЮ ЗІРКОЮ вміщує в собі до 50 номерів, побудований з недорогих будівельних матеріалів, має вивіску, яка світиться та озеленення біля готелю. Одномісні номери площею 8 м², двомісні - 10 м², номери для трьох гостей - 14 м². В номері повинно бути: ліжко з комплектом білизни, гардини навікнах, вішалка, килим, склянка для кожного гостя, щітка для одягу, зручності у ванній кімнаті, робота 24 години, надання праски, в умивальнику холодна та гаряча вода, інформаційні матеріали, обов'язкові послуги для готелю з однією зіркою, зміна білизни раз на три дні, виклик таксі, щоденне прибирання номеру.

ГОТЕЛЬ З ДВОМА ЗІРКАМИ має все, що й готель з однією зіркою, але одномісні номери - 9 м², двомісні - 12 м², для трьох гостей - 16 м². Додається обов'язково бар, кафе, чи ресторан, а також послуги з бронювання, або продажу квитків до розважальних закладів.

У готелі з трьома зірками площа одномісного номеру - 10 м², двомісного - 14 м². В плюс до всього готель має свій стиль, певний архітектурний ансамбль, меблі й обладнання середньої вартості, має два входи, спеціально оформлена зона ресепшн. В номері: замок з запобіжником, загальне освітлення й місцеве, розетки, телевізор з холодильником, тумбочки, шафа, вішалки, стільці, стіл, жалюзі, дзеркало, письмове приладдя, інформаційні матеріали, також для кожного гостя по 3 рушники, кошик для сміття. Плюс додаються обов'язкові послуги, до яких входять: піднесення багажу, щоденне прибирання номеру, заміна білизни раз на 3 дні, прання, сейф у адміністратора, обмін валюти, прокат туристичного інвентарю, сніданки.

Площа 4 зіркових готелів також збільшується. Номери для одного гостя - 12 м², для двох - 15 м². В номер додається міні бар, міні сейф, журнальний столик, швацький набір, набір посуду для води та чаю, мінеральна вода 0,2л на гостя щоденно, пакети для пральні та хімчистки. До ванної кімнати додається фен, чотири рушники, пакети для предметів гігієни. В готелі - банкетний зал, актовий зал, бізнес центр, басейн, сауна, спортзал, перукарня, камера зберігання. Обов'язкові загальні послуги: щоденна зміна білизни, організація зустрічі та проводів гостя, цілодобова робота хоча б одного бару, обов'язкове знання хоча б двох іноземних мов.

Готелі з п'ятьма зірками мають оригінальний інтер'єр, прикрашений авторськими роботами, живими квітами, меблі дорогі, все в одному стилі, замки підвищеної безпеки, телефон, халат та тапочки, додатковий бар, медичний кабінет, послуга паркування авто персоналом та знання двох -

трьох іноземних мов.

Всесвітньою торговельною організацією розроблено класифікацію підприємств готельного господарства. Засоби розміщення поділяються на дві групи. Перша група включає колективні засоби розміщення, до яких входять: готелі та аналогічні засоби розміщення, спеціалізовані заклади (оздоровчі табори праці й відпочинку), інші колективні заклади (помешкання призначені для відпочинку, майданчики для кемпінгу). Друга група включає індивідуальні засоби розміщення, до яких входять власні помешкання, орендовані кімнати в сімейних домах, орендовані помешкання у приватних сімей, чи агентств, помешкання, які надаються родичами, чи знайомими.

Типізація сучасних готельних підприємств має свої ознаки.

За розташуванням готелі можуть бути в містах та центрах міст, в курортних містах, в сільській місцевості, на транспортних засобах, при шляхові.

За місткістю номерного фонду в різних країнах визначається по різному. У нас маленькі мають до 150 номерів, середні - 150-299 номерів, великі – від 300 до 600 номерів, а мега готелі мають у своєму фонді понад 600 номерів. У світі готельний номерний фонд загалом зосереджений в малих та середніх готелях.

За рівнем цін готелі бувають: бюджетні – 25-30 \$, економічні - 35-55 \$, середні – 55-95 \$, апарт готелі – 65-125 \$, першокласні готелі – 95-195 \$, фешенебельні готелі, вартість яких від 250 \$.

За режимом роботи готелі можуть бути як для постійного так і для сезонного обслуговування.

За тривалістю перебування клієнтури є готелі короткочасного та довготривалого перебування.

За метою готелі можуть бути для ділових клієнтів, для відпочинку, для транзитних клієнтів.

За наданням послуг харчування готелі можуть бути без надання харчування, зі сніданком, або включати повний пансіон.

За формою власності можуть бути як приватні, так державні та муніципальні.

За архітектурно-планувальними особливостями готелі поділяються на історичні, модерні та класичні.

Поверховість готелів може бути будь-якою. В Україні середня кількість поверхів готелів від п'яти до шістнадцяти поверхів. Готелі бувають малоповерхові, середньої поверховості, підвищеної поверховості, багатоповерхові, висотні.

Загалом в Україні найчастіше можна зустріти готелі для людей, які приїжджають по діловим справам, або на короткотривалі подорожі [7]. Це майже завжди готелі загального типу, які переважно знаходяться у центрі міст.

Отже, завдяки класифікації готелей за різними ознаками, завжди можна обрати зручний для себе варіант, розуміти як можна покращити сервіс певного готельного господарства, а також знати, чи всі послуги надає готель, які зобов'язаний, при його відвіданні відповідно до категорії, до якої відноситься.

1.3 Нормативно-правове забезпечення готельного господарства в

Україні

Нормативно-правове забезпечення готельного господарства на даний час має дуже багато пунктів для вдосконалення, адже на етапах пов'язаних з законом, ведення готельного господарства дуже ускладнюється. У цьому підрозділі розберемо нормативно-правове регулювання готельної діяльності зі сторони адміністративного важелю державного регулювання як дуже важливе питання, а також дослідимо акти, якими готельне господарство регулюється, за певними групами: постанови Кабінету міністрів України, Закони України, міжнародні стандарти, національні стандарти та інші акти. Готельне господарство України потребує вдосконалення актів, якими регулюється господарство, для створення комфортних умов діяльності, яка буде спрямована на узгодження інтересів як споживачів, так і виробників. Так як до України приїжджає велика кількість іноземних гостей, які залишаються в готелях та закладах розміщення, що робить значний вклад в економіку країни, тому держава повинна бути зацікавлена в розвитку законів та актів, які сприятимуть розвитку діяльності.

Для того, щоб покращити ефективність діяльності готельних господарств, фінансову стійкість, яка залежить від багатьох факторів, важливим з яких є зростання попиту на послуги як на внутрішньому так і на міжнародному ринках, потрібно мати ґрунтовну комплексну систематизацію нормативно-правової бази, в яку входитимуть міжнародні нормативно-правові акти. Втім, якщо існує багато нормативно-правових актів, не існує системи, яка буде єдиною, комплексної дії та взаємозв'язку цих актів. Неможливо без якісної та ґрунтовної бази, яка моглаби регулювати та встановлювати правила, забезпечити фінансову стійкість підприємств готельного господарства. То ж робота над цим підрозділом ґрунтується на аналізі нормативно-правових актів, які у готельному господарстві регулюють діяльність суб'єктів господарювання.

Так як держава має виступати гарантом в питаннях економічної та фінансової стабільності, вона має створювати для розвитку готельних підприємств сприятливі умови [8]. У цьому випадку адміністративні важелі державного регулювання виступають невід'ємною складовою системи технологій сфери гостинності, які гуртуються на методико-організаційних засадах, внаслідок чого формується цілісний інституціональний механізм функціонування підприємств сфери гостинності. Якщо проаналізувати нормативно-правове поле саме діяльності готельного бізнесу, всю документацію можна згрупувати за напрямками представленими на рисунку (рис. 1.2)

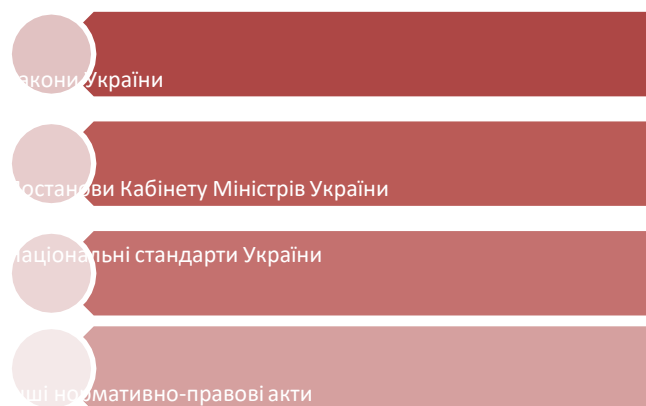

Рис. 1.2 Напрями нормативно-правового поля діяльності готельного бізнесу
Джерело: Розроблено автором

Основними Законами України, які регулюють основні аспекти діяльності готельних господарств є Цивільний кодекс України, який регулює майнові та немайнові відносини в той час коли готельні господарства надають свої послуги, та Господарський кодекси України, який має забезпечувати підвищення ділової активності різних суб'єктів господарювання, розвиток готельних підприємств, соціальну спрямованість підприємств, налагоджує економічну систему підприємств. Саме ці закони займаються регулюванням основних відносин між учасниками ринку як готельних так і загалом туристичних послуг. Також одні з найголовніших аспектів роботи готельних підприємств визначає Закон України «Про туризм» [9], в якому визначаються соціально- економічні, правові засади впровадження державної політики, а також забезпечує безпеку відпочиваючим, їх комфорт, враховуючи права людини. Закон України «Про курорти» забезпечує туристам розвиток курортів, спрямовує діяльність територій на оздоровлення, рекреацію, забезпечення комфорту під час розміщення. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» забезпечує безпечні для відпочиваючих стандарти продуктів харчування, які ввозяться до готелів та інших закладів розміщення. Закон України «Про стандартизацію» розрахований на встановлення єдиної технічної сфери в готельній сфері. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [10], метою якого є врегулювання суспільних відносин та встановлює правила стосовно санітарних норм на підприємствах, контроль здійснення як санітарного так і епідеміологічного нагляду на підприємствах. Закон України «Про захист прав споживачів» слідкує за взаємовідносинами між виробниками послуг, а також їх споживачами.

В свою чергу заклади розміщення відносяться до сфери гостинності, а врегулюванням цієї сфери займається Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке затверджує категорії готелям та іншій інфраструктурі, а також надає сертифікати з цими категоріями закладам розміщення та вносить їх в реєстр, а також веде його. Якщо ми візьмемо до уваги дані Реєстру за 2019 рік, загалом до нього входило 389 готелів різних категорій, найбільше з яких, готелі – відзначені 3 зірками у кількості-144 заклади, 4 зіркових трохи менше, а саме – 135, 5 зіркових – 51 заклад, 2 зіркових – 35, а 1 зірку мають 24 заклади. Майже всі 5 зіркові готелі розташовані у великих містах, таких як: Київ, Львів, Одеса, Дніпропетровськ, в яких дуже добре розвинений діловий туризм. Якщо взяти до уваги дані Державної служби статистики України, можна побачити, що у 2019 році на території нашої країни було 5451 засіб розміщення. Якщо ми детальніше розглянемо Закон України «Про туризм», у ньому розбираються також види об'єктів інфраструктури та закладів розміщення.

Цікавим також є те, що цей закон забороняє в закладах розміщення без сертифікату категорії, саме розміщення. Кабінет Міністрів України також має певні постанови щодо діяльності суб'єктів готельного господарювання, основними з яких є: «Про затвердження Порядку встановлення категорій

готелями та іншими об'єктами, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення», якою визначається процедура щодо встановлення закладам розміщення категорій, для чого існують органи сертифікації. Готелям категорії надаються в зірках, а іншим закладам розміщення категорія визначається в залежності від рівня обслуговування. Постанова «Про затвердження Порядку доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури», якою встановлюється процедура, якою інформація надається споживачам, стосовно категорії закладів та стосовно самого об'єкта. Постанова «Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення», яка забезпечує питання стосовно послуг розміщення для юридичних та для фізичних осіб.

Важливим також є вимоги щодо діяльності закладів, які встановлені національними стандартами України, серед яких – ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги», ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів», ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства», ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» [11].

Саме за стандартом 4269:2003 проходять роботи щодо оцінки готелів, внаслідок чого і визначається категорія, яку зазначають на вивісках готелів, квитанціях, а також до кожної категорії є обов'язкові умови для виконання та щодо надання послуг та забезпечення комфорту. Також обов'язкові послуги та вимоги визначаються у стандарті 4268:2003. Важливим для закладів розміщення також є державні будівельні норми, адже вони призначені на реконструкцію та будівництво засобів розміщення, а саме такі норми, як: ДБН В.2.2-25:2009, ДБН В.2.2-9:2018, ДБН В.2.2-20:2008 [12].

Розглянемо детальніше суть стандартів. ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги» надає стандарти, яких слід дотримуватись при наданні послуг, встановлюють класифікацію. Завдяки цим стандартам можна конкретизувати вимоги до закладів, а також він придатний для того, щоб сертифікувати готель, або інші заклади розміщення [13].

ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» також може використовуватись для сертифікації, встановлює класифікацію різних закладів розміщення.

ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення», включає в собі терміни, які обов'язкові при оформленні документів діяльності готельних господарств. Також у цьому стандарті адаптований міжнародний стандарт - ISO/FDIS 18513^2003 Tourism services – Hotels and tourism accommodation –Terminology [14].

Особливо важливим для діяльності готельних господарств є сертифікація закладів та їх ліцензування, яке надає споживачам гарантії стосовно надання послуг відповідної якості та захищає їх права, а також слідкує за дотриманням як санітарних так і інших норм. Якщо встановити певні параметри та встановити чіткі критерії, за наявності яких буде сигналізуватись про обов'язкове придбання ліцензії, що в свою чергу сприятиме створенню дієвої системи ліцензування [15].

Важливими для діяльності є також накази Міністерства економіки та з

питань Європейської інтеграції України, Державної туристичної адміністрації. З них основними є 3 нормативно-правові акти.

Наказ Державної туристичної адміністрації України «Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг», в якому регламентуються вимоги стосовно користування всіма засобами розміщення, а також регулюються відносини між тим хто надає готельні послуги, та споживачем цих послуг [16].

СанПін 42-123-5777-91 – Санітарні правила для підприємств громадського харчування, включаючи кондитерські цехи і підприємства, що виробляють м'яке морозиво. Цей акт стосується ресторанів, які часто знаходяться на території

готелів, особливо високої категорії. Основною задачею є збереження санітарних умов, контроль поставки свіжих продуктів, їх транспортування, обробка продуктів, які доставляються, гігієна працівників закладів.

Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Рекомендованих норм технічного оснащення закладів громадського харчування», який також стосується ресторанів на території готелів, який в свою чергу спрямований на будівництво та налаштування обладнання, проектування [17].

Найважливішими об'єктами нормативно-правового регулювання є організація надання готельних послуг, виробництво, реалізація. Політика нашої держави спрямовується на покращення критеріїв, а також функціонування. Тож виявивши основні проблеми стосовно діяльності готельних господарств, їх регулювання, оцінюванні рівня значущості в економічних умовах, що може сприяти ствердженню, що для готельної діяльності надзвичайно важлива державна підтримка.

Отже, проаналізувавши нормативно-правове забезпечення готельної індустрії, можна зробити висновок, що це потребує вдосконалення, адже воно є надзвичайно важливим і виконує роль адміністративного важелю державного регулювання. Також досліджено, що поновлювати нашу нормативно-правову базу важливо також для міжнародних відносин, тож необхідно виконати комплексне систематизування основних положень, їх узагальнення, сфери впливу документів, відповідність документів міжнародним аналогам.

1. Передумови розвитку готельного господарства в Україні

Готельна індустрія є ключовим елементом туристичної галузі в країні, а також формує вигляд держави на міжнародній туристичній арені. Туристична галузь формується з декількох елементів, і готель, в якому будуть відпочивати туристи або на декілька днів заїдуть подорожуючі, має велике значення як для регіону перебування, так і для країни в цілому.

Наша країна має дуже хороше географічне положення, яке насичене як і природними ресурсами, так і історичними, а також культурними. Також територія нашої країни має ресурси різних мінеральних вод, грязей, пам'яток історії, що сприяє розвитку різних видів туризму, особливо рекреаційного, а це в свою чергу створює попит на заклади розміщення і велику кількість ліжок-місць.

Кожен регіон України має свої ресурси і свій попит на розвиток в ньому готельного господарства. Частково Україну можна поділити на чотири туристичних регіони: **Карпатський, Поліський, Дніпровський, Азово-Чорноморський**, які в свою чергу поділяються на інші райони. Такі регіони виділено за рекреаційним районуванням.

Клімат нашої країни є сприятливим для різних видів туризму, а також лікування та відпочинку, адже він помірно-континентальний, але відрізняється в Карпатських та Кримських горах, що зумовлює комфортний відпочинок літом, та надає сприятливі умови для зимніх курортів.

Водні ресурси також збагачують всю Україну, адже на території знаходиться Чорне та Азовське моря, а також більше, ніж 70 тисяч річок, багатоз яких повноводні, а найвідоміша – Дніпро. Горні річки сприятливі для використання байдарок, що розвиває на території регіону спортивний туризм. Озера України знаходяться переважно на Волинському Поліссі, а в загальному в Україні їх понад 3 тисячі, що дозволяє здійснювати рекреаційний туризм і залишатись на довгий час.

Важливими є бальнеологічні ресурси, на які багатий переважно Карпатський, а також Причорноморсько-Азовський регіон. Найбільше мінеральних джерел знаходиться на Закарпатті та у Львівській області, що у поєднанні з багатим фондом історичних пам'яток та розвитком на території лижних курортів, дає змогу туристам залишатись на довгий час, а різноманітність видів туризму, який можна здійснити, заохочує багато гостей, надає сприятливі умови для сімейного відпочинку, а високий рівень надання послуг у цьому регіоні сприяє великому попиту на заклади розміщення, які активно будуються.

Багато запасів грязей зосереджені на окупованих територіях нашої країни, що зупиняє повністю розвиток готельного господарства та умов для відпочинку на цих територіях.

Лісові ресурси України одні з найкращих в Європі, що також сприяє розвитку туризму зовнішніх туристів як в рекреаційних цілях, так і полюванню. Окрім лісів у нашій країні багаті ландшафтні ресурси, серед яких виділяються печери, які знаходяться в більшості в Подільсько-Буковинському, Карпатському, Кримському регіонах.

В Україні також знаходиться більше, ніж 6700 природно-заповідних територій. Функціонує 4 біосферних заповідника, які дуже суворі до відвідування, але в них збережена дика природа, яка дуже цікава для відвідування, але екскурсії

там обмежені. Національних природних парків на території України 11 (Азово-Сивашський, Карпатський, Шацький та інші), які також зберігають природу та мають буферні зони для лікування та відпочинку на їх території. Загалом територія заповідників та національних парків займає 10 % території України. В Україні **налічується 1020 парків, які мають історико- культурну цінність. З їх числа 19** - дендрологічні парки, метою яких є збереження, вивчення і відновлення у спеціально створених умовах представників флори. Крім цього, в країні 88 парків, що є пам'ятками садово- паркового мистецтва, а також 17 ботанічних садів, 7 зоологічних парків.

Загалом природні рекреаційні ландшафти України займають 15,6 % загальної території та можуть одночасно містити в собі 50 млн людей [18].

Важливими також є **історико-культурні ресурси. Держава охороняє понад 15,6 тисяч історичних пам'яток, і це ще не всі пам'ятки, які знаходяться на території України. Багато пам'яток збереглись ще з часів X століття, будівництва Київської Русі (Софіївський собор, Золоті ворота в Києві, Києво-Печерська лавра, Михайлівський собор у Видубицькому монастирі, Юрівська церква в Каневі та інші), з часів XIV- XVII століття на території України багато пам'яток залишилось у західних областях України. Так відомим у Європі є Львів, до якого приїжджає багато туристів, історичний центр якого включено до ЮНЕСКО, внаслідок чого там дуже добре розвинене готельне господарство, а також розвиваються інші засоби розміщення, популярними є апартаменти.**

47 найвизначніших історико-архітектурних ансамблів і комплексів оголошені державними заповідниками, серед яких Давній Галич, Києво- Печерська Лавра, могила Т.Г. Шевченка, Софійський собор у Києві, Херсонес, Хортиця мають статус національних. Всього в Україні налічується 6 тис. природних і 150 тис. історико-культурних пам'яток. З цього числа 12 тис. становлять інтерес як туристсько-екскурсійні об'єкти, але функціонують у такій ролі лише близько 5,5 тис.

Також в Україні є цікаві **гомогенні ресурси – пам'ятки пов'язані з історією держави, відомих людей, так Полтавщина має багато пам'яток пов'язаних з життям та діяльністю Гоголя, на основі чого розвивають і подієвий туризм області [19].**

Туристські інфраструктурні ресурси є складовими соціальної і виробничої інфраструктури, що можуть бути використані в організації туристичної діяльності. Вони охоплюють інфраструктуру краю і всі підприємства, задіяні у прийомі і обслуговуванні туристів. **Туристична інфраструктура являє собою сукупність підприємств, які забезпечують екскурсійне обслуговування, транспортне обслуговування (автомобільний, залізничний, морський, річковий транспорт, аеропорти, транспортні магістралі, автостоянки), послуги гостинності (готелі, туркомплекси, турбази, будинки відпочинку, кемпінги, мотелі, пансіонати, ресторани, кафе, бари) і допоміжні послуги.**

Отже територія України має дуже багато як природних, так і культурно- історичних ресурсів, які заохочують до себе багато туристів, що зумовлює попит на засоби розміщення з високим рівнем обслуговування на певних територіях, особливо в Закарпатті завдяки рекреаційному та культурно-пізнавальному туризму, а також у великих містах, таких як Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровськ внаслідок розвитку ділового туризму.

2. ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі рівень розвитку внутрішнього та міжнародного розвитку туризму значною мірою залежить від забезпеченості матеріально-технічної бази, різноманіття та якості обслуговування в галузі готельного господарства. **Основною функцією з обслуговування, яку виконують готельні підприємства для туризму – це забезпечення туристів якісним житлом та іншими різними побутовими послугами.**

Особливістю готельної діяльності є її нематеріальний характер. Тобто готельні підприємства надають туристам не готовий продукт, а особливий вид послуг. Це означає, що основою виробництва та реалізації послуг є використання матеріально-технічної бази (експлуатація інвентарю, устаткування, будівель та споруд), при цьому надання послуг не може відбуватися окремо від вже наявного матеріального продукту [20].

Діагностика розвитку готельного господарства – це аналітична комплексна оцінка всіх сфер діяльності готельних підприємств з точки зору ефективного та оптимального використання економічних ресурсів. Діагностика ринку готельного господарства дає якісну оцінку результативності діяльності готельних підприємств на певній території за певний період часу.

В теперішній час розвитку нашої країни високі вимоги до оцінювання ефективності функціонування різних рівнів економічних систем є великою необхідністю. Оскільки це впливає на соціально-економічний стан всередині держави, а також на міжнародний імідж країни. Галузь готельного господарства якраз є однією з важливих економічних систем, яка несе суттєвий вплив на сферу туризму в Україні. А сфера туризму, як зазначає Державне агентство розвитку туризму України, є пріоритетною галуззю в розвитку економіки України.

Отже, діагностику розвитку готельного господарства слід розпочинати з аналізу територіальної диференціації готельних підприємств в Україні, за статистикою кількості засобів розміщення, яку наведено в таблиці 2.1, за якою можна зробити висновок, що за 8 років у певних областях кількість закладів розміщення в Україні значно зменшилась.

Таблиця 2.1 Статистика кількості засобів розміщення в Україні (2011-2019 роки)

Регіон	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вінницька обл.	77	90	100	98	99	80	85	22	21
Волинська обл.	130	126	150	138	139	137	131	72	61
Дніпропетровська обл.	275	260	262	265	253	254	228	93	106
Донецька обл.	494	483	458	112	139	126	121	78	88
Житомирська обл.	68	70	77	79	77	83	80	17	19
Закарпатська обл.	216	208	284	287	268	256	250	54	59
Запорізька обл.	312	315	358	355	311	376	374	123	133
Івано-Франківська обл.	378	200	225	243	230	257	274	67	64
Київська обл.	142	134	170	164	158	176	162	86	96
Кіровоградська обл.	61	73	74	77	67	52	46	30	37
Луганська обл.	112	109	105	21	27	29	29	9	11
Львівська обл.	317	328	342	340	331	343	337	129	130
Миколаївська обл.	283	300	316	315	287	261	271	102	103

Одеська обл.	497	623	685	629	647	583	529	177	187
Полтавська обл.	126	133	154	143	139	109	107	43	44
Рівенська обл.	63	63	71	65	59	58	52	17	18
Сумська обл.	72	69	68	60	55	57	52	21	21
Тернопільська обл.	62	64	73	70	68	70	66	14	15
Харківська обл.	197	221	221	200	192	172	175	67	73
Херсонська обл.	256	315	363	319	259	240	225	107	88
Хмельницька обл.	76	84	106	100	87	88	90	33	31
Черкаська обл.	128	115	125	124	119	124	119	54	55
Чернівецька обл.	89	100	97	100	94	86	81	11	13
Чернігівська обл.	81	79	77	74	65	53	49	25	24
М. Київ	198	185	177	194	171	186	182	140	129
АР Крим	1141	1255	1225	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
М. Севастополь	31	39	48	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в	д/в
Усього	5882	6041	6411	4572	4341	4256	4115	1591	1626

Джерело: [51]

Найбільше закладів розміщення зосереджено в Одеській області. Це не дивно, оскільки саме Одещина є одним з центрів притягання як для вітчизняних, так і для іноземних туристів. Одеська область є одним із найбільш адаптованих регіонів для прийому туристів. Тут є заклади розміщення на будь який смак та гаманець: від недорогих хостелів до елітних 5-зіркових готелів. Незважаючи на зниження інвестиційних потоків в готельний сектор регіону, все ж таки цей вид бізнесу, як і раніше лишається привабливим та перспективним. Паралельно до цього спостерігається числа українських та іноземних компаній, які наполегливо намагаються диверсифікувати свій бізнес. Головною причиною для підвищення інтересу до регіону Одещини є **високий рекреаційний потенціал території, спричинений унікальними для України природно-кліматичними умовами.**

На кілька десятків закладів розміщення поступаються Запорізька та Львівська області.

За останні кілька років спостерігається скорочення кількості туристів, які використовують заклади розміщення, динаміку зображено в таблиці 2.2. Так згідно таблиці також можна побачити, що хоча кількість іноземних туристів в закладах зменшилась, втім внутрішні туристи стали зупинятись в закладах розміщення частіше і кількість зросла на 5,4 %. Це безпосередньо пов'язано із нестабільною соціально-економічною ситуацією в країні та постійною загрозою військових дій на території, що спричинило загальне скорочення кількості туристичних потоків з-за кордону. Також галузь готельного господарства зазнала значних збитків з часу початку поширення пандемії COVID-19. Під час пандемії широкого поширення набув внутрішній туризм, що позитивно відобразилося на підприємствах готельного господарства [21].

Таблиця 2.2 Динаміка кількості туристів, що зупинялися в закладах розміщення (2011-2019 роки)

Рік	Усього	З них:			
		Іноземці		Резиденти України	
		Тис. осіб	%	Тис. осіб	%
2011	7426,9	1427,7	19,2	5999,2	80,8
2012	7887,4	1554,8	19,7	6332,6	80,3
2013	8303,1	1665,1	20,1	6638	79,9
2014	5423,9	551,5	10,2	4872,4	89,8

2015	5779,9	665,8	11,5	5114,1	88,5
2016	6544,8	863,7	13,2	5681,1	86,8
2017	6661,2	824,5	12,4	5836,7	87,6
2018	7006,2	917,9	13,1	6088,3	86,9
2019	6960,9	959,4	13,8	6001,5	86,2

Джерело: [52]

Насправді, ці фактори, що спричинили зменшення туристичних потоків, окрім зменшення кількості відвідувачів у закладах розміщення, призвели ще до одного негативного явища – простій певного відсотку номерного фонду підприємств готельного господарства та інших структур матеріально-технічної бази.

Ще одним надзвичайно важливим чинником діагностики готельного господарства в Україні є тривалість перебування відвідувачів у закладах колективного розміщення. Вона має визначальний вплив на прибутковість як окремого готельного підприємства, так і галузі готельного господарства в цілому для економіки нашої держави. Всього на території України в закладах розміщення туристами (як вітчизняними, так і іноземними) у 2019 році було проведено 12446841 ліжко-днів, що можна порівняти з іншими роками затаблицею 2.3. Якщо порівняти 2019 рік з 2013, кількість ліжко-днів зменшилась на 37195902.

Отже, сучасний етап розвитку та функціонування готельного господарства характеризується тим, що ця сфера є важливою складовою економічного благополуччя нашої держави. Для забезпечення сталого розвитку галузі готельного господарства необхідне підвищення якості готельної пропозиції, що має відповідати міжнародним стандартам. Потрібно вводити цей фактор як масовий, можливо на законодавчому рівні, а не лише окремих готельних підприємствах. Зрозуміло, що багато закладів розміщення не мають належного фінансування, що унеможливує переходу до якісно вищого рівня. Проте, навіть незважаючи на ці фактори, галузь готельного господарства України все ще залишається привабливою та перспективною сферою.

3. Регіональні аспекти розвитку готельного господарства в Україні

У цьому підрозділі ми розглянемо, як готельні господарства розташовані на території України, а також у яких регіонах є перспективи для розвитку, де закладів не вистачає, а також, що гальмує розвиток закладів розміщення.

Загалом на даний час готельне господарство, як і багато інших напрямків, переживає не найкращі часи, в зв'язку з пандемією, внаслідок чого, враховуючи оцінки різних експертів, можна зробити висновок, що третя частина таких підприємств навряд переживе цю кризу і зупинить свою діяльність. Цю ситуацію можна вирішити пошуком напрямків готельного господарства у регіонах. Це добре вплине на соціально-економічний розвиток різних територій, адже з'являться нові робочі місця та виплачуватимуться податки. До початку пандемії розвиток закладів розміщення відбувався досить швидкими темпами. І зараз, внаслідок цього дослідження саме регіональних особливостей розвитку є популярним.

Для розвитку готелів та інших закладів розміщення дуже важлива кількість відпочиваючих, які купують готельні послуги. У 2019 році показник відпочиваючих дорівнював 6960, що менше, ніж в 2018. Якщо ж ми візьмемо до уваги сусідські країни, не важко зробити висновок, що в нашій країні в регіонах ліжко-місць значно

менше, недостатньо. У 2019 році на території нашої країни діяло 5335 засобів розміщення, в той час, як у Франції – 20,5 тисяч. Також вагомою відмінністю є те, що в Україні великі готельні підприємства становлять 70% від загальної кількості, в той час, коли в країнах Європи такий показник мають мотелі, готелі сімейного типу [23].

На даний час в Україні внаслідок пандемії у певних регіонах кількість закладів розміщення зменшилась, у деяких не змінилась, а у деяких навпаки зросла. За таблицею також можна зробити висновки, що лідируючими областями в цьому питанні є: Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Київська та Одеська області. В той же час значно погіршився стан у таких областях, як: Миколаївська, Херсонська та Волинська.

На підготованому рисунку 2.1 можна побачити динаміку стосовно кількості готельних господарств. Можна побачити як збільшилась кількість готелів в Одеській, Кіровоградській, Запорізькій, Дніпропетровській областях, що зумовлено тим, що індустрія гостинності в цих областях також стала краще розвинутою. Не дивним є те, що в свою чергу в Луганській та Донецькій областях кількість досліджуваних господарств значно зменшилась.

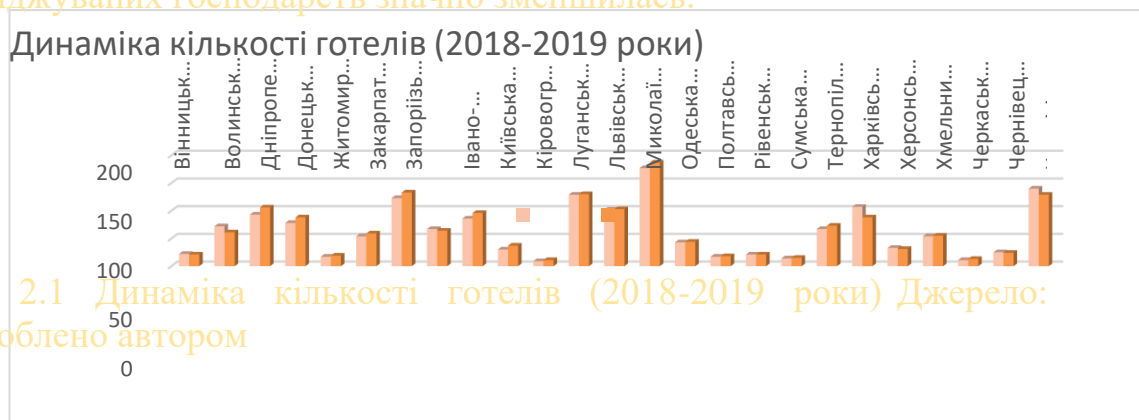

Рис. 2.1 Динаміка кількості готелів (2018-2019 роки) Джерело: Розроблено автором

На другому рисунку 2.2 зображено динаміку, яка стосується кількості ліжко-місць в регіонах України. На рисунку можна побачити, що в регіонах України певна диспропорція в цьому питанні, а також не тяжко зробити висновок, що у місті Києві та у Херсонській області кількість місць зменшилась, а у Запорізькій, Дніпропетровській та Київській, Вінницькій, Одеській, Черкаській областях навпаки збільшилась. Втім окрім готелів на території України розташовані ще кемпінги, мотелі, інші місця для туристів, але їх кількість незначна.

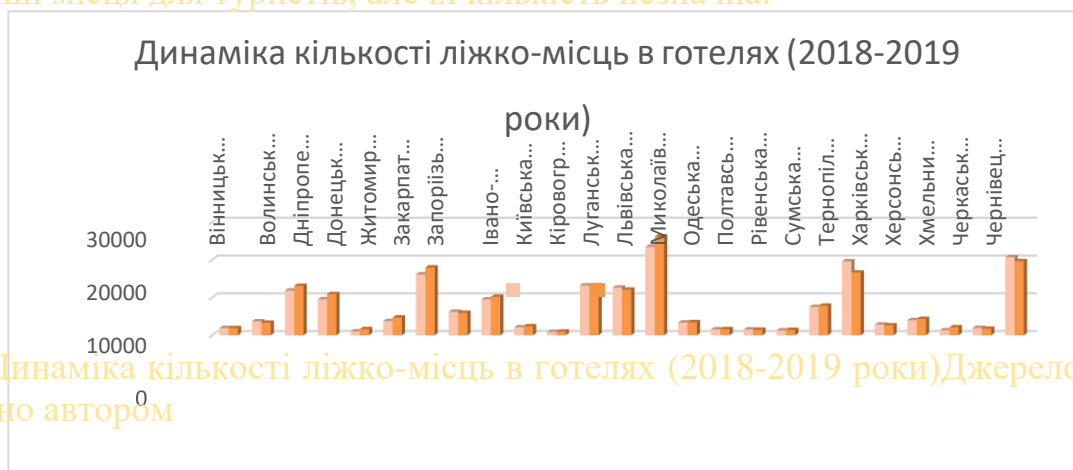

Рис. 2.2 Динаміка кількості ліжко-місць в готелях (2018-2019 роки) Джерело: Розроблено автором

Важливим також для уваги є те, що певні області потребують розвитку на їх території готельного господарства, до яких можна віднести: Кіровоградську, Донецьку, Одеську, Черкаську, Чернівецьку, Житомирську, Запорізьку, Тернопільську,

Харківську, Закарпатську, Дніпропетровську. Ці області мають певні переваги, адже в них спостерігаються позитивні тенденції стосовно розвитку готельного господарства, регіони мають для цього достатні ресурси, спостерігається також якісне виробництво готельних послуг. Ціллю такого розвитку цілком може бути підвищення рівня конкурентоспроможності готельних послуг регіону, а також однією з цілей є створення платформ для інвестицій, які сприятимуть розвитку. Для розвитку можна задіяти певні способи, до прикладу створення стратегії розвитку індустрії на національному та регіональному рівнях, також можна вдосконалити спеціалізацію підприємств, вдосконалити інфраструктуру в регіонах [24].

В регіонах, які не настільки потребують розвитку (Київ, Луганська, Івано-Франківська, Миколаївська, Львівська, Хмельницька, Сумська, Херсонська, Рівенська, Полтавська, Вінницька області), переваги трошки інші. Вони мають хороше розташування, спостерігається наявний потенціал розвитку, а також спостерігається потенціал для розвитку + в них можлива участь в грантових програмах. Територія цих областей сприятлива для утворення асоціацій, а також об'єднань. Потрібно використовувати в цих регіонах стратегію нарощення. Потрібно також підтримувати вже створені проекти. Для розвитку можна об'єднати заклади в мережі, знайти нові форми господарювання, розвивати інфраструктуру, модернізувати вже створену інфраструктуру, а також сформувати хорошу програму розвитку для готельних господарств. Динаміку розвитку готельного господарства можна побачити на таблиці 2.4. За якою можна зробити висновок, що кількість місць збільшилась майже у всіх областях, окрім: Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Миколаївської, Сумської, Хмельницької та Чернігівської. Таблиця 2.4 Динаміка розвитку готельного господарства в регіонах України (2018-2019 роки)

Регіон	Кількість готельних господарств		Кількість місць	
	2018	2019	2018	2019
Вінницька	22	21	1895	1869
Волинська	72	61	3684	3309
Дніпропетровська	93	106	11826	13070
Донецька	78	88	9505	10884
Житомирська	17	19	995	1615
Закарпатська	54	59	3748	4672
Запорізька	123	133	16102	17938
Івано-Франківська	67	64	6229	5912
Київська	86	96	9489	10184
Кіровоградська	30	37	2114	2377
Луганська	9	11	869	952
Львівська	129	130	13191	13188
Миколаївська	102	103	12620	12081
Одеська	177	187	23427	26151

Полтавська	43	44	3363	3453
Рівенська	17	18	1557	1588
Сумська	21	21	1532	1424
Тернопільська	14	15	1267	1392
Харківська	67	73	7511	7824
Херсонська	107	88	19581	16594
Хмельницька	33	31	2823	2606
Черкаська	54	55	3978	4308
Чернівецька	11	13	1325	2108
Чернігівська	25	24	1949	1722
М. Київ	140	129	20662	19619
Усього	1591	1626	181242	186840

Джерело: [50]

Отже, кожен регіон має свій попит на надання готельних послуг і має власну динаміку розвитку, внаслідок чого в певних областях кількість ліжко- місць зменшилась, а в інших збільшилась. Розібрано, які області потребують готелей вищих категорій, та на які категорії відвідувачів вони розраховані.

3. Характеристика топових готелів України

Щороку в готелях України зупиняється тисячі подорожуючих з різними цілями, різної категорії, а також як внутрішніх, так і з інших країн. Існує дуже багато різних рейтингів готелів, адже на території країни розміщено не мало конкурентоспроможних закладів розміщення в різних областях.

Для початку розберемо рейтинг з TripAdvisor, адже це **всесвітньовідомий сервіс, послуги якого є безкоштовними для користувачів, а також завдяки цьому сервісу можна спланувати повністю свою подорож, враховуючи те, що сервісу вже 22 роки, в ньому міститься багато інформації, відгуків відвідувачів, оцінок, а також, якщо заклад має відзнаку від сервісу, це надає йому певні переваги, щов свою чергу асоціюється з свого роду знаком якості.** Офіційний сайт компанії надає такі дані, що щомісяця сайт відвідує 315 мільйонів користувачів, внаслідок чого відгуків на сайті більше ніж 200 мільйонів. Мінусом для українців є те, що відгуки українською мовою заборонені . Так як оцінки відвідувачів є надважливими для закладів розміщення, візьмемо до уваги саме цей рейтинг, до якого входять 25 готелів з різних міст України, та під час складання якого за основу брали критерії рівню сервісу та зручності. Ми ж розберемо топ 10 готелівз цього списку [25].

Найкращим готелем за версією сервісу став « 11 Mirrors Design Hotel» , який розташований у нашій столиці Києві. Цей готель є єдиним дизайн-готелем в Україні та знаходиться в центрі Києва, а також до нього можна легко дістатись, так як до станцій метро «Театральна» та «Золоті ворота» лише 500 м, а до центрального вокзалу міста, 1 зупинка на метро. Знаходиться готель за адресою

– вулиця Богдана Хмельницького 34А. Загальна оцінка готелю 9,7 балів. Номери готелю дуже стильні та сучасні. Поруч з готелем розташована Національна опера України та Володимирський собор, а також одні з найкращих ресторанів міста та магазинів. Цей готель є також дуже гарним рішенням для людей, які приїжджають з діловими цілями. Сам готель позиціонує себе як бутик-готель, а також відзначає, що готель має

неординарний характер. У готелі розміщено 50 номерів, у яких втілено найновіші інноваційні рішення, а також світові тренди готельного бізнесу. Дизайн номерів розроблений українськими дизайнерами, що забезпечує невимушену атмосферу, а обслуговування персоналу та команда закладу надають всі умови для повноцінного відпочинку. Готель не розрахований на якусь певну категорію, адже за своєю концепцією вважають, що незабутніх вражень вартий кожен. Вважається, що готель для тих, хто знає життєві цінності, а також звертає увагу на свій особистий досвід, який є унікальним.

Назва також вміщує в себе певний підтекст. За ідеєю, 11 Mirrors, це як одинадцять відображень успішної особистості, до яких входять: креативність, допитливість, сміливість, оптимізм, пристрасть, незалежність, почуття гумору, гармонія, впевненість, щедрість, надійність. Готель вважається номером 1 в країні та у столиці протягом 6 років. Окрім нагороди TripAdvisor, готель має ряд інших нагород, таких як: Lux magazine life, Booking.com, Trip Expert, Kyiv Tourism Awards, World Luxury Hotel Awards, Connoisseur circle, International hotelawards, HVS. Також готель має нагороди «Найкращий міський готель у світі» та «Найкращий міський готель Європи». В готелі найпопулярнішими послугами та зручностями є: безкоштовний вай-фай, послуги транспорту до аеропорту, ресторан з доставкою їжі та напоїв до номеру, бар, та стійка реєстрації, яка працює цілодобово. Втім готель також надає спеціальні пропозиції. Це може бути пропозиція раннього бронювання, при якій можна заощадити 15 %, якщо забронювати номер як мінімум за 11 днів до поселення. Також є послуга Romantic Package, яка надається при бронюванні певних номерів, а також у подарунок гостям надають полуницю та ігристе, а також романтична атмосфера. Також є сезонні пропозиції, а також при бронюванні на довготривале бронювання, надаються додаткові знижки. Також готель має багато партнерів, серед яких: Senator Hotels and Apartments, Globe Runner Hotel & Hostel, Sky Art Foundation, TulSun та інші [26]. Даний готель зображено на рисунку 2.3.

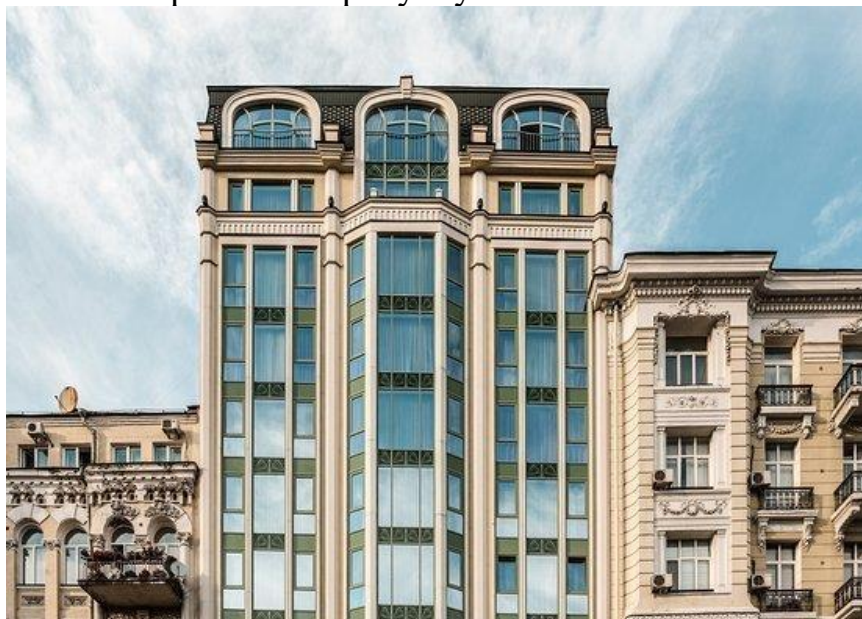

Рис. 2.3 Готель « 11 Mirrors Design Hotel»

Джерело:

[40]

Друге місце в цьому списку займає також столичний готель, який має назву «Senator Apartments Maidan», який розташований на вулиці Тараса Шевченка 8Б. Готель також розташований в центрі міста, від якого до Майдана Незалежності лише 120 метрів, що забезпечує надзвичайний краєвид з номерів готелю. Це також зручно по відношенню до інших пам'яток міста, до яких легко дістатись як пішки, так і на метро. Готель відомий тим, що входить до мережі Senator Hotels and Apartments, яка є першою в нашій країні мережею апарт-готелів, внаслідок чого готелями мережі надаються послуги на високому рівні, підтримуються єдині стандарти якості та створюється унікальна атмосфера. У готелі розміщено 42 апартаменти та номери. Готелі також є особливими тим, що розташовані в будівлях розкішних маєтків представників ділової еліти Києва ХХ століття. Провівши надзвичайну реконструкцію, готелі наразі представляють гостям надзвичайно вишуканий екстер'єр. Готель розрахований на таких гостей, які є успішними людьми, що в свою чергу люблять свободу, комфорт та вільний простір. Готель надає безліч послуг, які зроблять відпочинок надзвичайно комфортним. Відзначити можна такі послуги: послуги догляду за дітьми, письмового та усного перекладача, доставка продуктів з магазинів, а також з ресторанів міста, оренда ноутбуків та іншої техніки, а також СПА послуги, які допоможуть відпочити. Цей готель також має нагороди, які надають йому певного статусу. Серед них можна відзначити: World Travel Awards – «Найкращі сервісні апартаменти України» у 2015-2017 роках, Luxury Travel Guide: Service Excellence Award 2017, EuropeProperty.com Award – «Кращий готель у Києві» в 2007 році та інші [27]. Зображено готель на рисунку 2.4.

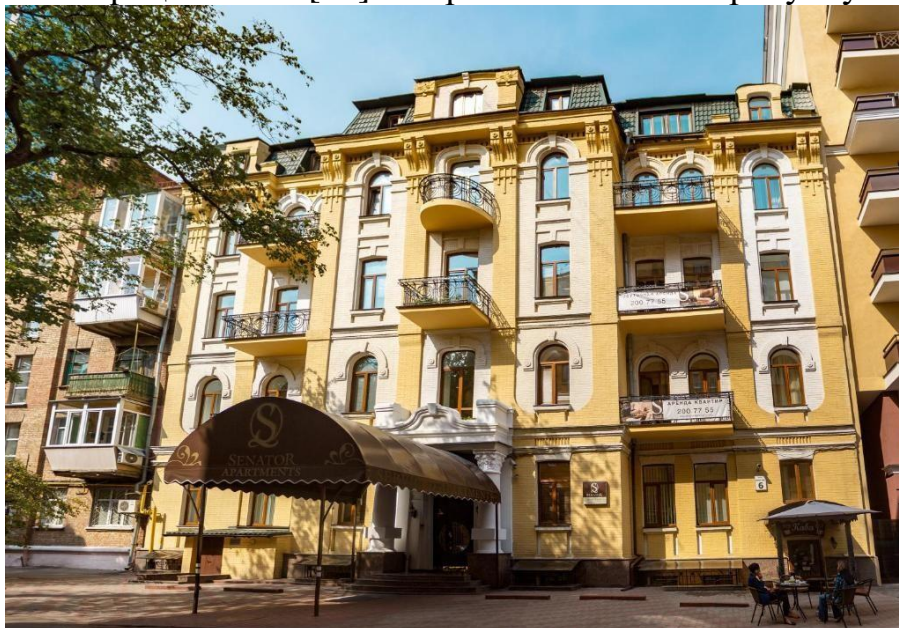

Рис. 2.4 Готель «Senator Apartments Maidan» Джерело: [41]

Третє місце займає вже Львівський готель, який має назву «Швейцарський», заклад знаходиться у самому центрі міста на вулиці Князя Романа, що дуже зручно, адже всі культурні пам'ятки знаходяться дуже близько. Номери готелю досить витончені, адже ремонт виконано в стилі сучасної класики і в номерах можна помітити класичні елементи, а також використання текстилю в інтер'єрі. Також в готелі розташовано ресторан з італійською кухнею

«Валентино», який популярний не тільки серед туристів, а й серед жителів міста, адже у ресторані є ще надзвичайна оглядова площадка. На території

готелю також є салон краси для жінок, паркінг з наглядом, римська лазня, бізнес-центр, а також зона для відпочинку дітей, що зробить і сімейний відпочинок зручним [28]. Фото готелю зображено на рисунку 2.5.

Рис. 2.5 Готель «Швейцарський»
Джерело [42]

Далі за рейтингом йде готель Харкова – «**Kharkiv Palace Premier Hotel**». Готель вважається найкращим готелем міста, а також є досить молодим, адже відчинився у 2011 році і налічує 171 номер, який обслуговує 421 співробітник. Головною ідеєю було зробити заклад домашнім для відвідувачів різних категорій. Всі номери готелю мають надзвичайний вигляд на місто, а також на території готелю є бари та ресторани, а також можна скористатись SPA- послугами готелю. Одна з переваг готелю, це те, що готель знаходиться в історичному центрі міста, а також на території є басейн, фітнес-центр, а також сауна й салон краси. Заклад також має ряд нагород, які надають йому відповідний статус [29]. Готель зображено на рисунку 2.6.

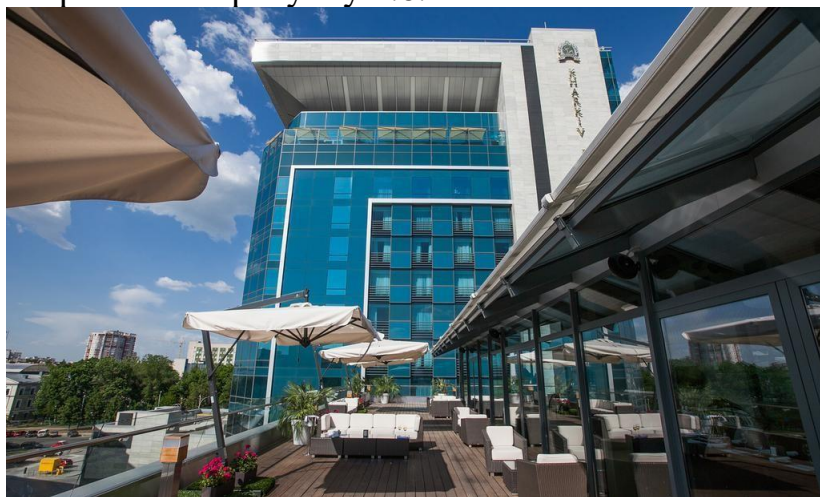

Рис. 2.6 Готель «Kharkiv Palace Premier Hotel»
Джерело:[43]

П'ятим у списку розташовується також столичний готель – «**Hilton**», який входить до всесвітньої мережі готелів. Ціни проживання в готелі стартують від 236 євро. Як і всі готелі мережі, готель Києва поєднує в собі традиції минулого та сучасності. Готель гарантує теплий прийом, широкий спектр можливостей для роботи та відпочинку. На території готелю ресторани на вибір, конференц-зали для проведення офіційних заходів. Головними цінностями закладу є: гостинність, лідерство,

відповідальність та робота в команді. Команда готелю робить все можливе для того, щоб кожен гість відчув піклування та повагу. Готелі продовжують місію Конрада Хілтона (засновника мережі), який мріяв, щоб кожен куточок на землі був наповнений світлом та теплом сфери гостинності. Бронюючи номер на пряму, ви отримуєте безкоштовний доступ до інтернету, електронну реєстрацію, бонуси, які можна обміняти на безкоштовні ночі, а також нижчу ціну. Сервіс готелю відповідає цінам і можна бути впевненим у якісному наданні послуг [30]. Готель зображено на рисунку 2.7

Рис. 2.7 Готель «Hilton»

Джерело: [44]

Не менш відомим є наступний готель – «Fairmont Grand Hotel», який також знаходиться в столиці. Цей готель є ідеальним місцем для елегантних відпочивальників, а також у готелі проводяться знакові події. Розташований готель в центрі історичного міста, в двох хвилинах від чудової набережної та пам'яток архітектури та різних ресторанів. Готель налічує 258 номерів. Головна ціль готелю – дарувати гостям незабутні враження. Готель також входить до світової мережі готелів. На території готелю також є СПА, а також казино. На території готелю часто влаштовують весілля, так як інтер'єр дуже вишуканий. Також враховуючи те, що готель входить до мережі готелів «Accor», діє дуже хороша система лояльності для постійних клієнтів, яка включає в себе готелі різних категорій з різних куточків світу і надає акційні пропозиції [31].

Сьоме місце займає Львівський готель «Astoria Hotel». Цей готель надзвичайно унікальний, адже діє з 1914 року і побудований на замовлення Львівського Оперного театру і будівля в свою чергу є пам'ятником архітектури. Готель вважається креативним простором та місцем де збираються талановиті гості. На території готелю відбуваються виставки художників та фотографів, а також покази мод. У ресторані готелю часто проходять мастер-класи від шефа, а

також цікаві гастроречори. Також на території готелю є конференц-зала на 55 людей, а також послуги з оформлення романтичного вечора, зі столиком з видом на оперний театр, з цілодобовим баром. Можна обрати один з 38 номерів, або одні з трьох апартаментів [32].

На наступному місці розташований столичний готель «InterContinental», який

також знаходиться в центрі столиці в «кільці» відомих православних храмів міста. Також положення вигідне з точки зору ділових місць. В готелі проводяться різні заходи, а конференц-зала забезпечена найновішою технікою, яку обслуговує спеціальна команда. Як і у більшості попередніх готелів, які ми вже розглянули, на території готелю чудові ресторани та СПА, яке допоможе розслабитись. Готель надає на вибір будь-який з 272 номерів, які також оформлені в класичному стилі. Ресторан та бар готелю надають безліч акційних пропозицій гостям готелю [33].

Передостаннім у розборі розглянемо «Hyatt Regency» - київський готель, який також входить до міжнародного ланцюга готелів, що гарантує високу якість обслуговування і у власності якого – 234 номери, серед яких 25 номерів категорії люкс, які є одними з найрозкішніших апартаментів в Києві. Готель дозволяє розміщення з тваринами у своїх номерах, забезпечує діловим гостям надання техніки та простору для ділових зустрічей, адже на території готелі 11 конференц-зал. Обслуговування номерів готелю цілодобове, також надаються послуги няні та особливі послуги по прильоту. Для гостей з інвалідністю розроблено 4 номери і враховано всі особливості для їх зручного перебування. Для чудового відпочинку є СПА, тренажерний зал, а також ряд магазинів, в яких можна придбати букет, скористатись послугами стилістів, купити одяг. Також існують спеціальні пропозиції для учасників програми «World of Hyatt», які відвідують готелі мережі та бронюють номери прямо з офіційного сайту [34].

Останнім у розборі буде Львівський готель «Atlas Deluxe», який надзвичайний на вигляд, адже знаходиться у будівлі, яка побудована ще у 1909 році, втім ремонт готелю новий і номери у стилі модерн надзвичайно вишукані. В готелі лише 42 номери, втім присутній ресторан, який славиться надзвичайно свіжими м'ясом та морепродуктами, які готують на розпеченому лава-камені, а також є фітнес-зал, салон краси, СПА. Ділові зустрічі можна провести в конференц-залі готелю, а також можна отримати хороші пропозиції, серед яких: знижка 18 %, якщо бронюєте номер на сайті, або по телефону; сюрпризи в день народження; Можна організувати романтичну атмосферу; подарувати сертифікат на проживання; корпоративний тариф; знижки на тривале проживання [35].

Отже, можна зробити висновок, що найкращими готелями, з хорошими відгуками є готелі, які надають високий рівень обслуговування, на своїй території мають СПА, тренажерний зал, умови для проведення ділових зустрічей, забезпечують умовами для сімейного відпочинку, а також це 4 зіркові готелі, а також переважно готелі, які входять до міжнародних ланцюгів. Більшість з готелів розташовані в Києві та розраховані як на ділових туристів, так і на звичайних туристів. Також певні готелі розташовані у Львові, адже це культурна столиця України, яка приймає безліч туристів, в тому числі й зовнішніх. Та завдяки сервісам, які зараз доступні всім, можна обрати для себе готель відповідної категорії, який надаватиме якісні послуги при проживанні.

ТЕМА 12 . ТИПИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ

ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

План

1. Фактори, що впливають на типізацію готельного господарства
2. Характеристика основних типів засобів розміщення
3. Характеристика підприємств готельного господарства для відпочинку
4. Характеристика лікувально-оздоровчої бази підприємств готельного господарства
5. Сучасний підхід до класифікації підприємств готельного господарства
6. Класифікація підприємств готельного господарства України

2.1. Фактори, що впливають на типізацію готельного господарства

Розміщення - один з важливих елементів туризму. **Готельна індустрія - це суть системи гостинності.** Вона виходить із найдавніших традицій в історії людства – повага до гостя, найкращій прийом і обслуговування.

Засоби і системи розміщення - це будівлі різних типів і видів, від куреня до супергігантського готелю, пристосовані спеціально для прийому і ночівлі тимчасових відвідувачів з різним рівнем сервісу.

На сучасному етапі індустрія гостинності – це потужна система господарства регіону або туристського центру і є важливою складовою економіки туризму. **Індустрію гостинності становлять різні засоби колективного та індивідуального розміщення: готелі, мотелі, молодіжні хостели і гуртожитки, апартаменти, туристські притулки, а також приватний сектор, що залучається для розміщення туристів.**

В останні роки сфера послуг динамічно розвивається в усіх напрямках, особливо в плані людського сервісу, тобто з обслуговування населення послугами особистого споживання. Бум розвитку характерний і для галузі готельно-ресторанного комплексу. Створення сучасної індустрії туризму неможливо без розвиненої інфраструктури з обслуговування туристів. На практиці і в теорії широке поширення знаходить поняття «індустрія гостинності».

У ринковій економіці під **індустрією гостинності розуміється підприємницька діяльність на ринку послуг, яка пов'язана з обслуговуванням гостей.** Коли людина подорожує, йому потрібен відпочинок і відповідно місце, де можна переночувати - для цього і потрібен такий сегмент індустрії туризму, яким є підприємства, що надають послуги з розміщення (готелі, мотелі, пансіонати, будинки відпочинку і т.д.). **Розміщення займає центральне місце в комплексі послуг, що надаються туристам під час подорожі, і є невід'ємною частиною кожного туру.** Засоби розміщення, під якими розуміють будь-який об'єкт, регулярно або епізодично надає місця для ночівлі, є основою туристської індустрії. Так вже склалося

історично, що потреби людини - це нічліг, харчування і розвага, тому індустрія туризму включає в себе підприємства, що надають послуги по задоволенню потреб туристів.

Туризм у даний час розвивається дуже стрімко. Саме туризм став одним з доступних засобів пізнання оточуючого нас світу, його історії, пам'яток і культурної спадщини. Туризм являє собою один з видів послуг і належить до тих галузей економіки, що мають позитивну динаміку росту. У сучасній науковій літературі існує багато визначень термінів "туризм" та "гостинність". Гостинність - це більш точне поняття, так як спрямоване на задоволення потреб не тільки туристів, але й споживачів взагалі. Слід зазначити, що **поняття туризму та гостинності не можна розглядати окремо: це два взаємопов'язаних терміна.**

Туристи є потенційними споживачами, які мають різноманітні бажання і потреби, що залежать від цілей їх подорожей. Поняття "гостинність" у всіх словниках тлумачиться як люб'язний прийом гостей, привітність по відношенню до гостей. Гостинність - це одне з понять цивілізації, яке завдяки прогресу і часу перетворилося на потужну індустрію, в якій працюють мільйони професіоналів, створюючи якісний туристський продукт для споживачів. **Індустрія гостинності включає в себе різні сфери діяльності людей - туризм, відпочинок, розваги, готельний та ресторанний бізнес, громадське харчування, екскурсійну діяльність, організацію виставок і проведення різних наукових конференцій.**

Таким чином, **індустрія гостинності - це комплексна сфера діяльності працівників, які задовольняють будь-які запити і бажання туристів.**

Комерційна спрямованість туристських підприємств призводить до появи туристського і сервісного бізнесу, а також до створення спеціалізованої галузі з виробництва сувенірів і товарів туристського призначення. Ця обставина дозволяє виділити туризм та сервіс у самостійний комплекс сервісно-туристських підприємств.

Все це можна визначити як туристську індустрію, темпи розвитку якої вражають своєю швидкістю. **Основними чинниками зростання індустрії туризму в даний час є:**

- **зростання доходів населення**, які дозволяють понад задоволення першочергових потреб (житло, харчування, одяг) вживати все більшу частину їх на задоволення рекреаційних потреб. У структурі витрат споживчого комплексу громадян, проживаючих в економічно розвинених країнах витрати на туристські послуги вийшли на друге місце після витрат на житло;
- **зростаюча урбанізація і погіршення екологічної обстановки в містах** швидко активізують попит на відпочинок в екологічно чистому середовищі, що вимагають зміни стереотипу урбанізованого життя на іншу діяльність, відходу від повсякденних турбот і побутового стресу;
- **зростання вільного часу**, тобто часу, яким людина може розпоряджатися не примусово, а вільно.

У ПРАКТИЦІ ТУРИЗМУ ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СКЛАЛАСЯ НАСТУПНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТУРИЗМУ:

- зазвичай **період відпусток використовується на зарубіжні туристичні поїздки, уїкенд - на екскурсії країною, а вечірній вільний час - на відпочинок у місті.** Оскільки в структурі вільного часу уїкенд займає провідне місце, потреба у внутрішньому туризмі в розвинених країнах все більше зростає, а індустрія внутрішнього туризму розвивається більш швидкими темпами;

- розвиток організаційних засобів та інфраструктури, що дозволяють зробити унікальні туристські ресурси більш доступними, а туристську діяльність з їх споживання - більш комфортною;

- розвиток міжнародних торговельних обмінів, в яких туризм вийшов на перші позиції, перш за все, завдяки його високій ефективності в задоволенні швидко зростаючого туристського попиту;

- розвиток засобів масової інформації, паблік рілейшнз в туризмі, телекомунікаційних системах та інформаційних технологіях, які дозволяють не тільки розвинути рекламу, але й швидко та зручно обслужити мільйони туристів.

Сучасна система туризму включає ряд господарюючих суб'єктів:

- **фірми-виробники туристських послуг (лікарні, санаторії, здравниці, бази відпочинку, що надають ділові консультації та ін.);**

- **фірми-туроператори, тобто фірми по розробці та реалізації туристичного продукту переважно на оптовій основі;**

- **фірми-турагенти, які виступають у ролі продавців туристичного продукту, сформованого туроператорами;**

- **спеціалізовані фірми, що надають послуги з розміщення (пансіонати, будинки відпочинку, мотелі, готелі, кемпінги та ін.);**

- **спеціалізовані підприємства харчування (ресторани, бари, кафе, їдальні та ін.);**

- **спеціалізовані транспортні підприємства (авіапідприємства, автопідприємства, підприємства залізничного транспорту, підприємства водного (морського і річкового) транспорту);**

- **підприємства торгівлі та торгові фірми, які спеціалізуються на товарах для туристів;**

- **підприємства сфери дозвілля в туризмі (кіноконцертні зали, аніматори, зали ігрових автоматів та ін.);**

- **рекламно-інформаційні туристські установи (рекламні агентства та бюро, інформаційно-туристичні центри і т.д.);**

- **державні підприємства (національні, регіональні, муніципальні підприємства – унітарні або акціонерні, що займаються туризмом на комерційних засадах).**

Можна навести наступну КЛАСИФІКАЦІЮ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ВИРОБЛЯЮТЬ ПРОДУКТИ ТА ПОСЛУГИ ДЛЯ ТУРИСТІВ:

- **первинні - призначені безпосередньо для обслуговування туристів (санаторії, пансіонати, турбази і т.д.). В умовах замкнутого**

туристичного та курортного центру майже всі підприємства, розташовані на цій території, відносяться до цієї категорії;

- вторинні - призначені для обслуговування переважно туристів, хоча їх послугами можуть користуватися і місцеві жителі (підприємства громадського харчування, культурні заклади і т.д.);
- третинні - як правило, призначені для обслуговування місцевих жителів, але їх послугами також можуть користуватися для задоволення своїх потреб і туристи (громадський транспорт, пошта і т.д.).

Важливе місце в індустрії туризму займає готельний комплекс, широкий і різноманітний характер якого охоплює й елементи, пов'язаних з ним секторів індустрії, наприклад харчування, відпочинок, розваги та ін.

Готель - це підприємство, що надає людям, що знаходяться поза домом, комплекс послуг, найважливішими серед яких рівною мірою є послуга розміщення і харчування. Сутність надання послуги розміщення полягає у тому, що, з одного боку, в користування надаються спеціальні приміщення (готельні номери), з іншого боку, надаються послуги, що виконуються безпосередньо персоналом готелю: послуги портьє по прийому і оформленню гостей, послуги покоївок з прибирання готельних номерів і т.д. Готельні номери є основним елементом послуги розміщення. Це багатофункціональні приміщення, призначені для відпочинку, сну, роботи проживаючих гостей. Найважливішою їх функцією є забезпечення можливості сну. Значимість інших функцій готельних номерів, перш за все, залежить від призначення готелю і потреб гостей.

У різних готелях є різні категорії номерів, що відрізняються один від одного площею, меблюванням, устаткуванням, оснащенням і т.д. Проте незалежно від категорії готельний номер повинен мати: меблі й устаткування, ліжко, стілець і крісло, нічний столик, шафа для одягу, загальне освітлення, кошик для сміття. Крім цього, в кожному номері повинна міститися інформація про готель і план евакуації на випадок пожежі.

Інші послуги доповнюють пропозицію послуг розміщення і харчування. До них відносяться пропозиція басейну, конференц-залів, залів для переговорів, спортивного обладнання, прокат автомобілів, послуги хімчистки, пральні, перукарні, масажного кабінету і ряд інших. Залежно від того, як вони оформлені і скомбіновані в єдиний комплекс складається певний тип підприємства, такі, як готель-люкс, готель середнього класу, готель-апартамент, готель економічного класу, готель-курорт, мотель, приватний готель типу «нічліг і сніданок» пансіон, гостинний двір, ротель, ботель, флотель, флайтель.

Однак існує кілька загальних класифікаційних ознак. Ми виділяємо лише найбільш вживані серед них:

1. Рівень комфорту - це комплексний критерій, складовими якого є:

- **стан номерного фонду: площа номерів, частка одномісних, багатокімнатних номерів, номерів-апартаментів, наявність комунальних зручностей в номерах;**

- стан меблів, інвентарю, предметів санітарно-гігієнічного призначення;

- наявність і стан підприємств харчування;
- стан будівлі, під'їзних шляхів, облаштування прилеглої до готелю території;
- інформаційне забезпечення і технічне оснащення;
- забезпечення надання додаткових послуг.

У кожній окремій країні до розуміння рівня комфорту як критерію класифікації підходять по-різному, саме тому в світі немає єдиної класифікації готелів. Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) запропонована тільки стандартна класифікація засобів розміщення.

2. Місткість номерного фонду - число місць, яке може бути запропоновано клієнтам одночасно. Загально прийнято розділяти готелі на:

- малі - місткість до 150 місць (у ряді країн не більше 100 номерів);
- середні - 150-400 місць (до 300 номерів);
- великі - понад 400 місць (понад 300 номерів).

3. Функціональне призначення - цей критерій є вирішальним при визначенні типологічної структури готелю. Всього виділяють дві великі групи підприємств: транзитні і цільові:

Транзитні - готелі, що обслуговують туристів в умовах короткочасної зупинки. Вони розташовуються на магістралях з великим рухом, в них обмежений рівень комфорту.

Цільові готелі залежно від мети подорожі підрозділяються на:

- готелі ділового призначення, що обслуговують осіб, які перебувають у відрядженнях;
- готелі для відпочинку (курортні - надання розміщення, харчування і ряду додаткових послуг людям, які прагнуть до відпочинку і відновлення здоров'я, а також туристські - головна мета відпочинку).

4. Місце розташування. Тут існують різні варіації. Готелі можуть бути розташовані в межах міста, в горах, на узбережжі і т.п. Крім місця розташування готелю виділяють класифікацію номерів.

5. Тривалість діяльності. За цим критерієм готелі класифікують на такі: що працюють цілий рік, 2 сезони або функціонують лише один сезон.

6. Забезпеченість харчуванням:

- готелі, що працюють по системі «Все включено» (розміщення + 4-разове харчування з включенням алкогольних напоїв як місцевого, так і іноземного виробника, залежно від специфіки готелю і її вартісної цінності);
- готелі, що забезпечують повний пансіон (розміщення + триразове харчування);
- готелі, що забезпечують напівпансіон (розміщення + 2-разове харчування з варіацією сніданок-обід або сніданок-вечеря);
- готелі, що пропонують розміщення і тільки сніданок.

Досліджуючи підприємства готельної сфери, слід звернути увагу на

основні показники, що характеризують їх діяльність: середню заповнюваність, прибутковість, ступінь зносу об'єктів і деякі інші. Підприємства готельної сфери мають загальні характеристики, які визначають природу індустрії гостинності.

За рівнем, асортименту та вартості послуг готельні підприємства діляться на кілька типів:

- дешеві готелі або готелі з обмеженим сервісом, які пропонують мінімум послуг. При цьому підприємства харчування при них можуть бути, а можуть бути і відсутніми;
- готелі «люкс» - мають оздоблення фешенебельним декором, оснащені високоякісними меблями, добре обладнаними громадськими приміщеннями та повинні бути забезпечені великою кількістю персоналу відносно до кількості номерів.

ВОТ (Всесвітня туристична організація) залежно від споживача готельних послуг на сучасному готельному ринку рекомендує виділяти такі типи готелів:

- Готель «люкс» на 100-400 номерів розташовується, як правило, в центрі міста і надає елітарні умови проживання керівникам найвищого рівня за дуже високу ціну.

- Готель високого класу має від 400 до 2000 номерів, який розташований у межах міста і пропонує широкий набір послуг, які надаються навченим персоналом бізнесменам, учасникам конференцій, індивідуальним туристам; він оснащений дорогими меблями та обладнанням. Ціна проживання - вище середньої.

- Готель середнього рівня орієнтований на широке коло споживачів, може мати різну кількість номерів. Прагне використовувати сучасну технологію, знижуючи експлуатаційні витрати та дотримуючись середнього рівня цін.

- Апартамент-отель має звичайно від 100 до 400 номерів зі зручностями, аналогічними мебльованим кімнатам. Ціни варіюються залежно від сезону і умов розміщення. Орієнтований на бізнесменів чи туристів, що зупиняються на тривалий термін.

- Готель економічного класу може бути невеликим, з числом номерів від 10 до 150. Розташована в межах міста, має невеликий штат персоналу, добре обладнаний номерний фонд, але не надає послуг харчування. Споживачами є, як правило, бізнесмени, індивідуальні туристи.

- Мотель - призначений для туристів, які подорожують на автотранспорті. Може мати від 150 до 400 номерів, розташовується поблизу автотрас, має невеликий штат персоналу і передбачає невисокі ціни при сучасних добре обладнаних номерах. Без послуг харчування.

- Курортні готелі можуть мати від 100 до 500 номерів, зазвичай віддалені від міста і розташовуються поблизу водойм, у мальовничих місцях; пропонує повний набір послуг, має багато спортивних споруд,

дитячих майданчиків; ціни - вище середніх, орієнтовані на різні категорії туристів.

- Таймшер - від 50 до 250 номерів, можливі окремі будови. Має номери квартирних типу і умови, аналогічні курортним готелям. Окремі квартири продані індивідуальним власникам, проте повна власність контролюється компанією управління. Ціна таймшера залежить від особливостей сезону, а також часу перебування. Проживання в менш привабливі періоди часу коштує істотно менше, ніж у сезон найбільшого попиту. Власник номера має можливість користуватися нерухомістю протягом певного часу, пропорційно до внесеного грошовому внеску. Зазвичай «власність» купується на термін від 10 років до безстрокового користування. Час користування вимірюється в тижнях. Власник може відпочивати в придбаних апартаментах в «свої» тижні або обміняти місце відпочинку на аналогічне в рамках «придбаного сезону». Серед перерахованих готелів особливе місце займають наступні:

- кемпінг - табір для автотуристів, розташований у заміській місцевості, оснащений літніми будиночками або наметами;
- ротель - пересувний готель, у виді вагона з одно-, двомісними номерами. У денний час туристи знайомляться з різними містами та їх визначними пам'ятками, а ночують у поїзді;
- ботель - невеликий готель на воді, в якості якого може використовуватися відповідним чином обладнане судно;
- флотель - плаваючий готель, де може бути спеціально обладнане судно; туристам надаються комфортабельні номери-каюти, послуги активного відпочинку, зали для переговорів, конференцій, конгресів, засоби зв'язку, численні бари і ресторани. Флотель використовують для організації круїзного відпочинку, який отримав бурхливий розвиток в 1990-х рр.

Разом зі збільшенням місць призначення та розширенням сегменту ринку для круїзів розвивається і досконаліший вид відпочинку - круїз і переліт на літаку, в якому поєднується швидкість повітряного транспорту з романтикою морської подорожі. Засіб розміщення для такого відпочинку називається флайтелем, але через високу вартість він представлений на ринку готельних послуг обмежено.

Особливу увагу хотілося б приділити новому виду спеціалізованого туризму - сільському туризму. В даний час сільський туризм розглядається як вельми прибутковий вид діяльності і має чималі обсяги. Зрозуміло, змагатися з обсягами туристичних потоків на морські курорти він не може, але тим не менше за значимістю стає важливим напрямком туристського бізнесу, гідним уваги і вивчення.

2.2. Характеристика основних типів засобів розміщення

Послуги розміщення, харчування та інші послуги, що надаються готельним підприємством, доповнюють один одного, в більшості випадків є

взаємозалежними і сприймаються гостем як єдине ціле. З урахуванням того, як вони оформлені і скомбіновані в єдиний комплекс складається певний тип підприємства. Розрізняють такі типи готельних підприємств:

готель - традиційний тип готельного підприємства, що розташовується, як правило, у великому місті і має великий штат обслуговуючого персоналу, який надає широкий набір додаткових послуг і високий рівень комфорту;

готель-люкс - мале або середнє по місткості готельне підприємство, зазвичай розташоване в центрі міста. Добре навчений персонал забезпечує високий сервіс самим вимогливим клієнтам - учасникам конференцій, ділових зустрічей, бізнесменам, високооплачуваним фахівцям. Характерна висока ціна номера, що включає всі можливі види обслуговування. Номери мають кілька кімнат, неодмінно вітальню і ізолювану спальню. У деяких номерах-люкс є кухня з холодильником і вбудованим міні-баром;

готель (середнього класу) - підприємство за місткістю більше готелю-люкс (400-2000 місць), що розташоване в центрі міста або міської межі. Пропонує достатньо широкий набір послуг, і рівень цін на них такий же, як в регіоні розташування, або трохи вище. Розраховано на прийом бізнесменів, поодиноких туристів, учасників конгресів, конференцій;

готель-апартамент - підприємство по місткості малих або середніх розмірів (до 400 місць), характерне для великого міста з непостійним населенням. Надає номери квартирного типу, що використовуються в якості тимчасового житла, частіше за все на базі самообслуговування. Ціна звичайно варіюється в залежності від строків розміщення. Обслуговує сімейних туристів і бізнесменів, комерсантів, які зупиняються на тривалий термін;

готель економічного класу - підприємство малої або середньої місткості (150 місць і більше). Розташовується поблизу автомагістралей. Характерно просте і швидке обслуговування, обмежений набір послуг, а значить, невисокий відсоток надбавки за обслуговування. Споживачами є бізнесмени та поодинокі туристи, які не потребують повний пансіон і прагнуть до фактичної оплати спожитих ними послуг;

готель-курорт - підприємство зі значними відмінностями за місткістю, що пропонує повний набір послуг гостинності і, крім того, комплекс спеціального медичного обслуговування і дієтичного харчування. Розташовується в курортній місцевості;

мотель - засіб розміщення автотуристів, пристосоване для сімейного розміщення та обслуговування сім'ї, без необхідності оплати всього комплексу послуг, як це пропонують готелі. В основному це прості одноповерхові або двоповерхові споруди, розташовані поза міською забудови - в пригороді у

автомагістралей. Це малі або середні за місткістю підприємства (до 400 місць). Характерна середня якість обслуговування при невеликій чисельності персоналу. У порівнянні з готелями пропонується обмежений набір послуг за нижчими цінами. Звичайно в комплекс мотелю входять ресторан, бар, зал для перегляду кіно, тренажерні та ігрові приміщення, басейн і т.п. Клієнтами є різні категорії туристів, але з акцентом на пізнавальний автотуризм; приватний готель типу «нічліг і сніданок» - тип готелів, що набув широкого поширення в США. Це готель малої, іноді середньої місткості, розташований в передмісті або сільській місцевості. В обслуговування, як правило, входять сніданок і легка вечеря в домашній обстановці. Клієнти - комерсанти і маршрутні туристи, які прагнуть до домашнього затишку;

готель-гарні - підприємство, що представляє клієнтам обмежену кількість послуг (розміщення і континентальний сніданок);

апарт-готель - готельне підприємство, що складається з декількох квартир, ціна яких не залежить від кількості проживаючих у ньому гостей. Розрахований на самообслуговування, в тому числі на самостійне приготування гостями їжі. У Європі отримала розвиток різновид апарт-готелю - анонімний пансіон, коли власники квартир укладають договір з агентством про здачу своєї житлоплощі - однієї з квартир житлового будинку;

пансіон - підприємство з простим стандартом і обмеженим спектром послуг. На відміну від готелів-гарні тут надаються сніданки, обіди та вечері (повний пансіон), які можуть отримати лише постійно проживаючі тут клієнти. Хостел широко поширений у світовій практиці. Проживання в пансіоні обходиться набагато дешевше, ніж у звичайних готелях. Він не підпадає під категорію зірковості, так як не зобов'язаний відповідати стандартам. Традиційний пансіон відрізняється невеликою кількістю кімнат і звичайно розрахований на проживання 10-20 чоловік (іноді кількість місць доходить до 50). Найчастіше він належить одній родині, яка і обслуговує постояльців. Для пансіонату характерна атмосфера привітності і тепла, що поряд з низькими цінами приваблює клієнтів; гостинний двір - підприємство, що відрізняється від готелів спрощеним стандартом обслуговування, меншою місткістю, відсутністю ряду громадських приміщень для зустрічі і перебування гостей (холів, вестибюлів, віталень). У структурі гостинного двору обов'язково наявність ресторану або бару. Бунгало - невелика будова з легких матеріалів, що використовують для розміщення туристів. Набуло широкого поширення в міжнародних молодіжних туристичних центрах;

кемпінг - табір для авто-, мото-, велотуристів, звичайно розташований у замиській місцевості, іноді недалеко від мотелю. Туристам надаються місця для ночівлі, часто в наметах або літніх будиночках, обладнаних кухнями для індивідуального приготування їжі і деякими елементарними зручностями;

ротель - пересувний готель, в якості вагона з одно-або двомісними номерами (спальними відсіками), в яких розташовані спальні крісла. Є відсік для перевдягання, загальна кухня, холодильник, спільний туалет;

флотель - великий плаваючий готель, спеціально обладнане судно. Туристам пропонуються комфортабельні номери та асортимент послуг для активного відпочинку - басейн, водні лижі, снасті для рибної ловлі, оснащення для підводного плавання і підводного полювання, тренажерні зали, зали для конгресів і конференцій, бібліотека, різноманітне інформаційне забезпечення (телефон, факс, комп'ютер тощо). Останнім часом часто використовують для організацій бізнес-турів, конгрес-турів, конгрес-круїзів, навчальних турів;

флайтель - надзвичайно дорогий і нечисленний вид готелів. Обладнаний посадковим майданчиком і системою зв'язку з метеослужбами;

ботель - невеликий готель на воді, в якості якої використовується відповідним чином обладнане судно;

акватель - стаціонарний корабель, вилучений з експлуатації як транспортний засіб і використовується в якості готелю.

Таким чином, відзначимо - початок готельної класифікації було покладено ще в ті часи, коли існувало дуже мало закладів, які заслуговують довіри. Класифікація мала на меті забезпечити безпечні та якісні послуги з проживання та харчування для мандрівників. З колосальним розвитком міжнародного туризму за останні 50 років індустрія гостинності набула статусу зрілої, а мета класифікації змістилася від ідей захисту споживача (зазвичай гарантованої національним регулюванням і законодавством) до ідей інформування споживача.

2.3. Характеристика підприємств готельного господарства для відпочинку

Індустрія гостинності – це сфера підприємництва, що складається з видів обслуговування, які спираються на принципи гостинності.

Важливе місце в індустрії займає готельний бізнес, широкий та різноманітний характер якого охоплює й елементи, пов'язаних з ним секторів індустрії, наприклад, харчування, відпочинок, розваги та ін. Відповідно, готельний бізнес демонструє більш широку та різноманітну організаційну структуру, ніж інші сектори індустрії.

У готельному господарстві великої уваги надається сервісу. Сервіс - це система мір, що забезпечує високий рівень комфорту та задоволення самих різноманітних побутових, господарських та культурних потреб гостей за

умови професійного обслуговування. Розміщення, забезпечення продуктами харчування та напоями є самим головним у діяльності готелів, від цього отримується весь або велика частина доходів і за це несуть відповідальність всі або більша частина співробітників підприємства. **Розміщення та харчування - головні продукти, що пропонуються основними службами готелю.** Проте сьогодні гості прагнуть отримати також й інші послуги та види обслуговування.

У 3 метою підвищення якості та культури обслуговування клієнтів, а також конкурентоздатності на світовому ринку готельних послуг, підприємства повинні мати не тільки високий рівень комфорту, але й широкий набір додаткових послуг. Оскільки, крім зручного готельного номера, харчування та прохолоджувальних напоїв у ресторанах, барах або безпосередньо у номері, гість може забажати користуватися послугами пральні, перукарні, сауни, басейну, фітнес-клубу, бізнес-центру, конференц-залу, бібліотеки, кіосків преси, обміну валют, не кажучи вже про можливість користування телефоном чи відеообладнанням. Різноманітність і асортимент додаткових послуг постійно розширюється. На основі вивчення попиту гостей працівники готельних підприємств знаходять все нові та нові шляхи та форми обслуговування своїх клієнтів.

Асортимент надання додаткових послуг залежить від категорії готелю. Відповідно, чим вища категорія підприємства, тим більшу кількість послуг воно може запропонувати своїм відвідувачам. Так, наприклад, одно- та двозіркові готелі надають лише найнеобхідніші послуги, такі як викликання швидкої допомоги, прасування одягу, викликання таксі, зміна білизни та рушників, зберігання багажу. **Додаткові послуги гостям надаються як персоналом готелів так і працівниками суміжних підприємств, які спеціалізуються на цьому виді діяльності.** Так, наприклад, готелі, що не можуть самостійно виконувати весь комплекс додаткових послуг, укладають договори про надання відповідних послуг із побутовими, транспортними, комунальними, банківськими, торговельними підприємствами й закладами культури.

За способом надання додаткові послуги можуть бути платними та безплатними. До безплатних послуг належать: зберігання багажу в камерах схову; доставка телеграфної кореспонденції до номера; виклик швидкої допомоги; доставка у номер термометра, медикаментів першої необхідності; побудка проживаючих у будь-який час; доставляння до номера довідкової реклами, фірмових конвертів і паперу; зберігання грошей, цінних паперів (згідно з описом); надання ниток, голок; видання довідок про розташування та режим роботи пунктів побутового обслуговування та інших послуг. Чим вища категорія підприємства готельного господарства, тим більше додаткових послуг переходить до типу безкоштовних. Всі додаткові послуги можна об'єднати у певні групи. Так,

наприклад, можна виділити банківські послуги, послуги зв'язку, екскурсійні послуги, спортивно-рекреаційні, культурно-розважальні, транспортні, побутові та інші.

Послуги культурно-масового характеру відносяться до додаткових послуг, що пропонуються готелем. Відповідно, чим вища категорія готелю, тим більшу кількість даних послуг і кращу якість їх надання він може запропонувати своїм гостям. До видів культурно-масового обслуговування належить: користування конференц-залами, танцювальними залами і диско-клубами, бібліотеками, більярдними, кегельбанами, залами ігрових автоматів, демонстраційними залами, туристичними клубами та відеосалонами. У багатьох літературних джерелах ресторани не відносять до видів культурно-масового обслуговування, бо головною метою ресторану є забезпечення гостей харчуванням, а розважальні послуги є додатковими і можуть взагалі не надаватися. Проте, зовсім не розглядати ресторани як вид культурно-масового обслуговування неможливо, особливо, якщо мова йде про ресторани при готелях. Оскільки, в наш час, у ресторанах дуже часто проводяться конференції, презентації, ділові збори та ін. заходи, при проведенні яких саме надання їжі (наприклад, невеликий фуршет) є додатковим. Також у ресторані може бути організований виступ відомого співака чи влаштовано якесь грандіозне шоу (наприклад, новорічний карнавал, або бал на честь приходу весни).

Для проведення конференцій і нарад, готелі пропонують конгрес-холи, конференц-зали, бізнес-центри та актові зали. Готелі, що мають такі зали, називають конференц-центрами або конгрес-центрами. Вони спеціально проектується для прийняття великої кількості людей та проведення різного роду зборів. У нашій країні такі центри необхідні ще й для обслуговування акціонерних товариств, які проводять щорічні збори акціонерів. Із-за орієнтації таких готелів головним завданням є забезпечення залів необхідним обладнанням, технічними засобами акустики, зв'язку, синхронного перекладу на декілька мов, зручними меблями. Зазвичай такі готелі розміщуються не в центральних кварталах міста і можуть пропонувати широкий набір послуг для приємного проведення часу: ігри в гольф, відкриті та криті басейни, сауни, тренажерні зали та ін.

В розрахунок перебування входять: вартість номера, харчування, місце у залі, аудіо та відео обладнання та інші додаткові послуги. Як показують дослідження ринку конгресних послуг, більшість компаній, які влаштовують конгресні заходи, прагнуть одержувати всі необхідні для цього послуги «під одним дахом». Крім того, близько 25 % з числа найбільш вимогливих замовників, якими є організатори міжнародних конференцій, обирають для їхнього проведення готелі. У свою чергу, готелі, особливо ті, основними клієнтами яких є бізнесмени, інвестують великі суми в створення власних конгрес-центрів, вони дуже високо оцінюють конгресний бізнес як джерело високого стабільного доходу. Для цього готелі підтримують постійні контакти

з організаторами заходів, щоб мати точну уяву про їхні потреби. Готелі вкладають істотні кошти в удосконалення сервісу, будівництва нових приміщень і в розвиток інформаційно-технічної бази. Універсальні зали і конференц-зали призначені для проведення культурних заходів, конгресів, конференцій, що можуть одночасно прийняти значну кількість відвідувачів. Такі зали доповнюються фойє, що виконують функції очікування відвідувачів, а також низку додаткових функцій: організація виставок, ярмарок, танцювальної зали, бенкетів тощо. Фойє розміщується на одному рівні з залом. Універсальні зали і конференц-зали обладнуються приладдям для синхронного перекладу не менш як на чотири іноземні мови, приміщеннями для проведення секційних засідань. Універсальні зали використовуються для проведення прийомів, презентацій, конференцій, виставок-ярмарків, нарад, симпозіумів, бенкетів тощо, для чого організуються розсувні перегородки, за допомогою яких внутрішній простір зали поділяється на окремі приміщення. У таких залах використовуються трансформаційні меблі, для чого слід передбачити при залах спеціальні приміщення для тимчасового зберігання меблів. Визнаними лідерами у сфері проведення заходів конгресового характеру в світі є готелі США, саме вони широко впровадили практику розробки спеціальних конгрес-пакетів, що полегшують організаторам заходів вибір і дають можливість швидко підрахувати суму передбачуваних витрат. Так, наприклад, у стандартний денний конференц-пакет, що пропонує ланцюг Hilton Hotels, включаються: мебльований зал для засідань; дошка (flipchart), overhead, екран; прохолодні напої на робочих столах; дві кава-паузи (кава, чай, напої); ланч. Для проведення конгресів у готелях необхідна наявність бізнес-центру, до складу якого має входити концертний зал з обладнанням для синхронного перекладу, з аудіо- і відеообладнанням, конференц-зали, багатофункціональні банкетні зали, виставкові площі.

Цікавим напрямком у створенні спеціалізованих готельних послуг є широке використання культурних програм, у тому числі балетних і циркових фестивалів, концертів, оперних вечорів тощо. Готелі, що мають концертні зали і майданчики, пропонують своїм гостям широкий спектр культурних програм.

Більярдні організують у приміщеннях холу, вітальні та в інших групах приміщень лише для мешканців готелю. У приміщенні встановлюються більярдні столи (малі розмірами 2250x1250 мм і великі розмірами 3850x2050 мм), стійки для кийів, шафи або полички для куль, меблі для зони відпочинку і очікування. Більярдні столи розміщують таким чином, щоб навколо них була велика площа для вільного руху. Кегельбани можуть замінювати більярдні. У них розміщується спеціальне обладнання, що складається з автоматів для подавання кульок, встановлення кеглів, доріжок для прокату кульок, зона відпочинку і очікування.

У зоні обслуговування відвідувачів розміщуються: каси для грошових розрахунків з відвідувачами; пункт обміну валюти; місця для відпочинку відвідувачів і проведення видовищно-розважальних заходів; гардеробна.

У зоні відпочинку повинні розміщуватися санвузли для відвідувачів у кількості, що відповідає санітарним нормам. У зоні службових приміщень передбачаються: кімнати відпочинку; ізольоване приміщення для співробітників служби безпеки та інш.

Існують спеціалізовані готелі-казино. Вони широко розповсюджені в США і деяких країнах Західної Європи. Головною функцією цих готелів є створення гарних умов для проведення азартних ігор. Проживання і харчування у таких готелях організовано на дуже високому рівні. У харчуванні акцент робиться на екзотичну кухню.

Великою популярністю користується послуга з організації чартерних рейсів для людей, що вирішили пограти у азартні ігри. Робота персоналу таких готелів дуже напружена, оскільки ігри тривають на протязі доби, 365 днів в рік.

Бібліотеки передбачаються здебільше на готельних підприємствах для відпочинку і розміщуються у адміністративних, побутових приміщеннях та приміщеннях для проведення культурно-масових заходів. До бібліотеки належать читальні зали, приміщення для збереження книг і підсобні приміщення. Читальні зали передбачаються непрохідними, з одним входом і мають добре природне і штучне освітлення. У них відбувається видача і отримання книг, робота з книгою і експозиція періодичних видань, книг. Читальні зали обладнуються стійкою видачі книг, читальними столами, книжними шафами або стелажми для книг, виставковими вітринами, стільцями.

Майже всі великі підприємства готельного господарства намагаються забезпечити своїх гостей широким асортиментом додаткових послуг. Значну роль тут відіграють послуги культурно-масового обслуговування. Адже кожен гість має власні смаки, а відповідно, і побажання, щодо наявності певних видів культурно-масових послуг, і слід зазначити, що більшість людей прагне отримувати їх “ під одним дахом.” Будь-який готель намагається максимально задовольняти потреби, навіть найвибагливіших своїх відвідувачів. Через те і з’являються на території готельних комплексів різноманітні диско-клуби, бібліотеки, більярдні, бізнес-центри та інші заклади культурно-масового обслуговування. Їх наявність є досить вигідною для готелю, оскільки це підвищує його конкурентоспроможність та дає додатковий прибуток. Проте, організація даних закладів на території підприємства є досить складною роботою і потребує значних витрат.

Перша проблема, з якою стикається будь-який готель - це наявність приміщення, придатного для його нормальної експлуатації. Рішення про те, придатне чи ні конкретне приміщення, залежить від багатьох факторів. Так,

наприклад, при відкритті будь-якого закладу слід зважати на те, що: він повинен мати стандартний комплекс. Всі ці приміщення за розміром, розміщенням, наявністю комунікацій повинні бути придатні для використання з конкретного призначення.

Велику увагу також приділяють підбору обладнання. Наприклад:

влаштовуючи більярдні столи в готелі слід враховувати те, що більярд - це не досить тиха гра, і тому не слід розміщати більярдні столи у кімнаті відпочинку, де люди, можливо, читають, дивляться телевізор або працюють в інтернеті. Кращій варіант - це створення більярдної кімнати, але він потребує значно більших затрат і підходящого приміщення, якого може й не бути.

У приміщенні більярдної не повинно бути підвищеної вологи, бо може зіпсуватися дороге обладнання. Слід звернути увагу на стан перекриттів між поверхами, оскільки один більярдний стіл може важити до півтори тонни. Навколо більярдного столу з кожного боку повинно бути 2 метри свободної площі для того, щоб гравці могли вдарити по шару з будь-якої точки.

Таким чином, приміщення, в якому організується більярдна, повинно бути доволі просторим. Наявності підходящого приміщення потребує й відкриття бібліотек, бізнес-центрів, конгрес-холів, диско-клубів та інших закладів. Проте, якщо на підприємстві навіть є підходяще приміщення, відкриття закладів культурно-масового значення потребує вкладання великих коштів, які йдуть на створення затишного інтер'єру, закупівлю дорогого обладнання (так, наприклад, середня ціна лише одного якісного більярдного столу складає 4-7 тисяч доларів), прийняття на роботу великої кількості нових працівників та ін. Тому, багато готельних комплексів, просто здають приміщення в оренду саме під диско-клуби, більярдні зали та боулінг-клуби. Менші підприємства навіть здають приміщення під ресторани, не маючи власних. Таким чином, вони отримують прибуток, уникають великих витрат, а їхні гості мають можливість користуватися різноманітними послугами, не виходячи з території готельного комплексу.

2.4. Характеристика лікувально-оздоровчої бази підприємств готельного господарства

Лікувальні властивості багатьох природних факторів відомі з найдавніших часів, примітивні споруди для водолікування в місцях виходу мінеральних вод були свого роду прототипами бальнеологічних курортів. Чутки про лікувальні властивості деяких вод поширювались далеко за межі відповідних місцевостей, приваблюючи багато хворих. «Чудодійні» джерела та інші лікувальні фактори ставали основою лікувальних таємниць храмів, нерідко були предметом релігійного культу.

В Україні санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. З XIX ст. відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини, які зазнали особливого розвитку в

XX ст. Так, перші заклади в Україні, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), Бермінводах (1862), Моршині (1877); лікувальні властивості грязі – на узбережжі Куяльницького лиману (1833), поблизу Голої Пристані (Гопри) (1895).

Система санаторно-курортних закладів розвивалась в межах державної системи охорони здоров'я, її послуги були соціально орієнтованими і достатньо дешевими для громадян (за рахунок фонду соціального страхування та інших джерел фінансування). Але недостатньо розвинена матеріально-технічна база галузі, її низька пропускна спроможність і застаріле обладнання, навіть при високій кваліфікації персоналу і досконалості методик профілактики та лікування, робила санаторно-курортні заклади важкодоступними для більшості населення.

У ринкових умовах сьогодення санаторно-курортна справа в Україні зазнає структурних змін. В першу чергу вони торкнулися організаційно-управлінських засад: зростаюча комерціалізація діяльності, вихід на ринок санаторно-курортної пропозиції, подальша сегментація даного ринку відповідно до змін попиту обумовили зміну форм власності (зокрема, розширилась колективна та приватна складові) та управлінської структури.

Санаторно-курортна діяльність за своєю специфікою стала предметом дослідження багатьох українських вчених Любіцевої О. О., Павлова В. І., Черчик Л. М., Фоменко Н. В., Артюхової І. В., Казачковської Г. В., Коніщевої Н. Й. та різнопланових статей з сучасних економічних та організаційних питань в сфері санаторно-курортної справи.

Сучасний стан господарювання вітчизняних підприємств санаторно-курортного комплексу характеризується нестійкими тенденціями функціонування, що в основному обумовлюється сезонними коливаннями попиту, недостатнім рівнем якості обслуговування та організаційним консерватизмом процесу управління. Саме це обумовлює актуальність вивчення цього питання з метою розробки рекомендацій для покращення санаторно-курортної справи в Україні.

Санаторно-курортна справа має дуже давню історію. У ранньому середньовіччі відомими курортами були Пломб'єр-ле-Бен і Ахен – улюблене місце відпочинку імператора Карла Великого. У подальшому прославились мінеральні джерела Спа і Котре. Поступово джерела переходили у власність монастирів, а лікувальну дію мінеральних вод пов'язували з охороною святими.

Вже у XVI-XVII ст. в літературі починають розглядатися питання будівництва, облаштування і порядку експлуатації курортних місць. Так, в середині XVI ст. в Карлсбаді вперше введено мито з пацієнтів і встановлено порядок проведення лікувальних заходів.

На початку XVII ст. у Франції була створена інспекція, завданням якої став нагляд за станом курортів та їх експлуатацією. При цьому користування курортами продовжувало залишатися виключно привілеєм знаті. Тільки в XVIII-XIX ст. у зв'язку з розвитком промисловості, торгівлі і транспорту починається інтенсивний розвиток європейських курортів на основі комерційного підходу.

Пожвавлення курортної справи супроводжувалось розширенням кола їх відвідувачів за рахунок представників буржуазії, крупних чиновників, інтелігенції. З ініціативи англійського лікаря Р. Рассела в 1792 р. заснований перший дитячий приморський санаторій в Маргіті; згодом дитячі курорти виникли в Італії і Франції. В XIX – на поч. XX ст. відбувається офіційне відкриття більшості сучасних європейських курортів, які набували вигляду не тільки лікувальних комплексів, але і місць відпочинку і туризму.

На сучасному етапі курортологія – це наука, що вивчає лікувально-курортні чинники. Курорт – це місцевість з набором лікувальних чинників, певними кліматичними, географічними та гігієнічними умовами.

Санаторно-курортне господарство – це група спеціалізованих будинків споруд з відповідним матеріально-технічним забезпеченням і персоналом, які покликані задовольняти потреби населення у лікуванні і відпочинку.

Крім того, до завдань курортології входять пошук і дослідження курортних ресурсів, вивчення потреб населення в санаторно-курортному лікуванні і розробка наукових основ його організації, принципів і нормативів курортного будівництва і благоустрою, включаючи питання санітарної охорони курортів. Розділами курортології є бальнеологія, бальнеотерапія і бальнеотехніка; грязелікування, медична кліматологія і кліматотерапія; окремий розділ вивчає питання організації, планування і будівництва курортів.

Лікування і оздоровлення людей – винятково важливе соціальне завдання. Його актуальність в Україні зростає у зв'язку з різким погіршенням демографічної ситуації, чорнобильською катастрофою, забрудненням у багатьох районах навколишнього середовища.

Санаторно-курортне господарство переважно створюється в місцях зосередження сприятливих рекреаційних ресурсів, лікувальні та оздоровчі властивості яких мають територіальні особливості. Це визначає спеціалізацію санаторно-курортних регіонів на наданні певних видів лікувальних послуг та послуг для відпочинку.

До санаторно-курортного господарства належать лікувально-профілактичні заклади: санаторії та пансіонати з лікуванням, що на певний час надають хворим лікувальні послуги, переважно використовуючи цілющі властивості природних ресурсів. До санаторно-курортного господарства входять також будинки, пансіонати та інші заклади відпочинку населення, що призначені лише для відпочинку.

Велику ефективність лікування і відпочинку мають санаторії та пансіонати з лікуванням, а також будинки та пансіонати відпочинку. Санаторії та пансіонати з лікуванням – це заклади, що на певний час здійснюють реабілітаційне (відновлювальне) лікування хворих. Ці заклади мають необхідне медичне обладнання, широко використовують для лікування цілющі властивості наявних природних ресурсів. Дома відпочинку, пансіонати, бази тощо – це суто заклади для відпочинку.

Санаторний режим поєднує елементи активності та спокою, тренування і щадіння й диференціюється залежно від стану пацієнта на режим щадіння, тонізуючий і тренувальний із різним поєднанням навантажень.

Різними є терміни перебування пацієнта на санаторно-курортному лікуванні. У більшості санаторіїв тривалість однієї зміни становить 24 дні. У спеціалізованих санаторіях перебувають 28-53 дні, а іноді й більше (дитячі протитуберкульозні санаторії та ін.).

Санаторії для дорослих підпорядковуються профспілкам. Керівниками і контролюючими органами є Центральна рада з управління курортами профспілок з мережею відповідних територіальних рад.

Основні профілі санаторіїв:

для лікування пацієнтів з хворобами серцево-судинної системи; для лікування пацієнтів з хворобами органів травлення; для лікування пацієнтів з хворобами органів дихання (не туберкульозного

походження); для лікування пацієнок з хворобами жіночої статевої сфери;

для лікування пацієнтів з хворобами органів руху; для лікування пацієнтів з хворобами шкіри;

для лікування пацієнтів з хворобами нирок і сечовивідних шляхів;

для лікування пацієнтів з порушенням обміну речовин [10, с. 197].

Є також санаторії для дітей, підлітків для лікування туберкульозу, хвороб внутрішніх органів, паралічів тощо.

Нині в Україні діє 45 курортів загальнодержавного та міжнародного, 13 курортів місцевого значення, де функціонує 544 санаторія та пансіоната з лікуванням загальною одноразовою чисельністю понад 150 тисяч місць, а також перелік з 265 зарезервованих зон для організації лікування, відпочинку та туризму.

За унікальністю та цінністю природно-лікувальних ресурсів, рівнем облаштованості виділяють курорти загальнодержавного та місцевого значення.

Підставою для визначення території як курорту – є наявність природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності.

За класифікацією курорти поділяють

на:

- бальнеологічні;
- кліматичні;
- грязьові.

Найбільшу привабливість серед курортних територій мають АР Крим, Закарпатська та Івано-Франківська, Одеська, Харківська, Чернівецька, Львівська та Київська області. Існують традиційні і перспективні санаторно-курортні райони з унікальними природними ресурсами для відпочинку і лікування. Одним із критеріїв перспективного санаторно-курортного будівництва є наявність або відсутність у певній місцевості гідромінеральних ресурсів.

Послуги санаторно-курортних закладів в Україні становлять майже 40% від загального обсягу діяльності туристської галузі. Країна має широку і різноманітну ресурсну базу, представлену майже всіма бальнеологічними типами мінеральних вод: вуглекислі; радонові; сульфідні; залістисті; бромні, йодобромні та йодні; кременисті; води з підвищеним вмістом органічних речовин; води без специфічних компонентів тощо. Грязьові курорти використовують торфові, мулові, сапропелеві грязі, значні поклади яких є в озерах та лиманах Криму, Одеської, Херсонської, Запорізької областей.

Відповідно до Закону України «Про курорти» до природних лікувальних ресурсів належать мінеральні води, лікувальні грязі, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, що придатні до використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, кожний з яких є самостійним об'єктом геологічного середовища, потребує різнобічного підходу до вивчення контролю їх стану і використання.

Сприятливий клімат на всій території України дозволяє широко використовувати кліматотерапію як один із методів лікування і профілактики багатьох хвороб. Клімат широко і з успіхом використовують на будь-якому курорті як основний лікувальний чи оздоровчий чинник. Найсприятливіші умови протягом усього року мають Південний берег Криму, Закарпатська область, Кримські і Карпатські гори. Особливим лікувально-оздоровчим природним лікувальним ресурсом є унікальний мікроклімат печер та шахт (Слав'янські та Солотвинські соляні шахти) [10, с. 217].

В Україні наявні також значні запаси гідромінеральних ресурсів. На 70 курортах відкрито 442 санаторно-курортні установи, які в лікувально-оздоровчому процесі використовують природні лікувальні ресурси, зокрема мінеральні води та лікувальні грязі. Але цими лікувальними закладами поки що освоєно лише 8% експлуатаційних запасів мінеральних вод.

Для санаторно-курортного лікування, фасування та розливу у пляшки використовуються запаси понад 200 родовищ мінеральних вод і 25 родовищ лікувальних грязей. На території України поширені мінеральні води практично всіх бальнеологічних типів: вуглекислі, радонові, сульфідні, залізисті, миш'яковисті, йодні, йодобромні, кремнієві, води з підвищеним вмістом органічних речовин, води без специфічних компонентів та властивостей та лікувальні грязі всіх генетичних типів: мулові сульфідні, торфові, сопкові та сапропелєві.

Спеціалізована мережа дитячих санаторних закладів становить 38,5% від загальної чисельності санаторіїв і розрахована переважно на тривале лікування та оздоровлення дітей різного віку. Щорічно в санаторіях оздоровлюються понад 220 тис. дітей і більшість з них в санаторіях Криму, Одеської, Київської та Житомирської областей. Ще понад 55 тис. дітей щорічно проходять профілактично-санаторне лікування у позаміських санаторно-оздоровчих закладах, яких найбільше у Криму, Київській, Одеській, Донецькій та Рівненській областях.

Вагомим плюсом багатьох українських курортів є одночасне використання багатьох лікувальних факторів (клімату, мінеральних вод,

лікувальних грязей, озокериту). Властивості природно-лікувальних ресурсів визначають спеціалізацію курортів (медичний профіль).

За медичним профілем в структурі українських санаторіїв переважають ті, які спеціалізуються на лікуванні: органів кровообігу – переважно заклади кліматичних та бальнеологічних курортів АР Крим, Одеської, Донецької, Київської областей; нервової системи – бальнеологічні, грязьові та кліматичні курорти

Одеської, Донецької, Запорізької, Закарпатської областей та АР Крим; органів дихання (не туберкульозного характеру) – приморські,

бальнеологічні та спелеологічні курорти АР Крим, Донецької, Закарпатської, Одеської областей;

органів травлення – бальнеологічні курорти Львівської, Закарпатської, Полтавської, Харківської областей;

органів опорно-рухової системи – грязьові, бальнеологічні, приморські курорти АР Крим, Одеської, Запорізької, Донецької областей.

Особливості розвитку регіонального курортного комплексу України визначаються різноманітністю запасів природних лікувальних ресурсів.

Бальнеологічні ресурси України.

Радонові мінеральні води застосовують курорти Хмільник, Кременна, санаторіями та водолікарнями Житомира, Черкас («Радон»), Білої Церкви, Миронівки, Полоного (Хмельницька обл.). Даний тип вод має значні ресурси для розширення їх використання особливо у південно-східних областях ареалу поширення.

Йодні, бромні та йодобромні мінеральні води застосовують в оздоровницях Криму та Закарпаття (Берегівська КРЗ).

Родовища сульфідних мінеральних вод заходу України широко використовуються курортами Немирів, Шкло, Любень Великий, Черче, в той час як на півдні України залишаються швидше перспективними щодо пошуків та експлуатації.

Переважно прісні кременисті мінеральні води використовують для розливу (березівська, харківська № 1, кам'янець-подільська, хмельницька тощо) та на курортах Березівка, Рай-Оленівка Харківської області.

Джерела вуглекислих мінеральних вод приурочені до території Закарпаття, Покуття, заходу Буковини та Керченського півострова і їх широко використовують санаторно-курортні заклади Закарпаття та на розлив.

Мінеральні води з підвищеним вмістом органічних речовин поширені на території Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької та Івано-Франківської областей. Саме ці прісні води принесли світову славу оздоровницям Трускавця. На базі їх використання розвивається курортне господарство Сатанова, Східниці; функціонують санаторії «Україна» (Хмельницька обл.), «Збруч» (Тернопільська обл.).

Мінеральні води без вмісту специфічних компонентів застосовують курорти Трускавець, Моршин, Миргород, Слов'янськ, санаторії Одеської групи курортів, Криму тощо.

Миш'яковисті мінеральні води мають в Україні вузько локалізований прояв в околицях с. Кваси Рахівського району Закарпатської області. На основі їх використання функціонує санаторії «Гірська Тиса», який має лише два світових аналоги.

Залізисті мінеральні води в основному використовуються у якості лікувально-столових і йдуть на розлив. Їх прояви є у Вижницькому, Новоселицькому, Хотинському, Сокирянському районах Чернівецької області, на півночі Донеччини.

У санаторно-курортних закладах України найширше застосування мають мулові органо-мінеральні сульфідні грязі солоних озер та лиманів Азово-Чорноморського регіону. За розвіданими запасами найбільшими родовищами є лимани: Алібей, Шагани, Куяльницький, Тилігульський, Хаджибейський та ін.; озера: Кизил-Яр, Узунларське, Тобечицьке, Чокрацьке, Генічеське. Приблизно половина родовищ поки що не експлуатується. Поряд з тим, мулові грязі знайшли широке застосування, як самостійно так і в поєднанні з іншими лікувальними факторами в санаторіях Бердянська, Гопри, Євпаторії, Зотоки, Сак, Сергіївки, Слов'янська, Солоного Лиману, Феодосії, Чократу, Шкла, Одеської групи курортів.

У північній та західній частинах України поширені торфові лікувальні грязі, які знайшли застосування на курортах Шкло, Моршин, Хмільник, Миргород, Горинь, Любень Великий, Черче, у водолікарнях відповідних областей. Дуже негативний вплив на використання торфових лікувальних грязей мала аварія на ЧАЕС.

У рекреаційному господарстві України обмежено використовуються (курорт Феодосія) сопкові грязі з Булганацької групи вулканів на Керченському півострові, а в санаторно-профілактичних закладах переважно Карпатського регіону (зокрема оздоровниці Трускавця) широко застосовують озокерит (гірський віск).

Найкращі в кліматичному відношенні рекреаційні території зосередженні на узбережжі Чорного та Азовського морів (переважно для літнього відпочинку), та Карпатах і Закарпатті (як літня, так і зимова рекреація). Важливим плюсом для розвитку туристсько-рекреаційного комплексу є відсутність періоду акліматизації для жителів переважної частини Європи, які є потенційними споживачами українського туристичного продукту.

Південний берег Криму – один з основних кліматичних рекреаційних районів України. Тривалість сонячного сяйва (2200–2350 год./рік), комфортні погодні умови, які створюють можливість цілорічного функціонування санаторіїв та насиченість повітря фітонцидами і морськими солями сприяли формуванню на південному узбережжі Криму близько двадцяти приморських кліматичних курортів та курортних місцевостей: Алушка, Алушта, Гаспра, Гурзуф, Коктебель, Кореїз, Лівадія, Масандра, Сімеїз, Судак, Феодосія, Форос, Ялта та ін.

Особливі кліматичні умови склалися в гірських районах України: Карпатах та Кримських горах. Кліматичні умови Карпат є більш комфортними для організації зимових видів рекреації, а передгірних районів та Закарпаття, як зимових, так і літніх. Важливими кліматичними курортами регіону є Ворохта, Косів, Шешори, Яремча, Ясиня, Яблуниця, Славське, Сойми, Чинандієве, Кобилецька Поляна тощо. В межах гірсько-кримської кліматичної області розташований кліматичний курорт Старий Крим.

Найсприятливіші кліматичні умови для лікування та відпочинку в рівнинній частині України склалися на вузькій (до 40 км) приморській смузі, де і знаходяться основні приморські кліматичні курорти степової зони України, придатні для геліо-, аеро-, таласо- та кінезотерапії: Бердянськ, Євпаторія, Кароліно-Бугаз, Кирилівка, Коблеве, Кремінна, Маріуполь, Одеса, Очаків, Саки, Сергіївка, Скадовськ, Слов'яногірськ тощо.

Наявність унікальних природних лікувальних ресурсів, відомостей щодо їх сучасного стану, розвинутої інфраструктури, санаторно-лікувальних закладів становлять той базовий потенціал, на основі якого має формуватись державне ставлення до раціонального використання рекреаційних можливостей курортних територій, що обумовить подальший розвиток курортної галузі України.

Для сучасної оцінки природного потенціалу курортів і забезпечення сталого розвитку курортів необхідно, перш за все, державне зведення даних про природні лікувальні ресурси й об'єкти курортної інфраструктури, що є головним завданням Державних кадастрів природних територій курортів і природних лікувальних ресурсів. Крім того, при оголошенні природної

території курортною і застосуванні спеціальних економічних заходів мають бути враховані результати екологічно-економічної соціально-економічної оцінок природного потенціалу курортів та об'єктів їх інфраструктури.

Отже, **головною особливістю курортних ресурсів є універсальність сполучення різних природних лікувальних факторів, які формуються природним шляхом при мінімальній участі людини.** Багато з цих факторів формуються тисячі і мільйони років і їх запаси зовсім не безмежні. Вплив господарської діяльності людини порушує складену рівновагу природних факторів і може привести до незворотної втрати цілого комплексу лікувальних ресурсів.

Збереження природних лікувальних ресурсів повинно бути засновано, насамперед, на охороні курортно-рекреаційних зон. Незважаючи на очевидну економічну потребу в розвитку оздоровчо-рекреаційного комплексу, на сьогодні в Україні, за незначними винятками, не встановлені межі охоронних зон усіх видів, майже не визначені показники резервних територій для розвитку курортів навіть на найближчу перспективу. Тому особливої уваги потребує комплекс питань з санітарної охорони курортів та родовищ природних лікувальних ресурсів.

2.5. Сучасний підхід до класифікації підприємств готельного господарства

Класифікація готелів - це визначення відповідності конкретного готелю і номерів критеріям або стандартам обслуговування.

Початок готельної класифікації був встановлений ще з тих часів, коли існувало дуже мало закладів, заслужувуючих довір'я. Класифікація мала на меті забезпечити безпечні і якісні послуги з мешкання і харчування для мандрівників. Для готелів класифікація - це спосіб представити необхідні споживачу відомості про якість сервісу, інфраструктуру та інші можливості підприємства, допомагаючи таким чином потенційним клієнтам і демонструючи свою лояльність до них. Для споживачів класифікація означає можливість оцінці готелів, прозорості та інформативності.

У даний час в світі нараховується більше 30 систем класифікації готелів, причому в кожній країні прийняті свої національні стандарти. Національні системи класифікації, підтримувані державою або національними готельними асоціаціями шляхом національних стандартів і узаконених правил сертифікації готельних послуг, торкаються в основному кількісних характеристик матеріальної бази, повноти сервісу, рівня і якості готельних послуг.

Готельні підприємства класифікують за різними критеріями.

Найбільш

уживані серед них: рівень комфорту, місткість номерного фонду, функціональне призначення, місце розташування, тривалість роботи, забезпечення харчуванням, тривалість перебування, рівень цін, форма власності. Класифікація готельних підприємств за рівнем комфорту відіграє величезну роль у вирішенні питань управління якістю готельних послуг. **Рівень комфорту - це комплексний критерій, складовими якого є: стан номерного фонду - площа номерів (кв. м), частка одномісних (однокімнатних), багатокімнатних номерів, номерів-апартаментів, наявність комунальних зручностей, стан меблів, інвентарю, предметів санітарно-гігієнічного призначення, наявність і стан підприємств харчування - ресторанів, кафе, барів, стан будівлі, під'їзних шляхів, облаштування прилеглої території, інформаційне забезпечення і технічне оснащення, в тому числі наявність телефонного, супутникового зв'язку, телевізорів, холодильників, міні-барів, міні-сейфів, надання ряду додаткових послуг.** Зазначені параметри оцінюються практично у всіх наявних сьогодні системах класифікації готелів. Крім того, ряд вимог пред'являється до персоналу і його підготовки, освіти, кваліфікації, віку, стану здоров'я, знання мов, зовнішнього вигляду та поведінки.

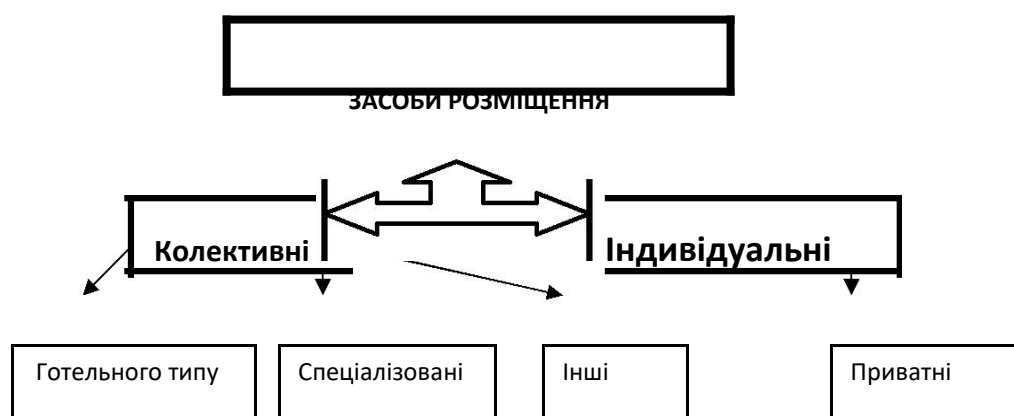
Запровадження єдиної світової класифікаційної системи перешкоджають чинники, пов'язані з культурними і національними особливостями, історичним розвитком різних держав і т.д. Найбільш поширені такі системи класифікації: система зірок - європейська система класифікації, що базується на французькій національній системі класифікації,

в основі якої лежить розподіл готелів на категорії від однієї до п'яти зірок. Така система застосовується у Франції, Австрії, Угорщині, Єгипті, Китаї, Росії, Бразилії (з деяким завищенням зірковості в незалежних готелях) і ряді інших країн. В Італії для найбільш якісних п'ятизіркових готелів введена приставка «luxury» (розкішний). Більш високій зірковості готелю відповідає більш широкий набір послуг, який вона може запропонувати своїм клієнтам. Так, гостям пропонуються послуги салонів краси, масажного кабінету, автотранспортні послуги (доставка клієнтів до аеропорту чи залізничного вокзалу), послуга громадського харчування; система букв - система, що використовується в Греції, згідно з якою всі готелі поділяються на чотири категорії, що позначаються літерами А, В, З, Д. Вища категорія якості готелів позначається de luxe. Приблизна відповідність категорії якості п'ятизіркового системі така: de luxe відповідає п'ятизірковою рівню, готель категорії А - чотиризіркових рівню, категорії В - тризірковою, категорії С - двозіркових,

категорії D - рівню готелю категорії «одна зірка». В даний час поряд з літерами на фасадах готелю можна побачити і звичні зірки; система корон або ключів поширена у Великобританії. Щоб перейти до звичних систем зірок, потрібно

від загального числа корон забрати одну, тобто у порівнянні з загальноєвропейською зіркою корона на одну одиницю вище.

Бальна індійська система, в основі якої лежить оцінка готелю експертною комісією. Таким чином, для кожної країни характерна своя класифікація підприємств готельної індустрії. Тому готелі, які належать до однієї категорії, але розташовані в різних країнах, можуть мати досить істотні відмінності. Стандартна класифікація засобів розміщення (за версією ВТО) представлена на рисунку 2.1.

↓	↓	↓	↓
Готелі	Готелі при лікувальних закладах	Туристичні бази	Приватне житло (квартири, вілли, котеджі) Орендовані кімнати в приватних будинках Орендовані приміщення у приватних агентів Розміщення у родичів, знайомих Інші
Мотелі	Табори праці і відпочинку	Молодіжні гуртожитки	
Пляжні готелі	Транспортні засоби розміщення	Кемпінги	
Клубні номери	Притулки, хати	Бунгало	
Гостьові будинки	Конгрес-центри	Інші	
Інші	Інші		

Рисунок 2.1 – Стандартна класифікація засобів розміщення (версія WTO)

Найпоширеніша класифікація:

- з рівня комфорту;
- з місткості;
- за функціональним призначенням;
- за місцем розташування;
- з тривалості роботи;
- з забезпечення харчування;
- з тривалості перебування клієнтів та ін. Для готелів характерні наступні ознаки:
 - наявність номерів, число яких перевищує певний мінімум (в Україні, Росії, Білорусі - 10), об'єднаних єдиним керівництвом;
 - прибирання номерів, санвузлів, щоденне заправлення ліжок) - обов'язкові і додаткові послуги - послуги пральні, хімчистки, перукарні, транспортні послуги та ін.;
 - угруповання відповідно до вимоги національних стандартів на класи, категорії залежно від наданих послуг, наявність певного устаткування тощо.

Класифікація готельних підприємств за розмірами (місткості).

Місткість готелів визначається кількістю номерів чи місць. У статистичних даних часто призводять обидва ці параметра. За місткістю номерного фонду готельні підприємства звичайно поділяються на чотири категорії: 1) малі (до 100-150 номерів), 2) середні (від 100 до 300-400 номерів), 3) великі (від 300 до 600-1000 номерів), 4) гіганти (більше 1000 номерів).

Класифікація готелів за розмірами дозволяє порівнювати результати виробничої діяльності однотипних готелів. Крім того, розмір готелю свідчить, як правило, про повноту та якість сервісу (обсяг і якість додаткових послуг), а також побічно характеризує й інші параметри.

Класифікація готельних підприємств за функціональним призначенням (рис 2.2.). Тут розрізняють наступні готелі:

1) цільові готелі, які включають: готелі ділового призначення - готелі для туристів, основною метою і мотивом подорожі яких є професійна діяльність (бізнес, комерція, зустрічі, наради, симпозиуми, конференції, конгреси, обмін досвідом, навчання, професійні виставки, презентації продукції тощо). До цієї категорії належать бізнес-готелі (комерційні готелі), конгрес-готелі, конгрес-центри, професійні клуб-готелі і відомчі готелі; готелі для відпочинку - готелі для туристів, основною метою і мотивом подорожі яких є відпочинок (пасивний, активний, комбінований) і лікування (профілактичне, відновне). До цієї категорії відносяться: курортні готелі, пансіонати і будинки відпочинку (для стаціонарного пасивного відпочинку), туристсько-екскурсійні готелі (туркомплекси), туристсько-спортивні готелі (туркомплекси), казино-готелі (готелі для любителів азартних ігор), спеціалізовані (з системою технічного обслуговування особистих транспортних засобів туристів, мобільні, самообслуговування);

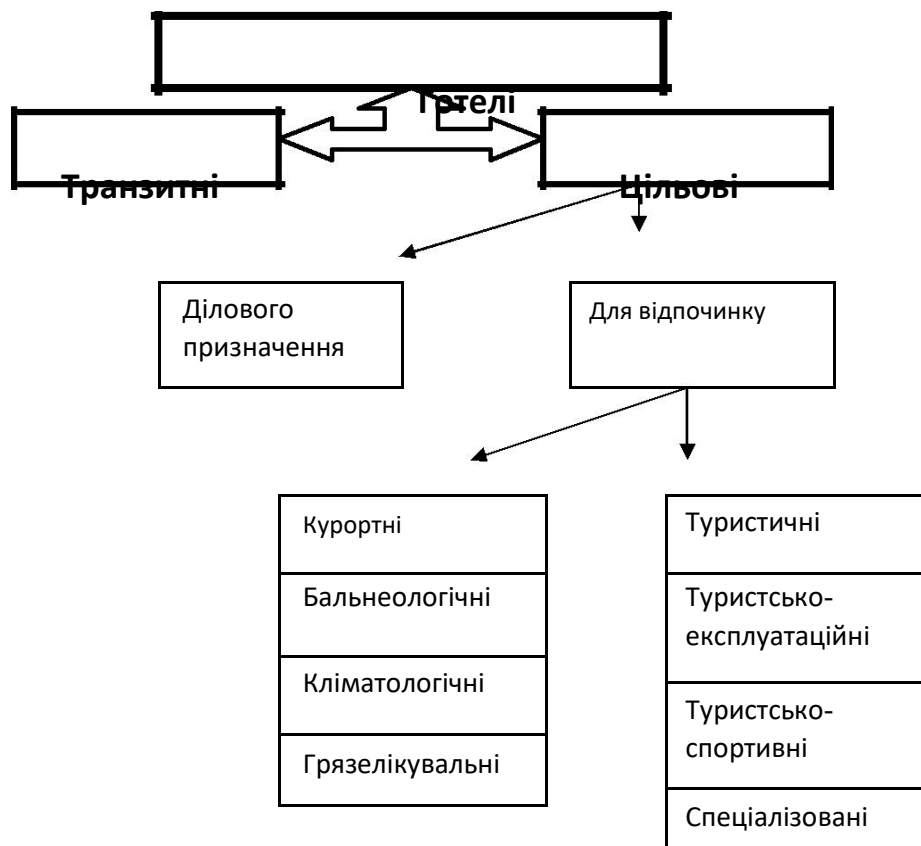

Рисунок 2.2 – Класифікація засобів розміщення за призначенням

2) транзитні готелі, що здійснюють обслуговування туристів в умовах короткочасної зупинки. Такі готельні підприємства розташовуються на авіатрасах (готелі при аеропортах), на автотрасах (мотелі), на залізничних трасах (привокзальні), на водних трасах (готелі, розташовані поблизу портів);

3) готелі для постійного проживання. Класифікація готелів за місцем розташування: 1) готелі, розташовані в межах міста (в центрі, на околиці). Центральними є практично всі готелі ділового призначення, готелі-люкс, готелі середнього класу; 2) готелі, розташовані на морському узбережжі. У даному випадку дуже важливим є відстань до моря (50, 100, 150, 200, 250, 300 м); 3) готелі, розташовані в горах. Зазвичай це невеликі готелі в мальовничій гірській місцевості на туристському маршруті в найбільш зручному місці відпочинку.

Гірський готель, як правило, має в своєму розпорядженні необхідне спорядження для літнього та зимового відпочинку гостей, наприклад, альпіністський і гірськолижний інвентар, доступ до підйомників.

Класифікація готелів за тривалістю роботи:

- 1) працюють цілий рік;
- 2) працюють два сезони;
- 3) односезонні.

Класифікація готелів щодо забезпечення харчуванням:

- 1) готелі, що забезпечують повний пансіон (розміщення + триразове харчування),
- 2) готелі, що пропонують розміщення і лише сніданок.

Класифікація готелів за тривалості перебування гостей:

- 1) для тривалого перебування клієнтів;
- 2) для короткочасного перебування. Класифікація готелів за рівнем цін на номери:

- 1) бюджетні;
- 2) економічні;
- 3) середні;

- 4) першокласні;
- 5) апартаментних;
- 6) фешенебельні.

2.6. Класифікація підприємств готельного господарства України

Класифікацію готелів та аналогічних засобів розміщування (далі за текстом — готелі) за категоріями здійснюють згідно з загальною характеристикою готелю, яку визначають комплексом вимог до:

- матеріально-технічної оснащеності;
- переліку пропонуємих послуг;
- кваліфікації персоналу.

Категорії позначають символом — „*” (зірка). Готелі класифікують за п'ятьма категоріями. Найвищу категорію готелю позначають — «*****», найнижчу — «*».

Категорію готелю позначають на його вивісці, на квитанціях, у реєстраційній картці гостя та в рекламних документах. Вимоги до кожної категорії готелю, що наведені в цьому стандарті, мінімальні і їх потрібно виконувати у повному обсязі.

Можуть бути відхилення від вимог до матеріально-технічної оснащеності готелю та переліку пропонуємих послуг, якщо будинок готелю відноситься до пам'яток історії чи архітектури, за виконання таких умов:

- керівництво готелю надає документальне підтвердження, засвідчене уповноваженим органом, що виконання вимоги неможливе з погляду збереження історичного характеру будинку, навколишніх забудов та прилеглої території;
- відхил не призведе до значного зниження вимог, встановлених для даної категорії готелю;
- в інформаційних та рекламних матеріалах, що стосуються готелю, надають інформацію про історичний характер будинку і пов'язані з цим відхили від вимог до матеріально-технічної оснащеності чи переліку наданих послуг.

Вимоги до готелів усіх категорій. Готель повинен мати зручні під'їзні шляхи з необхідними дорожніми знаками, упорядковану і освітлену прилеглу територію, майданчик з твердим покриттям для короткочасного паркування і маневрування, за наявності окремого входу в ресторан – вивіску з його назвою.

Готель, що займає частину будинку, повинен мати окремий вхід. Архітектурно-планувальні і будівельні елементи готелю та використовуване технічне устаткування повинні відповідати вимогам ДБН В.2.2-9.

У готелі потрібно створити умови, щоб забезпечити життя і здоров'я туристів, зберегти їх майно та захистити навколишнє середовище згідно з ДСТУ 4268 та розділу 5 стандарту.

Готелі мають бути оснащені інженерними системами і устаткуванням, які забезпечують:

- постійне електропостачання;
- гаряче і холодне водопостачання (цілодобово);
- водовідведення;
- опалення, що забезпечує температуру в межах від 18° С до 22° С у житлових і громадських приміщеннях;
- вентиляцію (природну або примусову), яка забезпечує нормальну циркуляцію повітря і запобігає проникненню сторонніх запахів у номери і громадські приміщення;
- телебачення (підведення до усіх номерів);
- телефонний зв'язок;
- освітлення у номерах: природне (не менше одного вікна), штучне, забезпечене лампами розжарювання — 100 лк;
- люмінесцентними лампами 200 лк; у коридорах цілодобове освітлення.

Готель потрібно розміщувати у сприятливих екологічних умовах.

Проектуючи нові та реконструюючи наявні готелі, треба передбачати устаткування для задоволення потреб інвалідів та інших маломобільних груп населення згідно з вимогами ДБН В.2.2-9 та розділу 6 стандарту.

Під новими готелями розуміють готелі, окремі корпуси, уведені в експлуатацію або реконструйовані після надання чинності цьому стандарту.

У готелі потрібно створювати всі необхідні умови для особистої гігієни, харчування і відпочинку персоналу. Вимоги до готелів різних категорій наведено у Додатку А.

Вхід до готелю повинен бути пристосований до потреб інвалідів та інших мало мобільних груп населення.

Служба приймання повинна мати спеціальне місце для обслуговування особи, які пересуваються на колясці.

Готелі всіх категорій повинні мати щонайменше один номер, пристосований для потреб інвалідів.

У загальнодоступній частині готелю принаймні один туалет повинен бути пристосований до потреб інвалідів.

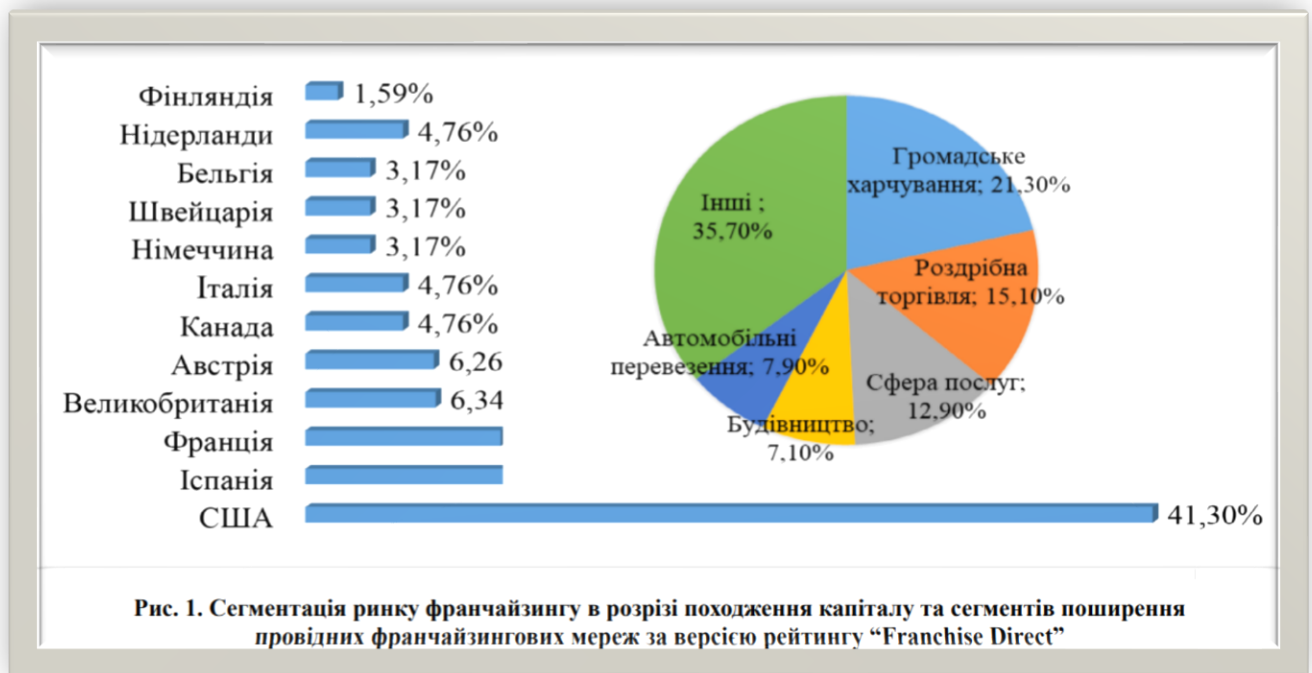
У громадських приміщеннях (вестибюль, холи, приміщення для харчування тощо) потрібно визначити місця для особи, які пересуваються на колясці.

ТЕМА 13. ФРАНЧАЙЗИНГ У ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ УКРАЇНИ ПЛАН

1. Суть, поняття суб'єкти франчайзингу в готельному бізнесі
2. Історія запровадження франчайзингу
3. Механізм франчайзингової угоди
4. Переваги та недоліки франчайзингу у ГРБ

1. СУТЬ, ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТИ ФРАНЧАЙЗИНГУ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

Франчайзинг - це форма співпраці між юридично та фінансово незалежними сторонами (компаніями та/або фізичними особами), в рамках якої одна сторона (франчайзер), що володіє успішним бізнесом, відомою торговою маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами, дозволяє іншій стороні (франчайзі) користуватися цією системою на погоджених умовах

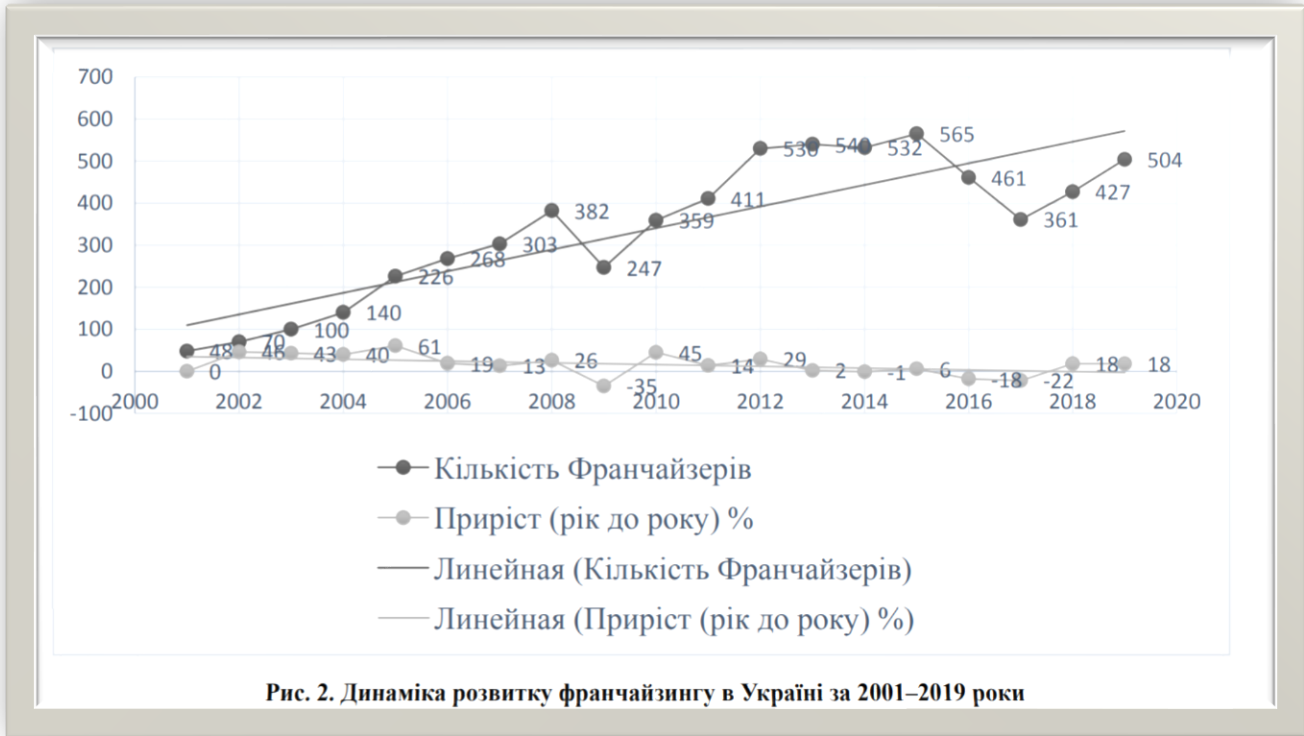

Рис. 4. Сегментація ринку франчайзингу України за галузями економіки

Рейтинг провідних франшиз ресторанного бізнесу в Україні

Місце в рейтингу	Назва	Характеристика	Обсяг інвестицій	Паушальний внесок	Роялті	Період окупності
1	Джигіт	Мережа ресторанів грузинської кухні (Fast-Casual)	від 25 000\$	10 000–15 000\$	3 %	8–10 місяців
2	Франс.уа	Національна мережа з продажу французької випічки	20 000–25 000\$	6 000\$	відсутній	18 місяців
3	Pizza Celentano Ristorante	Міжнародна мережа піцерій в Україні	45 000–60 000 EUR			1 рік
4	Salateira	Міжнародна мережа ресторанів здорового харчування	120 000\$	30 000\$		2 роки
5	Fornetti	Міжнародна мережа пекарень	8 000–15 000\$			8 місяців
6	Lviv Croissants	Український концепт мережі пекарень швидкого харчування	25 000\$	9 000\$	3 % від обігу на місяць	від 2 до 12 місяців
7	Aroma Kava	Одна з найбільших мереж кав'ярень в Україні	250 000–800 000 грн.		2 % від обігу на місяць	від 6 до 15 місяців
8	Grill Pab	Міжнародна мережа гриль-ресторанів	от 540 000 грн.	відсутній	2 % від обігу	від 6 місяців
9	Mafia	Мережа ресторанів японської та китайської кухні	від 30 000 EUR		5 % від обігу + 2 % маркетинг платіж	від 24 до 26 місяців
10	Coffelat	Мережа українських кав'ярень	26 000\$	1 800\$		1–2 роки
11	Druzi	Мережа українських кав'ярень	від 50 000 грн.	90 000 грн.	3%	12–18 місяців
12	Gemini espresso club	Міжнародна мережа кав'ярень	від 170 000 грн.	1 000\$		8–12 місяців
13	Mr.Grill Hotdogs& Burger	Міжнародна мережа хот-дог-барів	52 500–95 000\$	5 000–10 000\$		22–26 місяців
14	FreshLine	Національна мережа кафе швидкого харчування	15 000–35 000\$	4 500–6 000\$		від 18 до 30 місяців
15	Сімейна пекарня	Українська мережа міні-пекарень	від 18 000\$	5 000\$	відсутній	від 10 місяців

Франчайзер (франшизіар) - це компанія, що видає ліцензію або передає право на користування своїм товарним знаком, ноу-хау й операційними системами. Франчайзер створює успішний продукт чи послуги. Наприклад, особливий стиль роботи турфірми, туроператорів. Франчайзер досліджує і розвиває бізнес, витрачає гроші на просування бізнесу, створює гарну репутацію та імідж і бренд, що всіма впізнаються. Після того, як компанія довела дієвість своєї бізнес — концепції та успішну відтворюваність цього бізнесу, вона може почати пропонувати підприємцям повторити подібний успіх, купити її франшизу.

Франчайзі (франшизіат) - це людина або компанія, яка купує у франчайзера можливість навчання й отримання допомоги при створенні бізнесу і виплачує сервісну плату (роялті) за використання товарного знаку, ноу-хау та системи ведення робіт франчайзера. Франчайзі сам сплачує витрати на створення бізнесу. Дуже часто франчайзер надає вигідні знижки на важливі постачання (матеріали, видаткові кошти). Ці знижки завжди дають можливість франчайзі купувати продукти у франчайзера за більш вигідною ціною. Франчайзі робить первісний внесок на допомогу створення і відкриття бізнесу. Франчайзі приймає на себе обов'язок виплачувати щомісячні внески за право користування торговим знаком і бізнес — системою, за підтримку, навчання і консалтинг, що надаються франчайзером.

2. ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ФРАНЧАЙЗИНГУ

У готельній сфері ця форма управління запроваджена 1907 року внаслідок купівлі компанією "Ritz Development Company" у нью-йоркської фірми торгової марки - права називатись "Ritz-Carlton".

Перший значний договір франчайзингу у готельному бізнесі був укладений 1927 року. Хоурдом Джонсоном. Він зумів розширити свій бізнес на Східному узбережжі, згодом - на Середньому Заході і в Каліфорнії. Сьогодні його мережа закладів гостинності охоплює понад 900 підприємств ресторанного та готельного бізнесу.

із зростанням популярності та доходів, компанії диверсифікували виробництво, модернізували готелі у дорогі фешенебельні заклади, франчайзинг розглядається як головна стратегія розвитку і зростання готелів та мотелів. Ці тенденції зберігаються понині.

Фактор укладання угод франчайзингу стає визначальним у становленні таких відомих компаній, як "Холідей Корпорейшн", "Шератон", "Хілтон". Сьогодні найбільшими компаніями, що працюють за договором франчайзингу, у готельній сфері вважаються "Hospitality Franchise

System" (3413 готелів, штат Нью-Джерсі), "Choice Hotels International" (2487 готелів, Нью-Йорк), "Holiday Inn Worldwide" та ін. У сфері ресторанного бізнесу - "McDonald's", "Burger King", "Kentucky Fried Chicken", "Pizza Hut" та ін.

Готельні компанії, зацікавлені у розширенні мережі за рахунок нових членів, розробляють для зацікавлених осіб пакет інформаційних документів про умови вступу та співпраці, з інформацією про компанію, сферу діяльності.

3. МЕХАНІЗМ ФРАНЧАЙЗИНГОВОЇ УГОДИ

Основним документом у цьому порядку є "Заявка про умови". У цьому документі, окрім іншого, подається характеристика кваліфікації керівників франчайзера, аналіз його фінансової стабільності, умови франчайзингу - суть відносин при укладанні контракту, конкретні проекти, у яких франчайзер буде допомагати франчайзі, напрями матеріально-технічної модернізації, які необхідно реалізувати франчайзі та ін. Перед ухваленням остаточного рішення про укладання договору франчайзингу франчайзі доцільно зустрінися з членами або потенційними підприємствами для узгодження проблем перспективних взаємовідносин.

Після узгодження питань вступу між франчайзером і франчайзі укладається договір. Договір може регламентувати особливості роботи підприємства у конкретних географічних або ринкових умовах, кількість підприємств, охоплених франчайзингом, термін чинності договору та ін. У готельній сфері договір франчайзингу часто регламентує вимоги до зовнішнього вигляду будівлі, інтер'єри номерів і приміщень загального користування, кількість номерів, пропоновані послуги, рівень обслуговування, технічне

забезпечення та ін., важливо, щоб у договорі узгоджувались різні аспекти, які можуть гарантувати встановлення стандартів якості.

Важливий елемент договору франчайзингу стосується узгодження форм оплати, яку вносять підприємства-франчайзі. У світовому досвіді використовуються такі форми оплати, як вступний внесок, відрахування або різні фіксовані виплати (роялті), плата за маркетингові послуги, плата за використання централізованої системи бронювання номерів.

ВСТУПНИЙ ВНЕСОК є одноразовою фіксованою виплатою за надання права франчайзи і надання послуг. У внесок включається вартість комплексу проектних документів, повного набору інструкцій з управління підприємством, підвищення кваліфікації вищої і середньої ланки управління, навчання обслуговуючого персоналу до відкриття готелю, а також вартість періодичної підготовки обслуговуючого персоналу впродовж терміну чинності договору. Вступний внесок сплачується одразу після підписання договору франчайзингу або поділяється на дві частини: половина - до навчання, друга половина - в процесі навчання.

Окрім вступного внеску, франчайзі зобов'язаний забезпечувати роялті (відрахування), які визначаються обсягами операцій. У готельній сфері вони становлять в середньому **3-4%** доходу від кожного зданого номера.

Обсяг вступного внеску і роялті залежать від позицій певної торгової марки на ринку; із зміцненням позицій і зростанням географічної популярності компанії-франчайзера ціна фірмової марки зростає.

З метою контролю та збільшення роялті франчайзер повинен здійснювати періодичний моніторинг підприємств, перевірку виробництва і давати рекомендації щодо підвищення його продуктивності. Рекомендації можуть стосуватись упровадження нових видів обслуговування, використання нового обладнання, сучасних інформаційних технологій, зміни інтер'єру чи інших елементів диверсифікації з метою створення нового іміджу підприємства. Окремі компанії-франчайзери можуть давати рекомендації про вибір місця для будівництва готелю, укладають угоди про постачання будівельних матеріалів та ін. У тих випадках, коли ці питання вирішує франчайзі, франчайзер забезпечує контроль за дотриманням стандартів і норм, узгоджених в угоді.

В окремих випадках договором між франчайзером і франчайзі **передбачається додатковий рекламний збір, розмір якого не перевищує 15% валового доходу. За рахунок цих засобів проводяться рекламні компанії, стимулюється продаж і забезпечується реалізація спеціальних програм.** При проведенні рекламних компаній підприємством-франчайзі найчастіше не вказується ступінь його зв'язку з підприємством франчайзером, воно виступає як підприємство - власність мережі франчайзера або лише договірний член. Такі заходи мають на меті уникнути зловживань призначеними для реклами франчайзі засобами, в інтересах підприємств франчайзера.

З метою управління франчайзингом, коригування взаємовідносин у його системі при франчайзері створюється наглядова рада, до якої входять провідні менеджери та очолює президент готельної компанії. Наглядова рада виконує функції контролю та коригування, згідно з висновками її моніторингу

ухвалюються рішення про прийом у мережу франчайзера нових членів та розірвання договору франчайзингу.

Типовими причинами розірвання договору франчайзингу можуть бути:

- - неможливість досягнення рівня стандартів, встановлених франчайзером;
- - значні відхилення від встановленої технології обслуговування, обсягу послуг;
- - порушення умов сплати платежів, передбачених договором;
- - порушення принципу корпоративності у мережі франчайзера;
- - принципова зміна стратегії розвитку компанії-франчайзера.

Як свідчить досвід функціонування готельних підприємств, головною причиною розірвання договору франчайзингу є порушення стандартів та якісних показників в обслуговуванні. Розірвання договору з підприємствами громадського харчування зумовлювалось невиконанням фінансових зобов'язань.

4. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФРАНЧАЙЗИНГУ У ГРБ

Переваги франчайзингу для франчайзі :

1. Пакет планів і специфікацій, допомога в початковий період діяльності.
2. Реклама по всій країні, світу.
3. Централізована система бронювання.
4. Можливість користування знижками при придбанні меблів, устаткування й інших товарів, які використовуються при обслуговуванні гостей.

Недоліки франчайзингу для франчайзі:

1. Необхідність здійснення виплат франчайзеру.
2. Необхідність дотримання стандартів, установлених франчайзером.
3. Можливість придбання негативного іміджу у випадку незадовільної роботи франчайзера.

Переваги франчайзингу для франчайзера:

1. Можливість глибше проникати на ринок, розширювати бізнес із мінімальними інвестиціями.
2. Додатковий дохід від одержання виплат від франчайзі.

Недоліки франчайзингу для франчайзера:

1. Доход обмежується тільки виплатами від франчайзі.
2. Небезпека придбання негативного іміджу у випадку недотримання франчайзі встановлених стандартів якості.

Незважаючи на наявні недоліки, форма управління підприємствами індустрії гостинності через договір франчайзингу є однією з найбільш перспективних. Дослідження, проведені американськими вченими, свідчать, що половина нових компаній припиняє своє існування вже через 2-3 роки після відкриття, а через 5 років рівень банкрутств досягає 70%. Для компаній, що працюють у системі франчайзингу, є інші дані. Закриття підприємств-франчайзі в перші п'ять років їхньої роботи становив 4%. Загальне дослідження, проведене Міжнародною організацією франчайзингових організацій, показало, що серед її членів кількість банкрутів становить менше ніж 1% [5].

